

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra české literatury

**OBRAZ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY V PROZAICKÝCH DÍLECH
PRO DĚTI A MLÁDEŽ VYDANÝCH PO ROCE 1989**

(Magisterská diplomová práce)

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Milena Šubrtová, Ph.D.

Vypracovala:

Eva Prstková

Brno 2009

Bibliografický záznam

PRSTKOVÁ, Eva.: *Obraz druhé světové války v prozaických dílech pro děti a mládež vydaných po roce 1989: diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra české literatury, 2009. 81 l. Vedoucí diplomové práce PhDr. Milena Šubrtová, Ph.D.

Bibliographic note

PRSTKOVÁ, Eva. *Reflection of the Second World War in prozaic literature for children published after 1989*. Brno: Masaryk University, Faculty of Education, Department of Czech Literature, 2009. 81 p. Supervisor PhDr. Milena Šubrtová, Ph.D.

Anotace

Diplomová práce se zabývá reflexí druhé světové války v prozaické literatuře pro děti a mládež, která byla vydaná po roce 1989. Pro zachycení souvislostí je nastíněn přehled a vývoj takto zaměřené literatury v období let 1945 – 1989. Těžištěm práce je analýza vybraných knih po stránce tematické, kompoziční a jazykové. Následující kapitoly se zaměřují na tvorbu terezínských dětí a na zastoupení literatury pro děti a mládež s tématem druhé světové války v čítankách pro druhý stupeň ZŠ.

Annotation

Diploma thesis deals with the reflection of the Second World War in prosaic literature for children published after 1989. To intercept the connection is described an overview and development of so oriented literature between 1945 – 1989. The main emphasis of the Diploma thesis is an analysis of chosen books in thematic, compositional and lingual respect. Following chapters concern Terezin children's production and representation of literature for children and youth in reading books for primary school with the theme of Second World War.

Klíčová slova

Druhá světová válka, literatura pro děti a mládež, tvorba terezínských dětí, próza s dětským hrdinou

Keywords

Second World War, children literature, Terezin children's production, prozaic literature with children's fable

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu.

V Brně dne

.....

Poděkování

Děkuji PhDr. Mileně Šubrtové, Ph.D. za vstřícnost a cenné připomínky při vedení mé diplomové práce. Za velkou podporu děkuji svojí rodině.

OBSAH

1. ÚVOD.....	6
2. PRŮHLED DO ŽÁNRU HISTORICKÉ PRÓZY V LITERATUŘE PRO DĚTI A MLÁDEŽ (LPDM) S TEMATICKÝM ZAMĚŘENÍM NA DRUHOU SVĚTOVOU VÁLKU.....	8
2.1 Vývoj žánru v letech 1945 – 1948	11
2.2 Vývoj žánru v letech 1948 – 1968	14
2.3 Vývoj žánru v letech 1968 – 1989	16
3. REFLEXE DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY V PROZAICKÝCH DÍLECH LPDM VYDANÝCH PO R. 1989.....	18
3.1 Interpretace próz s dívčí hrdinkou	19
3.1.1 Bořkovcová, Hana: <i>Zakázané holky</i>	20
3.1.2 Psůtková, Zdeňka: <i>Bára</i>	26
3.1.3 Kesslerová, Jiřina: <i>Pod svícnem tma</i>	32
3.1.4 Gissingová, Věra: <i>Perličky dětství</i>	35
3.2 Interpretace próz s chlapeckým hrdinou	40
3.2.1 Rýgl, Antonín: <i>Výjimečný stav</i>	40
3.2.2 Remunda, Ivan: <i>Bryčka pro biskupa</i>	44
3.2.3 Mráček, Miroslav: <i>V čase štěnat</i>	49
3.2.4 Rašek, Antonín: <i>Handyho dlouhé dobrodružství</i>	53
3.2.5 Fritta, Bedřich – Klíma, Ivan: <i>O chlapci, který se nestal číslem</i>	57
3.2.6 Čechura, Rudolf: <i>Šifra z katakomb</i>	60
4. TVORBA TEREZÍNSKÝCH DĚTÍ.....	64
5. ZASTOUPENÍ HISTORICKÉ PRÓZY S TEMATIKOU DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY V LPDM V ČÍTANKÁCH PRO DRUHÝ STUPEŇ ZŠ	69
5.1 Čítanky pro šestý ročník	69
5.2 Čítanky pro sedmý ročník.....	70
5.3 Čítanky pro osmý ročník.....	71
5.4 Čítanky pro devátý ročník.....	72
6. ZÁVĚR	73
7. SEZNAM LITERATURY:.....	77

1. ÚVOD

Historická próza – fenomén nesoucí v sobě prvky oborů, kterým se v rámci mého studia věnuji: historie a český jazyk a literatura. Nelze upřednostňovat tento druh prózy před jinými, nicméně je možné vyzdvihnout jeho výchovnou funkci, která, pokud je účelná a správně uchopená, staví tuto literaturu do jiného světla. Žáci základních škol mohou historii považovat za nekonečné množství faktů. Ne vždy si dokážou vytvořit vlastní názor nebo mezi těmito fakty najít vztahy. Tyto schopnosti jsou otázkou pozdějšího studia na střední škole. Nepředpokládejme ale, že každý žák ve svém studiu pokračuje na střední škole, kde je věnován dostatečný prostor pro všeobecné znalosti. Předměty, jako je právě dějepis nebo zeměpis, přírodopis či fyzika a chemie už nejdou spolu ruku v ruce. Záleží na studijním zaměření dané školy. Proto není od věci začít rozvíjet v žácích subjektivní posuzování věcí, vytváření vlastních názorů a hledání souvislostí či odlišností v historické látce už na základní škole. Jako jeden z vhodných nástrojů se jeví právě četba nepovinné literatury vycházející z historické tematiky.

Otázka mimoškolní četby žáků je velmi diskutovaná a i když není tématem této práce, úzce s ním souvisí v případě, že považujeme mimoškolní četbu za možný způsob rozvoje kritického myšlení u dětí a mládeže. Jako vzorek takové četby jsem vybrala publikace, které se věnují období druhé světové války. Jde o minulost vzdálenou více než padesát let, lze tedy při vyprávění očekávat objektivitu posuzování historických událostí. Samotný válečný konflikt jako učební látka je velmi obsáhlý a náročný. V beletrii se setkáváme s různými přístupy k tématu a také s různou mírou estetické kvality díla.

Východiskem pro vystihnoutí hlavních vývojových rysů české historické prózy mi byly zejména přehledy současné literatury pro děti a mládež /dále jen LPDM/ od Mileny Rosové a Svatavy Urbanové s jejími aktuálními rysy a také odborné studie Blahoslava Dokoupila, který se ve své vědecké práci zaměřil na poválečný vývoj historického románu.

Cílem diplomové práce je postihnout nové tendence v historické próze pro děti a mládež s tematikou druhé světové války a zvážit její úroveň na základě interpretace vybraných děl. Stěžejní je v tomto smyslu třetí kapitola, která je analýzou jednotlivých děl z hlediska tematické, kompoziční i jazykové vrstvy. Mezi dílčí cíle práce patří nastínit vývoje historické prózy s tematikou druhé světové války v letech 1945 – 1989, zjištění míry zastoupení historické prózy s tematikou druhé světové války v čítankách pro druhý

stupeň ZŠ a také shrnutí hlavních rysů tvorby terezínských dětí, která je takéž dokladem o životě dětí za druhé světové války.

2. PRŮHLED DO ŽÁNRU HISTORICKÉ PRÓZY V LITERATUŘE PRO DĚTI A MLÁDEŽ (LPDM) S TEMATICKÝM ZAMĚŘENÍM NA DRUHOU SVĚTOVOU VÁLKU

Historická próza obecně tvoří v žánrové struktuře literatury pro děti a mládež důležitý prvek, díky kterému jsou zpopularizovány významné osobnosti či historické etapy. Neopomenutelné jsou výchovné a vzdělávací hodnoty tohoto žánru. Období německé okupace českých zemí a druhé světové války znamená výrazný předěl nejen v dějinách národních, ale i světových. Je zajímavé sledovat, jakým způsobem je toto téma nenuceně zprostředkované dětem a mládeži v jeho prozaické formě.

Prioritně by si autor měl uvědomit, pro jakou věkovou skupinu je kniha spadající do žánru historické prózy určena. To platí samozřejmě pro dětskou literaturu obecně, nicméně autoři zmíněného žánru musí mít přehled, do jaké míry jsou děti obeznámeny s fakty dané problematiky, a z tohoto zjištění vycházet. Jestli se budeme zabývat otázkou, jak žákům přiblížit historickou prózu, musíme si uvědomit, že bychom je s ní nejdříve měli seznámit jako s literárním žánrem. Knihy tohoto zaměření nabízejí dětem něco navíc, jakýsi „pohled za zrcadlo“ nastavené dějepisným faktům.

Pokud se budeme zajímat o současnou historickou prózu pro děti a mládež, narazíme na potíže způsobené absencí sekundární literatury. Druhým problémem je, že pokud se setkáme s publikací věnující se alespoň zmínkou historické próze pro děti a mládež, uvádí se zde pouze díla vzniklá ještě za minulého režimu. V případě, že se objeví zmínka o knize napsané po roce 1989, jde vesměs o jeden titul /např. Bořkovicová, H. *Zakázané holky*/, který má hovořit za celý žánr v současnosti.¹ Při studiu primární literatury bych ráda zjistila, co je příčinou těchto hypotéz a na jaké úrovni se nachází tento žánr pro děti v současnosti. V každém případě bych ráda provedla nástin a rozbor takto zaměřené literatury pro děti a mládež zastoupené knihami z let 1989 – 2007.

---

¹ ČEŇKOVÁ, J. a kol.: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006, s. 37 – 38; URBANOVÁ, S.: *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století. Reflexe české tvorby a recepce*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 2004, s. 162 – 166; URBANOVÁ, S. - ROŠOVÁ, M.: *Žánry, osobnosti díla (Historický vývoj žánrů české literatury pro mládež)*. 3. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2002, s. 206.

Časové rozpětí mezi léty 1989 – 2007 je poměrně dlouhé na to, abychom vysledovali, jak se postupně měnil styl literatury vypovídající o druhé světové válce. Změněné politické klima sice umožnilo, aby díla byla k dětským i dospělým čtenářům otevřenější, ale přece jen knihy, které vyšly na začátku devadesátých let, byly v přístupu k tématu zdrženlivější. Daný námět již sice patří k historii, ale neustále mezi námi žijí lidé, jichž se tato těžká doba dotkla, a to natrvalo. Pamětníky najdeme i mezi autory primární literatury. Svoje trpké zkušenosti se v knihách snaží předat mladé generaci. Je poměrně těžké skloubit autobiografické rysy – vzpomínky na válku, okupaci a mít při tom na mysli, že tvoří knihu pro mladé čtenáře, kteří neznají přímo zobrazovanou dobu z vlastní zkušenosti, a ještě brát ohled na jejich psychickou stránku /v případě, že v knihách autoři líčí krutou realitu válečné doby/.

Je zajímavé sledovat, jak se liší pojetí hlavního hrdiny v průběhu desetiletí. Jeho ztvárnění je zajisté odlišné, pokud porovnáme díla současná a díla vzniklá např. před padesáti lety. Vliv na to má hlavně mimoliterární skutečnost: společnost a její způsob vnímání historie a změna politické situace. Po nastolení komunistického režimu byla jasně daná struktura díla i charakter hlavního hrdiny. Musel zapadat do jednotného schématu: byl to pomocník dospělých, který je díky konkrétní situaci schopen stejně jako dospělý i uvažovat. Měl stejný žebříček hodnot a jeho dětská psychika byla téměř popřena. Nebývala jí věnována pozornost. Postupem doby docházelo k oprošťování se od jednoduchosti a nekomplikovanosti charakteru hrdiny a postava byla obohacena o vnitřní psychickou stránku. Čtenáři s ní mohli prožívat obyčejné příhody ze života i způsob jeho citového vnímání. Na pozadí toho všeho se jakoby mimochodem odehrávala druhá světová válka. Aby ale dílo plnilo jednu ze svých základních funkcí – nenuceným způsobem čtenáři podávat informace o historii – nevyhnu se ani v současnosti knihy klasickým a příkladovým situacím, ze kterých lze poznat a pochopit ty správné životní hodnoty a postoje.

Ve snaze rozčlenit historickou prózu pro děti a mládež s tematikou druhé světové války jsem vycházela ze studie Růženy Hamanové *Téma německé okupace a 50. let v současné próze pro děti a mládež*.² Autorka zde provedla klasifikaci takto zaměřených

---

² HAMANOVÁ, R.: *Téma německé okupace a 50. let v současné próze pro děti a mládež*. In *Současnost literatury pro děti a mládež II*. Liberec: Technická univerzita, 1998, s. 33 – 37.

děl. Knižní produkce a role dětských hrdinů 70. a 80. let minulého století je rozdělena následovně:

- a) historizující románový cyklus /seriál/ – v podstatě jediný /E. Horelová/
- b) soubor žánrových obrázků – jakási kronika ze života dětí na pozadí doby s jednoznačným ideovým vyústěním /M. Mráček/
- c) komorní, často psychologicky laděný příběh (novela, povídka) zobrazující určitou dětskou životní situaci, která rozhodným způsobem ovlivní směr hrdinova dalšího jednání či názoru, nebo se stává apelativní výčitkou dětské bezmoci směrem k době /V. Přibský, V. Klevis, E. Horelová event. i H. Franková/.

Dle názoru Hamanové se autoři v současnosti přiklánějí spíše k časově posloupnému deníku nebo skládance příhod ze života dětí v dané době. Jde tedy vesměs o vyprávěné příběhy, kde v popředí čtenářova zájmu stojí hlavní hrdina charakterově podobný dnešní mládeži, ale prožívající část svého života, dětství či dospívání ve válečných podmínkách, nikoliv ideologický podtext.

Odborníkem na vývoj české historické prózy je Blahoslav Dokoupil, z jehož studií lze pro zachycení důležitých vývojových rysů žánru vycházet. I přesto, že se zaměřil na historickou beletrii obecně, nevyjímá ze svých studií ani díla určená mládeži. Ta mají po celé období do roku 1989 jeden společný znak, a to snahu udržet dílo ve výchovné rovině.

Problematiku rozdělení žánru na jednotlivé etapy vyřešily přirozeně společenskopolitické změny, které nastaly a ovlivnily pohledy mnohých na všechny oblasti života, kulturu a vědu nevyjímaje. Především je to rok 1948, kdy došlo k politickému převratu a demokracii nahradila totalita. Začalo období dalšího národního útisku, který byl ovšem daleko vytrvalejší než ten ze strany nacistů. Nastalo omezení základních lidských práv a svobod a cenzura přikazovala, kam smí člověk ve své tvorbě zajít. Rok 1968, tzv. Pražské jaro, byl ve znamení politického uvolňování. Tento proces trval více než půl roku. Objevovala se hesla jako např. socialismus s lidskou tváří, Dva tisíce slov, Akční program KSČ atd. Liberalizující snahy byly utnuty v srpnu toho roku, kdy se o bezpečný běh věcí dle představ Sovětského svazu postarala vojska Varšavské smlouvy. Nastalo dlouhé období normalizace, tedy návrat k „normálnímu“ politickému, ekonomickému a společenskému stavu. Přebat v roce 1989 pak znamenal konec všem snahám z východu, jak českému národu bránit v prosazování demokratických principů.

Zároveň ale s demokracií přišlo nepřeborné množství východisek a možností, jakým způsobem svoji tvorbu realizovat.

2.1 Vývoj žánru v letech 1945 – 1948

Po vítězné válce, jejíž závěr představoval paradoxně nový začátek nejen pro uměleckou tvorbu, už preferování historické látky nebylo tak markantní jako v době národního útisku. To je ostatně všeobecně platný fenomén – obracení se ke slavnější minulosti jako forma útěchy a vyjádření osobních postojů. Opakovala se stejná situace jako po skončení první světové války. V nově nastalé politické a společenské situaci nebylo třeba hledat únik k minulosti, ale naopak zpracovávat přítomnost. Po roce 1945 stejně jako po roce 1918 došlo k uvolnění a svérázná alegoričnost jakožto způsob vyjádření zakázaného přestala mít smysl. Společným rysem byla také změna autorské základny tohoto žánru ve smyslu poklesu k druhořadosti.³

B. Dokoupil nazývá období let 1945 – 1948 v oblasti literatury nejen historické obdobím přechodným.⁴ Důvod takového pojmenování vidí v teprve se tvořící nové tematické orientaci autorů, která reflektuje skutečnost. Pokud se zaměříme konkrétněji právě na literaturu historickou, musíme navíc akceptovat fakt, že pro napsání jakékoliv formy historického žánru je zapotřebí bravurně ovládat potřebná fakta konkrétního historického období. Vlastnímu psaní tedy předchází badatelská fáze náročná časově.

V poměrně krátkém údobí tří let, které je vymezeno společenskopolitickými změnami /konec nacistické okupace na straně jedné a nastolení totalitního režimu na straně druhé/, byly položeny základy prosazování socialistického realismu jako jediného možného tvůrčího směru. Z hlediska literárních žánrů a druhů k výraznému předělu nedochází. V próze byly naznačeny dva směry, kterými se dětská literatura ubírala. Jeden z nich se orientuje na dobrodružství, hru a zábavu v partě kamarádů, která je stranou světa dospělých /z děl tematicky zaměřených na druhou světovou válku sem patří *Budík* J. V. Plevy, povídka zachycující poslední dny okupace města Brna, založená na konfliktu svědomí dvou chlapců z periferie/. Druhý směr zpřítomňuje zážitky z dětství, které

---

³ Viz DOKOUPIL, B.: *Český historický román 1945 – 1965*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 40 – 114.

⁴ Tamtéž, s. 68.

v mnohých zanechaly stopy: *Janíček* (1947) K. Sojkové, určený především menším dětem, čemuž odpovídá také téma, míra psychologizace postav i jazyková stránka, *Na útěku* (1947) B. Říhy /dívčí román, ve kterém hlavní hrdinka uteče před gestapem, ukrývá se a aktivně bojuje proti okupaci – prosocialisticky zaměřený/ a *Říkali mi Leni* (1948) Z. Bezděkové. Právě tato díla patří mezi první prozaické literární ztvárnění druhé světové války pro děti a mládež.

V letech 1945 – 1948 vychází také díla, jejichž převážná část byla vytvořena již za války. Řadí se sem povídka F. Langera *Děti a dýka* (1946) s protektorátní tematikou, jejímuž českému vydání předcházelo londýnské v roce 1942. Vyprávění o gestapu a o dětech z kladenské vesnice původně mělo původně sloužit jako předloha k filmu. Ten ale nevznikl, podle správného úsudku by totiž mohl prozrazovat válečnou strategii Čechů. V knize se setkáme s podobnou vesnicí, jakou byla před vypálením obec Lidice. Patrná je absence autorovy bezprostřední blízkosti okupační situaci v protektorátu. Langer totiž v době vzniku povídky pobýval v Anglii. V první vlně knih pojednávající o druhé světové válce chybí ještě dostatečná míra objektivity, proto se často opakují motivy strachu a ohrožení. Na rozdíl od druhé vlny děl, které patří do let padesátých, se vyznačuje absencí propagandy komunistického režimu, mravním podtextem a vyobrazením dětského hrdiny bez užití schematičnosti.

Velice výrazně se do spektra LPDM tematicky zaměřené na druhou světovou válku zapsala Zdeňka Bezděková výše zmíněnou knihou *Říkali mi Leni*. O osud násilně poněmčovaných dětí, který je motivem knihy, se začala autorka zajímat po přečtení článku v novinách. Otřesné následky nedávno skončené války byly ještě stále patrné a Bezděková knihou chtěla výstražně demonstrovat, že podobné násilí by už lidstvo nemělo připustit. Fabule je založena na vnitřních pocitech a zážitcích Leni Freiwald, žákyně čtvrté třídy základní školy v západním Německu. Právě jméno dívky zní Alena Sýkorová a je jednou z mnoha dětí vyvolených nacistickou filozofií, které měly zčásti arijské rysy a které byly posílány na převýchovu do Německa. Mlhavé vzpomínky na domov a rodinu se jí občas vrací, ale není schopná rozeznat, zda jde o dávnou realitu nebo sen. Chronologický postup je právě těmito retrospektivními pasážemi přerušován. Rozluštit otázku jí pomůže kufřík s jejími osobními věcmi, který najde na půdě domu. S pomocí amerických vojáků a Červeného kříže se pak dostává zpět do Československa ke svojí pravé rodině. Postava Leni se dá považovat za vzorovou – představuje zástupově osudy mnoha dalších. Ale nelze ji zařadit mezi hrdiny, u kterých je popřena psychika.

Bezděková charakter Leni vystihla právě tak, aby do schematičnosti nezabředla. Hrdinka vyznívá spíše jako melancholické, samotářské a citově založené dítě. Zpočátku vůbec netuší, že bude za svůj osud bojovat. Když ale tato možnost nastane, Leni ji využije a i přes nízký věk se jí podaří přesvědčit povolane osoby k pomoci. Veškeré její promluvy nebo činy působí velmi dospěle. Lze se domnívat, že chtěla autorka naznačit právě absenci Lenina dětství, které zapříčinila válka. Bezděková užívá kultivovaný jazyk, spisovně jsou napsány i dialogy dětských postav. Logicky se objevují také germanismy, v závěru knihy i amerikanismy. Jak se časově vzdaluje skutečnost popisovaná v knize, člověku přijde příběh čím dál tím více neskutečný. Je důležité čas od času upozornit na to, jaké podoby druhá světová válka měla. Kniha se i po tolika letech, která uplynula od jejího vzniku, dočkává reedici. Je zajímavá nejen jedinečným námětem, ale také uměleckým ztvárněním. Autorka se nebojí překročit hranice, které byly do té doby dětskému čtenáři vyhrazeny, a neváhá přijít s takřka traumatizujícím tématem. Toto téma ale zpracovala úměrně dětskému vnímání tak, aby převážil optimismus a víra v dobrý konec. Kniha je inovativní ve způsobu zachycení všech aspektů života – tedy i těch negativních – samozřejmě s ohledem na psychiku i věk čtenáře.

I když se můžeme setkat s názory, že ztvárnění druhé světové války v knihách napsaných mezi roky 1945 – 1948 se jen těžko může zařadit do oblasti historické prózy⁵, faktem zůstává jejich nezastupitelnost v LPDM, protože patří mezi první knihy, ve kterých se odrazila bezprostřední skutečnost druhé světové války. Toto téma nebylo náhodné. Protože již byla LPDM po roce 1945 akceptovanou a nedílnou součástí českého písemnictví, bylo užito knihy jako prostředku k vysvětlení příčin, souvislostí a důsledků válečného konfliktu. Dokladem toho je i vydávání takto tematicky zaměřených povídek v rámci edičních řad: *Bojovníci* /nakladatelství Orbis/ – spíše prosovětsky se orientující edice redigovaná Josefem Hiršalem a *Polnice* /nakladatelství Toužimský a Moravec/ - zaměřená na boje západních spojenců pod vedením Jiřího Meduly. Odlišné bylo také zaměření autorů, kteří přispívali. Zatímco edice *Bojovníci* měla blíž k psychologické próze s častým přesahem do krajních situací /J. Valja: *Děti vítězného května* (1946)/, *Polnice* vydávala spíše dobrodružné příběhy s poutavým dějem /F. Fajtl: *Přítel mraků* (1947)/.

---

⁵ CHALOUPKA, O. – VORÁČEK, J.: *Kontury české literatury pro děti a mládež*. 2. vyd. Praha: Albatros, 1984, s. 419.

Poválečná kulturní politika se snažila prosadit LPDM jako nástroj výchovy nového občana. Předpokládala totiž stejný způsob dětského vnímání doby tak, jak byl představován v literatuře: dětský hrdina je oproštěn téměř od všeho, co dělá dítě dítětem. Musí chápat souvislosti doby, musí vědět, kde je dobro a kde zlo, musí být schopným pomocníkem dospělých. Naprosto opomíjela specifika dětských prožitků. Tento model byl naplno aplikován po únorových událostech roku 1948.

2.2 Vývoj žánru v letech 1948 – 1968

Po komunistickém převratu v roce 1948 se následné události, které se týkají literatury, ubírají směrem naznačeným politizací kultury. Nakladatelství jsou jedním z nástrojů propagandy socialismu. LPDM byla od roku 1949 vydávána pouze ve Státním nakladatelství dětské knihy /SNDK/. Tehdejší monopolizační snahy zapříčinily, že málokteré dílo vyhovovalo daným kritériím. Tento rys je zásadní při posuzování kvantity (klesl počet vydávaných titulů), ale také umělecké hodnoty děl nejen historické prózy v dětské literatuře vydané po roce 1948.⁶

Potlačení dětské psychiky je průvodním znakem pro díla LPDM napsaná v padesátých letech. Dětský hrdina potažmo dětství jako takové jsou důležité jen jako podkreslení příběhu, nikoliv jako hlavní princip. „*Dítě nebo mladý člověk se stali deklarativní složkou společnosti, prostředkem k vyjádření optimismu, nezátíženosti minulostí, zárukou šťastné perspektivy.*“⁷ S potlačenou psychikou souvisí také role dítěte – je zosobnění šťastné budoucnosti. Estetická hodnota se podřizuje hlavní funkci, a to didaktické. Nepočítá se ani s oddechovou literaturou, tzn. chlapecké a dívčí romány, potažmo jejich zábavná funkce, nebyly žádoucí.

Próza s dětským hrdinou, která se tematicky opírala o období okupace, interpretovala tento konflikt jako třídní boj, jako odvěkou tendenci Němců prosazovat se

---

⁶ Srovnej URBANOVÁ, S.: *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. 1. vyd. Olomouc, Votobia, 2003. 363 s.; MACHALA, L.: *Panorama české literatury*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1994. 547 s.; JANOUŠEK, P. a kol.: *Dějiny české literatury 1945 – 1989*. 1. vyd. Praha: Academia, 2007-2008, s. 429.

⁷ URBANOVÁ, S.: *Metamorfózy dětské literatury. Přehled české literatury pro děti od r. 1945 po současnost*. 1. vyd. Olomouc, Votobia, 1999, s. 25.

v evropském prostoru. Právě Němci – fašisté zde zastávají zápornou roli, tu kladnou pak Rudá armáda, která se postarala o zvrát ve válce a prosazení míru v Československu. Díla zapadají do schématu kompozičního i tematického. Postrádají mnoho z určujících rysů dětské literatury. Na počátku padesátých let vycházejí díla, která zmíněnému paradigmatu vyhovují: *A přece se dočkal* (1952) K. J. Beneše, který pojal nálet Američanů na plzeňskou Škodovku jako záškodnictví, *Návrat* (1953) J. Kloboučnicka o politickém uvědomování hlavního hrdiny, který se po válce vrátil zpět do vlasti. Partyzánská a odbojová tematika se objevila v dílech *Jurášek* (1951) M. Gazdy a *Pískle* (1952) J. Mareše. I zde se ale setkáváme se schematizací a vědomým popřením dětských vlastností.

Rok 1956, kdy se konal II. Sjezd svazu československých spisovatelů, znamenal pro literaturu jistou míru uvolnění. Vedly se rozhovory o úrovni a směru LPDM. Významnou událostí bylo první vydání Zlatého máje, časopisu věnujícího se kritice a teorii tvorby pro děti a mládež a také změněné vedení SNDK. Bohumil Říha se jako ředitel snažil o opětovné rozšíření a oživení autorské i námětové základny. Navíc mohly knihy pro děti a mládež vycházet také v jiných nakladatelstvích. Těmto dílčím změnám samozřejmě předcházely změny daleko závažnějšího rázu. Politika Sovětského svazu zkritizovala kult osobnosti a uznala chyby Stalinova režimu. To se postupně odráželo také v literatuře a umění vůbec. LPDM se na čas uvolnila ze sepětí se stereotypním didaktickým působením a nejen v próze s dětským hrdinou se setkáváme s novými aspekty. Dětské postavy jsou opět prožívající, vnímající a nikoliv bezkonfliktní. Tyto konflikty jsou ale přizpůsobeny jejich dětskému světu.

Příběhová próza se výraznějších změn z hlediska funkčnosti dočkala až v polovině šedesátých let. Do té doby působí stále především didakticky. Apelovala na mládež ve snaze najít styčné plochy mezi komunistickým odbojem za druhé světové války a hnutím mládeže /*Práce* (1959) J. Mareše, *Horami jde březen* (1963) A. Pludka/. V roce 1960 vyšlo volné pokračování knihy *Říkali mi Leni Z.* Bezděkové *Štěstí přijde zítra*. Dospívání hlavní hrdinky je nahlíženo ideologicky. V druhé polovině desetiletí jsou vydány knihy už ne tak vřele spojující osud naší země s Rudou armádou, které se přičítala nezastupitelná role osvoboditelů: *Ať žije republika* (1965) J. Procházky je známá i filmovým zpracováním. Povídka vznikala současně se scénářem k celovečernímu filmu režiséra K. Kachyni. Pojednává o konci války, jak ji v jihomoravské vsi viděl dvanáctiletý chlapec. Právě věk zde hrál velkou roli při způsobu vnímání válečné reality:

nepateticky, neschematicky, neideologicky. Ve spolupráci J. Martince a K. Friedricha vznikly prózy *Útěk před žlutou hvězdou* (1964) a *Bloudění v kruhu* (1967). Šlo o nezastřené vyličení židovské tematiky a opomíjeného zahraničního odboje.

2.3 Vývoj žánru v letech 1968 – 1989

Ve snaze vést děti a mládež od útlého věku cestou socialismu byl na počátku sedmdesátých let vytvořen nepublikovaný seznam nežádoucí literatury. Tehdejší kulturní politika chtěla zabránit případným revolučním náznakům, které se na konci šedesátých let objevily, proto více než před tím tlačila na dodržování výchovné funkce literatury pro děti a mládež. Jako nežádoucí se také jevil fakt, že někteří autoři, jimž byla znemožněna literární tvorba dle jejich vlastních představ z politických důvodů, se profilovali v LPDM (např. O. Mikulášek, K. Šiktanc). Ve větším sepětí byl v sedmdesátých letech námět a funkce prózy. Jestliže platilo, že prvotně musí literatura vychovávat a usměrňovat mladou generaci, byla důležitá volba tématu. Takové tvrzení vychází z podstaty komunistické ideologie. Pojetí hlavního hrdiny opět zapadá do klasického schématu: dítě, potažmo dospívající, je po každé stránce vyrovnaný jedinec, který má srovnaný žebříček hodnot dle charakteru doby, a nepochybuje o sobě. Nebezpečí a jakákoliv problematika se mu vyhýbají. Pokud dojde ke kolizi, naznačí hlavní hrdina cestu, kterou se vydat, aby bylo nalezeno smířčí řešení.

Stejně různorodá jako autorská základna byla i samotná povaha knih. Projevila se snaha nahlédnout do nitra dítěte postiženého válkou. Tzv. próza s dětským hrdinou v produkci sedmdesátých a osmdesátých let zahrnuje knihy *Zapomenutá chuť čokolády* (1971) L. Romportlové, *Vendula aneb Francouzština pro pokročilé* (1981) H. Frankové, *Můj zcela nevhodný kamarád* (1980) nebo *Moji nevhodní kamarádi* (1987) V. Přibského, *Hele, kluci, válka* (1981) B. Jírka, *V čase chroustů* (1983) M. Mráčka, *I tenkrát jsme si hráli* (1975) A. Joneše, *Jakub a Ingrid* (1980) V. Klevise. Uvedená díla jsou určena spíše starším dětem, pro mladší čtenáře je vhodná kniha B. Říhy *Dva kluci v palbě* (1975), poměrně osamocená v produkci knih určených této věkové skupině. Autoři považovali za účelné skloubit ideovost námětu s podstatnými životními hodnotami, které se jako významné jevily právě díky válce. V. Klevis nebo V. Přibský ve svých prózách konfrontovali vztah Němců a Čechů na základě dětských prožitků. Právě oni nepatří mezi

autory píšící pouze pro děti a mládež, jejich tvorba zahrnuje i prózu pro dospělé.⁸ Úroveň těchto knih převyšuje možná právě proto ostatní produkci dětské literatury.⁹ Faktograficky pojímá události okupace E. Horelová v trilogii *Zdivočelá voda* (1973), *Strhané hráze* (1978), *Potopa* (1979). Propojuje dějinné události přímo s osudy dětských hrdinů. Její tvorba zahrnuje také román *Čas ohně, čas šeríků* (1976) a novelu *Kluci ze zabraného* (1982). S. Šusta pojal téma okupace a květnového povstání jako vhodné k postižení situace očima šestnáctiletého chlapce. Jeho trilogie *Město v ohni* (1975), *Stopy vrahů* (1978) a *Návštěva z onoho světa* (1980) v sobě nese i prvky špionáže, což může být rozhodující při výběru knihy čtenářem - linie dobrodružství, dramatičnosti a napětí ve čtenáři probouzí zvědavost. Škála pocitů vyvolaných válkou je motivem novely *Ondřejovo srdce* (1977) P. Křenky. Stejně téma se objevilo i v jeho další knize pro mládež *Devět Martinových dnů* (1979). Zde se autor snažil najít spojitost mezi motivy z období osvobození a současností (tj. konec sedmdesátých let) a mimo jiné také postihnout hlavní regionální rysy /Zlínsko/.

Zachycení období německé okupace se i v letech sedmdesátých a osmdesátých jevílo jako výchovně vhodné. Neustále skýtalo možnost, jak vyzdvihnout roli Rudé armády, které byla přičítána role osvoboditele Československa. Jako kladný rys pak v těchto příběhových prózách bylo považováno naznačení hierarchie životních hodnot, která se vytvořila za výjimečné situace. Uplynula také dostatečně dlouhá doba pro větší míru objektivitu při posuzování válečného konfliktu ve smyslu dopadu na charakter a smýšlení člověka.

---

⁸ Viz KLEVIS, V.: *Stavitel snů*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981. 276 s.; PŘIBSKÝ, V.: *Nejžhavější noc*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1979. 225 s.

⁹ CHALOUPKA, O. – VORÁČEK, J.: *Kontury české literatury pro děti a mládež*. 2.vyd. Praha: Albatros, 1984, s. 424.

3. REFLEXE DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY V PROZAICKÝCH DÍLECH LPDM VYDANÝCH PO R. 1989

Ve vybraných dílech současné české LPDM s tematikou druhé světové války lze vysledovat několik společných, ale i odlišných rysů. Porovnání, do jaké míry se hlavní rysy knih liší, by mělo vyplynout z analýzy vybraných prozaických děl. Společný jmenovatel je zde souhrnné označení, a to próza s dětským hrdinou. Dětský hrdina, to znamená děvče i chlapec. Pro postihnutí hlavních aspektů, východisek a souvislostí současné prózy s dětským hrdinou se zdají drobné rozdíly, které vyplynou z charakteristiky dané pohlavím hlavního hrdiny, zanedbatelné. V posledních několika desetiletích se rozšiřují řady odborných studií na téma „gender“. Během života člověk v rámci socializace poznává určité společenské normy a hodnoty. V oblasti gender /tzn. kulturně vytvořených rozdílů mezi mužem a ženou/ již od dětství směřuje výchova v jistých ohledech po linii dívčí a chlapecké /tzn. chlapec se učí být chlapcem, dívka zase dívkou/ počínaje vhodnými hračkami, přes aktivity, až k výběru povolání. Dnes se již neprosazuje stereotyp při rozdělování ženské a mužské role ve společnosti, ale přesto platí biologicky dané charakteristiky, které se odráží v jednání, chování, smýšlení a postojích mužů a žen. Literatura jako jedna z možností také může formovat charakter a právě její druh /popř. další aspekty literárního díla/ ovlivňuje utváření osobnosti jedince. Důkazem, že próza s dívčí hrdinkou má rysy specifické a odlišné od prózy s chlapeckým hrdinou, je vyčlenění této oblasti literatury jako typ prózy s dívčí hrdinkou.¹⁰ A právě na základě tohoto předpokladu aplikuji rozdělení produkce LPDM s tématem druhé světové války vydané po roce 1989 na prózu s dívčí hrdinkou a prózu s chlapeckým hrdinou. Míru opodstatnění této klasifikace lze posoudit až při celkovém hodnocení úrovně zvoleného výběru knih, a to v rovině estetické, výchovné a naučné.

Jedním z průvodních znaků čtenářské aktivity u dětí a mládeže je právě ztotožnění se s hlavním hrdinou. Z tohoto důvodu musí autoři pečlivě volit charakterové rysy hrdinů a snažit se je dětem podat srozumitelným způsobem. Úskalí mohou nastat, pokud zabřednou do modelu minulých desetiletí, kdy hlavní postava měla téměř v každé knize tytéž povahové vlastnosti odpovídající dobové poptávce po kladných hrdinech. Právě

---

¹⁰ Srovnej SIEGLOVÁ, N.: *Próza s dívčí hrdinkou*. 1. vyd. Brno: Cerm, 2000. 19 s. ; PROVAZNÍK, J.: *Literatura pro české děti v posledním desetiletí*. Duha, 2002, roč. 16, č. 1, s. 7-13.; VAŘEJKOVÁ, V.: *Próza s dívčí hrdinkou*. 1. vyd. Ostrava: Scholaforum, 1995. 23 s.

vhodně zvolená povaha hrdiny dokáže dítě přimět k tomu, aby přemýšlel nejen o samotné knize, ale i o situaci a době, která je v knize vykreslena, neboť právě ono vcítění se do hlavního hrdiny dokáže vtáhnout dítě do děje. Autor však musí zvolit též vhodný vyprávěcí postup, jelikož čtenář postavu z knihy pochopí díky jejímu jednání a myšlenkovým pochodům. Čtenář by měl mít po přečtení knihy pocit, že hlavního hrdinu dokonale poznal a pochopil, jaké byly pohnutky, jež ho vedly k jeho jednání, chování a činům.

Je ale velmi složité, aby člověk pochopil situaci, která je obecně brána jako výjimečná, přičemž ji nezažil. Mám tím na mysli válku a dobu německé okupace celkově. Dětem ve škole jsou vysvětlena fakta, ojediněle i vztahy a souvislosti. Co jim ale uniká, je, jak se choval v takové době obyčejný člověk, potažmo dítě nebo dospívající. Jaký byl jeho život? Jak prožíval dětství ve znepráteném světě?

3.1 Interpretace próz s dívčí hrdinkou

Protože tato práce není zaměřená na opodstatňování vyčlenění prózy s dívčí hrdinkou, nemusí být detailně popisován vývoj diskuzí a názorů na toto téma. V období od šedesátých let dvacátého století téměř po současnost jsou patrné protichůdné teorie o nutnosti vymezit v LPDM četbu určenou především dívkám. Názory psychologů na specifika vývoje dospívající dívky jsou shodné a z nich pak mohou vycházet úvahy o efektivnosti vyčlenění prózy s dívčí hrdinkou.¹¹ V této podkapitole jsou zařazeny čtyři knihy, v nichž je zachyceno dětství či dospívání čtyř dívek během druhé světové války. I když je těžištěm celé práce reflexe druhé světové války, je tato reflexe součástí fabule stejně tak jako autorem zvolený charakter a osud postav.

---

¹¹ CHALOUPKA, O. – NEZKUSIL, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1979, s. 31.

3.1.1 Bořkovcová, Hana: *Zakázané holky*

Ucelený přehled současné historické prózy pro děti a mládež s konkrétní tematikou druhé světové války neexistuje. Většinou bývá tento žánr v přehledech LPDM zastoupen jedním dílem. Tento případ je typický pro knihu Hany Bořkovcové *Zakázané holky*. Odpověď na otázku, proč se autorka zabývá zrovna tématem, které líčí situaci Židů za druhé světové války, je poměrně jednoduchá. Samotné se jí dotkla nacistická perzekuce, přežila Osvětim a právě proto se chce se čtenáři podělit sice realistickým, ale přesto smířlivým způsobem o své životní vzpomínky.

Na rozdíl od Rýglůva *Výjimečného stavu* je kniha *Zakázané holky* více diskutovaná, a to nejen u dětských čtenářů. Byla oceněna Zlatou stuhou za rok 1995 v oblasti beletrie pro mládež. Porota vyzvedla mimořádný způsob zpracování tohoto ožehavého tématu, jakým byla tzv. židovská otázka v protektorátním období a v období druhé světové války vůbec.¹²

Knih *Zakázané holky* se v mnohém od první zmíněné knihy liší. To základní, čeho si dětský čtenář všimne, je hlavní hrdinka – tedy dívka. Společný je čas a prostor: protektorátní Praha od podzimu 1940 do podzimu roku následujícího. Čtrnáctiletá Janka žije spořádaný život gymnaziální studentky, ten ale bohužel není ideální. I v jejím životě válka zapříčinila změnu k horšímu. Jádrem celého příběhu je osud Jančiny židovské kamarádky Diny a její rodiny. Vyprávění je jakoby ohraničeno v rámci diskriminačních zákazů a příkazů, které vyplývají z Norimberských zákonů. Tento dokument je v knize několikrát zmíněn. I když pro čtenáře jistě není neznámý, nevědí, jaká je jeho konkrétní náplň. To pochopí díky promluvám Jančina otce a matky. Tyto pasáže se nevyhnuly jistému nádechu mentorství. Janka ne vždy takové příkazy a zákazy chápe. Nedochozí jí například, proč nesmí zdravit Židy na ulici, proč nesmí Židé nakupovat po páté hodině odpolední nebo proč nesmí vstupovat do veřejných budov. Do role učitele, který ji, potažmo čtenáře, seznámí se situací, je pasován otec nebo matka. Vždy jí laskavým

---

¹² Na rozdíl od Antonína Rýgla je Hana Bořkovcová (*1927 - †2009) známější díky své rozsáhlejší tvorbě. Dříve, než se začala věnovat psaní naplno, pracovala jako úřednice ve Fyziologickém ústavu ČSAV a později v časopise Typografia. Její tvorba pro děti a mládež je zastoupena např. knihami *My tři cvoci* (1973), *Vzteklouni* (1975), *Cizí holka* (1977), *Cesta kolem světa za osmdesát dní* (1982), *Jdi pryč* (1994). Všechny knihy až na poslední jmenovanou vyšly v nakladatelství Albatros.

způsobem poskytnou logické vysvětlení. Janka je ale tvrdohlavá a většinu nových skutečností nechce přijmout.

Titul díla je příznakový. V knize se s tímto pojmenováním nesetkáme, nabízí se tedy vysvětlení, že jde o pohled autorky na situaci Diny a jejích sester za války. Pokud je tomu tak, jde o velmi trefné označení. Celý příběh je rozložen do dvaceti tří kapitol, z nichž každá má svůj vlastní název obsahově vypovídající (např. Potulný rytíř na cestách, Josefovo poslední literární dílo, Konec Karamelové říše apod.).

Zatímco v knize *Výjimečný stav* nebyla rodina hlavního hrdiny rozebírána do detailů a autor se ji ani nesnažil nějakým výraznějším způsobem charakterizovat, v knize Hany Bořkovcové jsou právě rodina a vzájemné vztahy tím hlavním stavebním materiálem. Rodiče Janky jsou prototypem starostlivých lidí, pro které je rodina nejvyšší hodnotou. A k životu v pravdě a lásce vedou i dceru. Ale takovéto směřování je v oné době více než riskantní. Janka totiž porušuje výše zmíněné Norimberské zákony, když se nechce vzdát přátelství s židovskou dívkou Dinou. Chodí ji tajně navštěvovat, jelikož Dina už nesmí studovat na gymnáziu spolu s ostatními studenty a není tak příležitost, aby se dívky vídaly.

Setkáváme se s konfrontací světa dospělých se světem mládeže. Tímto rysem je provázena téměř každá kniha pro děti a mládež, zejména ta s dívčí hrdinkou. Zde ale nejde o obyčejné názorové rozdíly a nepochopení, ale spíše o zjištění, že i svět dospělých může být zkažený a ovlivněný dobou. Ne každý si zachoval svoji tvář. Právě Jančiny rodiče byli výjimkou. I když se o Janku během jejích návštěv u Diny báli, nezakazovali jí je, protože sami dobře chápali, jak absurdní je zákaz navštěvovat Židy a jak je Dina pro Janku důležitá. Právě motiv přátelství je zdůrazňovaný v celém příběhu. Jde o pevný a hodnotný vztah dvou dívek, který nezničila ani druhá světová válka. Autorka chce poukázat nejen na ono přátelství, ale také na vztahy v rodině, na její smysl a důležité poslání v době ohrožení života.

Odbočkami děje jsou situace, kdy Janka řeší ostatní problémy, ke kterým se dostává. Jde například o to, že otec jejího spolužáka Franty se dal na stranu nacistů a svého syna za příspěví třídní učitelky posílá do Říše na jinou školu. Díky Jance a ostatním kamarádům se celou akci včas podaří zastavit.

I během války se každý snažil vést svůj život, jak nejlépe dovedl nebo alespoň jak bylo možné. Děti chodily do školy, dospělí do zaměstnání. Proto i když kniha poukazuje

na velmi citlivá témata, zachovává si také prostor pro zobrazení obyčejného školního života dětí, dobrodružství a občas také humoru.

Jako příběh v příběhu lze označit vždy ty části knihy, kdy se Janka ocitá u Goldmannů. Dina – její kamarádka má ještě dvě mladší sestry. Protože jim bylo znemožněno nejen navštěvovat školu, ale i jiné instituce a veřejná místa, vytvořily si sestry vlastní svět, tzv. Karamelovou říši. Je to království, kde ony tři jsou princeznami. Platí zde jejich /kupodivu velice inteligentní/ zákony a Janka jim slouží jako rytíř, který celé království spojuje se světem venku. Vymýšlí si vlastní příběhy a vlastní postavy. Pohádkový svět dívek má být brán jako únik od drsné reality, kde lidé stejné rasové příslušnosti jako je rodina Goldmannova mají být vyhlazeni. Má být protikladem k poměrně tragickému tématu novely. Fungují zde typické pohádkové symboly: tři dcery, království, rytíři, magická čísla. Naděžda Siegllová vidí tento fiktivní svět jako „...oázu představ v momentálně prožívané absurditě světa.“¹³, ale právě ono prozření, že tento svět je neexistující, neskutečný a to, co skutečně platí, je pouze válečná realita, je skutečně drsné.

Členy rodiny Goldmannovy vidíme jako typické Židy /ať už jde o fyzické či povahové rysy/. Otec často cituje ze Starého zákona a někdy trochu komicky působí, že Janka vůbec netuší, o jaké knize mluví, přičemž Dina a její sestry jsou zasvěcené a většinou otcovy myšlenky rozvádějí. Symbolika jmen tu není patrná.

Co může mít blízko k próze s dívčí hrdinkou je fakt, že Janka prožívá první citové vzplanutí. U Goldmannů se seznámí s jejich rodinným přítelem Josefem. On je samozřejmě starší než Janka, nicméně i ona mu je sympatická, zejména tím, jak odvážně jedná. Josef je velice vzdělaný. Janka se na setkání s ním pokaždé velmi těší, jejich ještě ani nezapočatý vztah ale přeruší transport, do kterého musel Josef nastoupit.

Je těžké uvěřit, že v době tak zpřísněných opatření se Jance během jejích návštěv u Diny nic nestalo. Nebyla téměř vylekaná a někdy působila, jako by si vůbec neuvědomovala, jaké důsledky může její počínání přinést. Čtenáři ale mohou být svědky několika krajních situací, při jejichž představě se tají dech. Během jedné z Jančiných návštěv náhle u Goldmannů někdo zazvoní. Je to Jančin táta a přišel ji varovat, že Němci dělají prohlídky po domech, ať co nejrychleji zmizí. Jí se to povede, ale její táta musí u

---

¹³ URBANOVÁ, S.: *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století. Reflexe české tvorby a recepce*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 2004, s. 163.

Goldmannů zůstat schovaný, protože už nestihl odejít – u dveří zazvonili dva Němci. Na první pohled nepoznali, že stojí přede dveřmi židovské rodiny, tedy chtěli vykonat domovní prohlídku /tím pádem by odhalili Jančina táta a všichni zúčastnění by neunikli trestu smrti/. Díky důvtipu pana Goldmanna se tak nestalo, šikovně je nechal nahlédnout na kabáty označené žlutou židovskou hvězdou. Němci okamžitě zapoměli na původní úmysl a raději na otci Diny s chutí ukázali, jak je židovská rasa méněcenná.

Druhý takový okamžik už nestojí tváří tvář nebezpečí smrti, ale je stejně intenzivní. Jančina platonická láska Josef se chystá do transportu. Janka samozřejmě stejně jako ostatní netuší, s jakým záměrem byly transporty vysílány. Nicméně jí dochází, že se asi stává skutečností něco, čemu doposud nechtěla uvěřit: vyhlazování Židů. I když je Josef zatím pouze náhradník, přesto do něj musel nastoupit. V knize je to popsáno stroze a právě o to více tato smutná pasáž působí opravdově. „*„Zbývá jediná naděje, že na toho devatenáctého už nedojde.“ Ale došlo. Josef nastupoval jako poslední. Číslo dvacet se pro tentokrát vrátilo domů.*“¹⁴

Jako krajní můžeme také označit situaci, do které se dostal Jančin otec. Se svými známými občas poslouchal cizí rozhlas, což bylo nelegální. Když začalo zatýkání této skupiny, otec se pro jistotu na čas vytratil. Pocity Janky nebo její matky zde nebyly popsány zcela jasně. Citelná, ale ne otevřeně vyjádřená je jen jejich nejistota a strach o život otce a manžela.

Co se týče obsahového hlediska, ráda bych ještě zmínila, že se autorka nevyhnula tomu, aby čtenáře seznámila s konečným řešením židovské otázky. Na konci knihy pochopíme, že se Dina ani žádný jiný člen její rodiny z koncentračního tábora nevrátili. Určitým způsobem tak působí na city čtenářů – nejdříve jim Dinu a její rodinu postupně představí. Čtenář má pocit, že ji zná a nakonec se musí smířit s tím, že nepřežila.

Samotná výpověď autorky působí velmi moralisticky. Základní hodnotou, kterou uložila hlavní hrdince, je etický kodex. Stejně jako hrdina knihy Antonína Rýgla vyznává heslo „zachovat si rovná záda“, tak ani Janka nechce podlehnout davovému jevu: přizpůsobování politické situaci. U ní ale na rozdíl od Eduarda jasně převažuje spíše snaha udržet si přátelský vztah za každou cenu, nikoliv škodit nacistům a bojovat za mír. V tomto vidím autobiografické rysy. Bořkovcová se snaží čtenářům vštípit správné lidské

---

¹⁴ BOŘKOVCOVÁ, H.: *Zakázané holky*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1995, s. 177.

hodnoty, ale vždy to udělá šikovně – nemluví totiž přímo k nim, nýbrž jde o rozmluvu mezi rodiči a dětmi. Čtenáři tudíž nemají ten pocit, že se je někdo snaží poučovat.

Při typizaci postav využívá Bořkovcová polaritu. Ta se objevuje ovšem v celé knize při pojmenovávání reality, např. válka a tolik přivolávaný mír, příslušníci „čisté“ árijské rasy oproti Židům, odvaha proti zbabělosti a ke konci ten nejdůležitější protiklad: život proti smrti. U postav není spektrum tak široké. Autorce ale jde o to, aby pomocí konkrétních činů zdůraznila špatné nebo naopak dobré vlastnosti konkrétní postavy. Tím pádem je pro čtenáře jednodušší postavu si na svém imaginárním hodnotovém měřítku zařadit. „*Táta najednou hvízdal. Máma s Jankou se na něj udiveně podívaly, ale přestože kývl hlavou, aby jim ukázal, kam se mají podívat, nepochopily hned, co ho mohlo udivit ve výkladu krámku se smíšeným zbožím, kam chodily odjakživa nakupovat k úslužné paní Zouarové. Pak si Janka všimla cedule přilepené na skle. Arisches Geschäft stálo nahoře a pod tím česky Árijský obchod. „Ať žije árijka Zouarová“, řekl táta s citem. „Co je to vlastně árijec?“ zeptala se Janka. „Blbost“ vysvětlil jí táta stručně, ale pak dodal: „Na světě jsou různé rasy, třeba bílá, černá nebo žlutá, což samozřejmě neznamená, že je některá horší nebo lepší, jak ví každý, kdo má mozek v hlavě. Ale Němci si vymysleli takovou teorii, že ta árijská je nejlepší.“ „A my k ní jako nepatříme?“ Zeptala se Janka. „Ale jo,“ řekl táta s nechutí. „A kdo k ní teda u nás nepatří? Černochoů a Číňanů tady zrovna moc není, že ne?“ „Především Židi. A Cikáni,“ zabručel táta.“¹⁵*

Zajímavá pro čtenáře může být kompoziční výstavba. Autorka v první kapitole jaksí neurčitě naznačí jistou situaci a postavy. Vysvětlení této situace naleznou ale až v kapitole poslední. Jde o retrospektivní kompozici, kde všechny ostatní kapitoly kromě rámce vytvořeného z první a poslední kapitoly vypráví příběh, který se udál právě za války a hlavní postava si jej jaksí vybaví ve vzpomínkách. Kompozice je zvolněna jednak odbočkami věnujícími se osudu spolužáka Franty nebo imaginárnímu světu Janky, Diny a jejich sester a jednak zejména vkládáním jiných literárních textů. Konkrétně jde o Starý zákon, pomocí něhož v příběhu zazní všeobecně platné pravdy.

Jazykově stylistická vrstva je zde zvolněna úměrně zásadám autorky. Celý příběh můžeme brát jako auktorální vyprávění, což je pro dané téma vhodně zvolené. Čtenářům to ponechává odstup jak od hrdinů příběhu, tak i od jejich nepříteli šťastných zážitků. Spisovný jazyk zde není téměř ničím narušen. Jde většinou jen o několik hovorových

---

¹⁵ BOŘKOVCOVÁ, H.: *Zakázané holky*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1995, s. 10 - 11.

výrazů, kterými mluví Jančiny spolužáci či sestry Diny. „*To není žádná třetí,*“ *poučila ji okamžitě Eva. „Ta je přece první. Dyž je následnice trůnu. Proto se taky menuje Karmela. Napřed sme myslely, že by to mělo bejt Karamela, ale to je takový legrační, a Dina není moc legrační. A to království taky není žádná legrace, víš?*“¹⁶

Právě v poslední kapitole se čtenář dozví, jak válka pro hlavní postavy skončila. Nikdo z Dininy rodiny nepřežil. Janka si nakonec za muže vzala Tomáše, který tehdy, kdy se příběh odehrával, nestihl Dině říct, že se do ní zamiloval. „*Tomáš má pravdu, myslela si. Asi to bylo štěstí. Velký kus života – pro ty, kdo přežili. A velký pro ty druhé, co už na pokračování nezůstali. Nás je teď víc. Máme se o koho bát. Jim už na nic nezbyl čas. Evina kniha zůstala nedopsaná. Míša už nestačila splést hlavu žádnému klukovi a Dina se nikdy nedověděla, že jí se to přece jen povedlo.*“¹⁷ Sentimentu se zde bohužel nevyhneme, ale to, dle mého názoru, není na překážku. Autorkou zvolené téma je velice citlivé a vážné a zaslouží si, aby v recipientovi zanechalo pocit úměrný jeho naléhavosti.

Silným argumentem pro čtenáře může být fakt, že se v novele na chvíli prostřídaly role a děti daly najevo dospělým, že také umí zabojovat, když je potřeba. Jde o paralelní příběh o Frantovi.

Při konečném shrnutí poznatků o díle je nutné podotknout, že ocenění Zlatá stuha bylo v tomto případě zasloužené. Kompozičně je příběh zvládnutý vynikajícím způsobem. Typizace postav je provedena s ohledem na vnímání dětského čtenáře. Ten si díky příběhu může odnést spoustu nových poznatků, a to nejen o holocaustu a válce, ale také o Židech a morálních zásadách slušných lidí. Na druhou stranu je nutné poznamenat, že z příběhu vycítíme ono moralizování a neustálé naznačování hierarchie hodnot. Právě tento rys je sice pro zvolené téma vhodný, někdy i nutný, ale zde je ho skutečně přemíra. A je na povaze čtenáře, jestli jej přijme, či nikoliv.

Velmi originální přístup zvolila Bořkovcová ke stejné látce v knize *Soukromý rozhovor*. Pokud čtenář netuší, jakým způsobem je vyprávění pojato, nejdřív se v dialogu těžko orientuje. Zmíněný vnitřní dialog je osou celého vyprávění. Originální je proto, že jej vede dospělá žena s malou dívkou, kterou kdysi byla. Jde tedy o rozhovor s vlastním já. Kniha nepatří mezi intencionální dětskou literaturu. Není členěna na kapitoly, ale jde o souvislý text. Je výhradně autobiografická

---

¹⁶ BOŘKOVCOVÁ, H.: *Zakázané holky*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1995, s. 63.

¹⁷ Tamtéž, s. 204.

Postupně z rozhovoru vyplyne, jak vlastně autorka v letech 1938 – 1945 žila, jak prožívala příchod německých vojsk, postupně přitvrzující zákazy týkající se židovského obyvatelstva, deportace do Osvětimi a smrt svého o několik let mladšího bratra a otce. Jde o konfrontaci naivní dívky a ženy obohacené o životní zkušenosti. Nezatížená válečnými prožitky vyrůstala autorka se svým bratrem Davidem, rodiči a služebníky v Praze. Byli vyznáním židé. Jak se postupně přirostřovala situace v Československu, měnilo se i postavení této dobře situované rodiny. Starší já se mladší já snaží opatrně připravit na horší dobu, která přijde. „*Víš, co bych chtěla vědět? Jestli od nás Emy odejde dřív, než budeme velký. Třeba by se jednou nemusela vrátit z té dovolené.*“ (...) „*Odejde od nás,*“ říká. „*Určitě? A brzo?*“ „*Dost brzo.*“ „*Něco – něco se jí stane?*“ „*Jí ne*“¹⁸

Zatímco malá Hana se snaží na té dospělé vyzvědět co nejvíc a svěruje se jí se svými starostmi, dospělá, jak již bylo řečeno, se snaží mírně naznačovat běh budoucích let, ale také jako by chtěla obhájit svoje životní rozhodnutí a postoje. Jde například o přechod ke křesťanské víře nebo vztah s matkou. Kultivovaný jazyk se střídá s dětským nespisovným vyjadřováním. Kniha nemá dějové odbočky, spíše poměrně rychlý spád. Je výstižným svědectvím doby.

3.1.2 Psůtková, Zdeňka: *Bára*

Abych mohla provést analýzu knihy *Bára* spisovatelky Zdeňky Psůtkové, je nutné říct, že jde o volné pokračování knihy *Prázdniny s Bárou*, která vyšla již v roce 1985 a která je zároveň první vlastní autorčinou knihou spadající do oblasti literatury pro děti a mládež.¹⁹

---

¹⁸ BOŘKOVCOVÁ, H.: *Soukromý rozhovor*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 14 – 15.

¹⁹ Zdeňka Psůtková je nejen spisovatelka, ale působila také jako koncertní pěvkyně. Hojně překládá z němčiny, angličtiny a zejména z ruštiny. Narodila se 30.7.1929 v Chodově u Domažlic. Ve své tvorbě užívala také příjmení Horníková či pseudonym Holarová. Na FF UK vystudovala češtinu a ruštinu. I když nějaký čas byla zaměstnaná jako redaktorka (např. *Naše vojsko*), většinu života se věnuje spisovatelské a překladatelské činnosti ve svobodném povolání. Její překlady, reportáže, recenze a články se objevovaly např. v časopisech *Kultura 64*, *Kmen*, *Lidová demokracie*, *Literární měsíčník*, *Naše rodina* atd. Píše také rozhlasové a televizní hry, kde jsou jí předlohou většinou významné osobnosti hudebního světa - Mozart, Haydn nebo Paganini. Vlastní literární tvorba zahrnuje eseje, povídky i novely. Za všechny bych jmenovala

Po zjištění základních faktů o autorce pochopíme, že kniha je silně autobiografická. Desetiletá dívka prožívá prázdniny roku 1938 na Chodsku u prarodičů. Do popředí vstupuje venkovské prostředí, coby příležitost pro velké dobrodružství, jaké může městské dítě prožít. Druhou rovinu příběhu tvoří nečekaný rozchod Bářiných rodičů, do kterého se ona sama snaží vmísit. Děj i forma jsou přizpůsobeny věku recipientů.

Pokračování *Bára*, které vyšlo až o dvanáct let později, je o poznání dramatičtější. Jiné je také tím, že zahrnuje delší časový úsek hrdinčina života, během kterého se nám podaří vysledovat nejen změny zapříčiněné válkou, nacistickou okupací a následnou porážkou Německa, ale také dospívání a vnitřní změny dítěte, ze kterého se postupně stává dívka. Její osudy sledujeme od podzimu 1938 až do jara 1945.

Hned v úvodu bych poukázala na jistá úskalí knihy. Pokud se zaměříme na časovou rovinu, hlavní postavu příběhu zastihujeme bezprostředně poté, co jsme se s ní v knize *Prázdniny s Bárou* rozloučili. Ale nesmíme zapomenout, že její další osudy byly napsané v úplně jiném politickém ovzduší a s prodlevou dvanácti let. Tyto faktory zákonitě ovlivní jak výpověď autorky (i když jde stále o příběh s autobiografickými rysy, její tvorba se posouvá ve smyslu uvolněné politické atmosféry), tak i charakter cílové skupiny čtenářů – tvoří ji totiž jiná generace než ta, která s Bárou její dobrodružství prožívala v prvním dílu. Jde tedy o poměrně riskantní počin. Potencionální okruh čtenářů, u kterých se kniha *Prázdniny s Bárou* těšila oblibě, již v případě knihy *Bára* nepatří mezi recipienty literatury pro děti a mládež. Lze samozřejmě akceptovat námitku, že druhá zmiňovaná kniha může být čtena bez návaznosti na první, protože jde o volné pokračování. Z vlastní zkušenosti ale mohu říct, že je čtenář ochuzen o základní prvky, které napomáhají uvést do děje, např. aluze či vzpomínky na postavy vystupující v prvním dílu: „*Cesta do pekel je dlážděna dobrými úmysly*“, *řikala babička kolářka.*“²⁰ „*To bys koukala, jaká to je práce! Děda kolář už umřel, ale kovárna! To je krása! Já dědovi šlapu měchy a taky podám, co zrovna potřebuje.*“²¹ „*Napadlo ji, že se ještě*

---

např. vzpomínky na ruské spisovatele *Jak jsou v mé paměti* (1983), novela s hudebním tématem *Růže z Bertramky* (1988), životní příběh objevitele inzulinu *Elixír života* (1989) nebo povídkový soubor *Zahrada U modrých kamenů* (1986). Tvorba pro děti byla zahájena převyprávěním klasických chodských pohádek *Vo kouzelnících* (1971), *Pták Štěstí* (1976), *Dvě chodský pohádky* (1983).

²⁰ PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1997, s. 23.

²¹ Tamtéž, s. 28.

nerozloučila s dědou Vaňkem a s jeho vnukem Pepíkem. A jak se zdá, už to ani nestihne.“²²

I přesto, že je kniha poměrně rozsáhlá /191 stran/, nebyl tento prostor využit k vyjádření takové míry dynamičnosti, se kterou politické změny probíhaly. Čtenáře nečeká napětí. Každá výraznější situace je popsána buď zpětně a čtenář se o ní dozvídá spíše jen na okraj, nebo věcně – jakoby byla naprosto přirozená. Významnému předělu pro český národ v době druhé světové války, atentátu na R. Heydricha, byly věnovány následující čtyři věty. „*Starosti, s kým Bára půjde na koncert, stejně odpadly. Došlo k atentátu na říšského protektora SS-Obergruppenführera Reinharda Heydricha. Němci vyhlásili stanné právo a zakázali jakékoli akce. Říkalo se, že Heydrichova vdova by nejraději dala vyvraždit všechny Čechy do jednoho.*“²³ Stejně tak se autorka jen letmo zmiňuje o zásadním dokumentu, Mnichovském diktátu. „*Bára nerozuměla tomu, co může znamenat nějaký ‚mnichovský‘ diktát. Zнала jediný výklad toho slova, a když se dozvěděla, že podle jakéhosi ‚mnichovského‘ diktátu mají být zabrány Sudety, pořád jí to nešlo dohromady.*“²⁴ Je samozřejmé, že dospělá autorka nemůže ústy desetiletého dítěte hodnotit a poučovat čtenáře s naléhavostí, která je úměrná naléhavosti a důležitosti situace. To by působilo nepatřičně jako např. některé pasáže v knize A. Rýgla *Výjimečný stav* /viz pozn. č. 54, 55, 56/. I přesto ale působí začleněná historická fakta strojeně a v knize jako by byly z nutnosti.

Lze předpokládat, že záměr knihy není dokonale seznámit mládež s důležitými historickými fakty, ale nabídnout jim román o životě dospívající dívky, která ale dospívá jinak díky válce. Může to znít jako univerzální definice pro historické prozaické dílo tematicky zaměřené na druhou světovou válku, kde hlavní postavou je dívka procházející obdobím dospívání. Nicméně porovnejme s knihou *Zakázané holky* H. Bořkovcové. Obě dvě hlavní postavy – jak Jana, tak i Bára – prožívají situace podobné těm, které zažívají i dnešní dospívající dívky, tedy zájem o opačné pohlaví, stále častější neshody ve vztazích, realie, které jim jako dětem unikaly. Způsob, jakým je ale prožívá Jana, je naprosto odlišný. Vystupuje jako velmi citlivá, každá událost se jí dotýká, je zvědavá, pokaždé, když něčemu nerozumí, jsou tu její rodiče, aby jí vše dostatečně a jasně vysvětlili (potažmo samozřejmě čtenáři.) I když má Bářino chování vzbudit stejný dojem, není to

²² PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1997, s. 11.

²³ Tamtéž, s. 132-133.

²⁴ Tamtéž, s. 70.

přesvědčivé. Jakákoliv situace, která v ní nějaký pocit zachová, není dovedena do konce. Nenacházíme tu totiž důkladnější průhled do jejího nitra. Poznáme jen navenek, jak na Báru ta která událost zapůsobila. Vypravěč se zaměřuje na vnější souvislosti a popis situací více, než na myšlenky a pocity. „*Ani koupání si Bára o letošních prázdninách moc neužila. Po velkých deštích byla voda špinavá a vzdutá a máma o koupání v řece nechtěla ani slyšet. Za městem prý voda vyplavila plno utopeného dobytka.*“²⁵ „*Toho rána se Bára probudila do pošmorného dne. Zavřenými okny doléhal od hlavní ulice podivný hřmot a praskavé zvuky.*“²⁶ Je zachycován sled událostí, které spojuje ústřední postava. Nejedna názor hovoří o kronikářském přístupu k vyprávění. „*V širších souvislostech tvorby pro děti a mládež tak její Bára znamená návrat k žánrově realistickému a kronikářskému podání.*“²⁷ „*Válečné a okupační téma zpracovává ve vzpomínkově a kronikářsky laděném vyprávění Bára (1997), volně navazující na příběh Prázdniny s Bárou (1985), Zdeňka Psůtková.*“²⁸

Společné rysy s knihou H. Bořkovcové *Zakázané holky* nacházíme i po námětové stránce. Obě dvě dívky – Bára i Jana – jsou jedináčky. Rodiče se je i v těžké situaci snaží zabezpečit po všech stránkách a vytvořit pro ně co nejvhodnější podmínky pro rozvoj jejich osobností. Oba otcové se podílejí na diverzní činnosti. Matky vystupují coby silné bojovnice a ochránkyně rodiny. Můžeme mluvit o klasickém, vhodně zvoleném a pozitivně působícím modelu rodiny v období okupace. Obě dívky jsou i ve svém věku dostatečně mentálně vyspělé, mají charakter nepokřivený dobou. Prožijí první milostná vzplanutí. Mezi lidmi, v jejichž blízkosti žijí, si za svůj vzor vyberou morálně čistého člověka: Bára paní učitelku Heroldovou, která s okupací nesouhlasí a místo pasivní rezistence se rozhodne aktivně bojovat na straně americké armády. U Jany zvítězí Josef, přítel rodiny Janiny nejlepší kamarádky. Tomu bohužel osud předurčil, jakožto Židovi, smrt.

Proč se tedy setkáváme spíše s vlažnými ohlasy na knihu Psůtkové a naopak Bořkovcová se svojí knihou sklízí úspěch (Zlatá stuha v roce 1995 v oblasti beletrie pro

---

²⁵ PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1997, s. 65.

²⁶ Tamtéž, s. 91.

²⁷ VAŘEJKOVÁ, V.: *Ve znamení návratů*. Ladění, 1997, roč. 1, č. 4, s. 12.

²⁸ TOMAN, J.: *Současná česká literatura pro děti a mládež (tvorba 90. let 20. století)*. 1. vyd. Brno: Cerm, 2000, s. 23.

mládež, navržení jejich děl *My tři cvoci* a *Zakázané holky* do Zlatého fondu literatury pro děti a mládež.)? „*Osud knížky o Báře je v tomto smyslu na vážkách: oč pečlivěji autorka popisuje její příhody a problémy, oč přesněji se snaží zachytit celé to absurdní ovzduší na ‚hranicích‘ protektorátu a každodenní radosti i strážně dívčina života, o to méně je v díle vnější dramatický děj. Přes veškeré drastické události, kterým se sice autorka nevyhne, ale snaží se je (správně) vidět důsledně očima své dospívající hrdinky, panuje v próze převážně jistý poklid, v němž Bářin život plyne svým tokem.*“²⁹ „...*Ale snad i to souvisí s jejím vypravěčským naturelem, jemuž je zřejmě vzdálena dramatická a vyhrcovaní příběhů do poloh konfliktů, stupňujících celkové napětí (svědčí o tom i ne jeden zmírňující prvek v kresbě konce války).*“³⁰ Myslím, že právě v těchto názorech je nastíněna hlavní příčina problému. Psůtková čtenářům nabízí poklidný příběh. Žádné výjimečnější odbočky od hlavní dějové linie, zvraty, zápletky. Ale zamysleme se nad tím, zda čtenáři právě takové hodnoty u knihy ocení. Neočekávají a ani nechtějí pouze statický příběh. Jak jsem zmínila v úvodu, historická próza pro děti a mládež má jít dál než jen k dějepisným faktům. Zde jsou navíc tato fakta jakoby uměle včleněna. Lze předpokládat, že autorka se nechala při psaní knihy ovlivnit vzpomínkami, což se odrazilo na jejím celkovém charakteru – může být považována za dívčí četbu, kde v popředí stojí osudy hlavní postavy a na vzdáleném pozadí válka. Nechci tím ale znevážit výpovědní hodnotu knihy. Konkretizací místa /Domažlicko/ přiblížila čtenářům osud části naší země za války. Nepopisuje zde, jak se okupace dotkla celé republiky nebo potažmo Evropy. Zaměřila se na Chody a ty také v knize často připomíná, obzvláště jejich statečnost. „*Nic se nebojte! Paní učitelka Heroldová říkala, že Hitler si na Chodech vyláme zuby!*“³¹ Je patrné silné sepětí s místy, kde toho tolik prožila. „*Ten krásný borový les, který Bára tak milovala, kudy se probíhala, jako by se koupala ve sluneční lázni, byl i teď zalit zlatým odpoledním sluncem, borovice vydechovaly pryskyřičnou vůni, jako dřív se v jejich korunách procházel vítr, ale všechno to bylo jiné.*“³²

Co se týče motivů vyprávění, setkáme se tu s takovými, které spolu navzájem souvisejí a prolínají se. Dle tématu knihy nejsou nečekané. Tedy zejména jde o motiv

²⁹ DITMAR, R.: *Bářino válečné dospívání*. Zlatý máj, 1997, roč. 41, č. 3, s. 122-123.

³⁰ VAŘEJKOVÁ, V.: *Ve znamení návratů*. Ladění, 1997, roč. 1, č. 4, s. 12.

³¹ PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1997, s. 72.

³² Tamtéž, s. 107.

soudržnosti, a to jak soudržnosti rodinné /Bára jako dcera, která se nijak nevzpouzí svým rodičům, většinou je s nimi názorově ve shodě, váží si jich/, tak soudržnosti národní. Tento motiv můžeme vysledovat v každém díle, které je stejně tematicky laděno. Dalším z motivů je národní vědomí, láska v různých podobách a dětství. Za klíčový motiv celého románu ale považuji, s přihlédnutím k názvu románu, hlavní postavu – Báru. To je nit celé knihy, která se vine od začátku do konce. S Bárou souvisí vše napsané, od ní se většina věcí odvíjí a k ní zase vrací.

S tím souvisí také klasifikace postav románu. Dalo by se říct, že Bára více či méně ostatní postavy zastihuje. Setkáváme se tu s jejími kamarády, spolužáky a učiteli ze školy, s lidmi z domu, do kterého se Bára s rodiči přestěhovala, a ve vzpomínkách také s jejími prarodiči. Nelze zde přesně říct, jaká postava tu je záporná a jaká kladná. V každé totiž nalezneme různý poměr dobrých i horších vlastností. Každá z postav, která nějak významněji ovlivňovala Bářin život, byla představena většinou lehkým výčtem vlastností a taky tím, jak vypadala – autorka se povětšinou zaměřila na detail, který postavu charakterizoval. „*Zrzka na všechno znala odpověď a s ničím si nelámala hlavu. Netrápila se kvůli maličkostem a hlavně nebyla klepna jako některé holky z Bářiny třídy.*“³³ „*Pro Báru byla Mária Alexandra vzor elegance. Dlouhé plavé vlasy si sčesávala ke straně zrovna tak jako Adina Mandlová. Nebo se to Adina naučila od ní, říkala si Bára.*“³⁴

Jako velice kladný rys knihy vůči čtenářům hodnotím jazykovou stránku. Autorka volí vhodný způsob vyjadřování, který je úměrný věku čtenářů, vyhýbá se slovům, kterým by nemuseli rozumět, problémové pasáže dokáže pomocí myšlení hlavní postavy vysvětlit logicky a jednoduše tak, aby byly snadno představitelné. „*Mnichov jim nadiktoval, že se musí vzdát Sudet! Hitler okrájel republiku, jako by okrajoval jablko. To si Bára nakonec uměla představit. Ale že ten nemilosrdný, neviditelný nůž odkrojí i to, co patřilo jejímu srdci nejvíc, že vykrojí z republiky Chodsko, kraj, kde se narodila, kde zůstal děda, babička kolářka, bába Josefa, obě sestřenice, a taky pes Alík a dědovy včely, voňavý ráj letní stodoly, kde dýchala rozpálená sláma, maliní, rákosí ze zarostlého rybníčka, ne s tím se Bára smířit nemohla...*“³⁵ V celém příběhu se až na výjimky nesetkáme s jiným než spisovným jazykem. Vulgarismy i dialektismy byly, až na drobné výjimky, zcela vynechány, hovorový jazyk je použit pouze několikrát, a to s přihlédnutím

---

³³ PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1997, s. 65.

³⁴ Tamtéž, s. 56.

³⁵ Tamtéž, s. 71.

na povahu postavy. Dnešním čtenářům to sice může vzdálit postavy ve smyslu empatie, nicméně autorem zvolený jazyk nezáměrně ovlivňuje jejich slovní zásobu. V tomto případě jde o obohacení a možná i o jistou míru osvojení si spisovné češtiny.

A jak se autorka vypořádala s formou vyprávění? Podle Stanzelova kruhového modelu lze tuto vyprávěcí situaci označit jako personální. Čtenář může nabýt dojmu, že dění v knize pozoruje očima postavy, která sice nevypráví, ale v jejím vědomí se vyprávění odehrává.³⁶

Není jednoduché posoudit, zda tato kniha má nebo nemá úspěch u dnešních čtenářů. Tematicky je zaměřena více jako četba pro dívky. Knihu hodnotím jako přínos v oblasti historické prózy pro děti a mládež už jen z toho důvodu, že takto zaměřených knih není mnoho, a každá další, byť není kritikou přijímána právě vše³⁷, pomáhá rozkrýt čtenářům obzory toho, co sami nikdy nepoznali.

3.1.3 Kesslerová, Jiřina: *Pod svícnem tma*

Novela Jiřiny Kesslerové³⁸ je určena čtenářům od devíti let. Jako jediná kniha s dívčí hrdinkou z vybraného vzorku se blíží detektivnímu příběhu. Je psaná svižně, zaměřuje se na hlavní dějovou linii a čtenáře nezatěžuje přemírou postav, dějových odboček ani faktů o druhé světové válce.

Stejně jako v knihách *Handyho dlouhé dobrodružství* A. Raška a *Bára Z. Psůtkové* se setkáváme i zde hned v úvodu knihy se změnou bydliště hlavní postavy. Stěhování jako důsledek nacistické okupace je častý jev v LPDM s tematikou druhé světové války. Je to vhodná varianta jak rozehrát nový příběh v novém prostředí, s novými postavami a příhodami.

---

³⁶ KUBÍČEK, T.: *Vyprávěč. Kategorie narativní analýzy*. 1. vyd. Brno: Host, 2007, s. 57 – 64.

³⁷ Srovnej DITMAR, R.: *Bářino válečné dospívání*. Zlatý máj, 1997, roč. 41, č. 3, s. 122-123.; VAŘEJKOVÁ, V.: *Ve znamení návratů*. Ladění, 1997, roč. 1, č. 4, s. 11-12.

³⁸ Jiřina Kesslerová (* 1934) prožila dětství a mládí na Moravě, což se odrazilo jako inspirace k mnohým jejím prózám. Původním povoláním je učitelka českého jazyka a výtvarné výchovy. Od roku 1977 publikovala svoje povídky a fejetony v časopisech *Rovnost*, *Tvorba* nebo v *Literárním měsíčníku*. Získala dvě čestná uznání v literární soutěži Šrámkova Sobotka za sbírku novel *Historie k nepřežití* (1978) a za prózu *Svatba k nevěře* (1992). Pro mládež vyšla kromě novely *Pod svícnem tma* v roce 1989 novela *Prázdniny v pekle* a v roce 2006 autobiografický příběh *Jízdenky do ráje*.

Eva Valentová je žačkou čtvrté třídy a spolu s novou kamarádkou Věrkou Hanákovou, dcerou ředitele místní měšťanky, se stávají klíčovými postavami v příběhu o krutosti a nelidskosti nacistických praktik. Místem, kde se v průběhu let 1940 – 1945 utužuje přátelství dvou děvčat, je malé městečko na slovácko–hanáckém pomezí. Vypravěč, kterým je právě Eva, veškeré dění popisuje z postu člověka, jenž si uvědomil všechny zprvu nejasné souvislosti prožitého a dokázal z nich vyvodit závěr. Vyprávění se ale nevymklo rovině dětského nahlížení na situaci. Retrospektivní přístup ke knize a časté narážky vypravěčky, které upozorňují, že ona již zná rozuzlení zápletky, pomáhají udržet čtenáře v napětí až do konce příběhu.

Knihy je sice rozdělena do šesti kapitol, nicméně jde pouze o členění z hlediska udržení přehlednosti. Každá kapitola obsahově navazuje na předchozí. Hlavní dějovou linií je situace nastolená zatčením místního faráře a lékaře a zmizení farské hospodyně. Svět dětí zastupují právě Eva s Věrou. Jejich malé sestřičky nebo německá děvčata Marilís a Katrinč, které si hrají vždy stranou od ostatních, už v příběhu tak velký prostor nemají. Z postav dospělých je nejdůležitější učitelka Novotná, kterou si děvčata oblíbila a kterou občas navštěvovala. Záhadou pro ně byla náhlá změna jejího chování, kterou pochopila až v závěru knihy. Jejím přítelem byl učitel Šindelka. Manželé Chaloupkovi a jejich dva synové představovali spořádané občany města, stejně tak i četník Halámek a rodiče hlavních hrdinek příběhu. Přímo záporné postavy se v knize nevyskytují.

Stanné právo jako důsledek spáchání atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha zapříčinilo vyhrocení válečné situace. Ve smrtelném ohrožení se nyní ocitli lidé, kteří se okupantům nijak neprotivili, ale kvůli výjimečné situaci se dostali do víru zatýkání a poprav. Eva s Věrou velmi vážnou situaci prožívají, ale přesto se nad ní dokážou povznést, je přece v rukou dospělých. Zpočátku je jejich volný čas naplněn běžnými starostmi a radostmi dětí. Když celé město začne mluvit o záhadném zmizení farské hospodyně, pocítí i hlavní hrdinky, že se něco změnilo. Ve vsi se proslýchá, že se na faře schovával parašutista a že farář, lékař a hospodyně jej kryli. V době heydrichiády ale za tento čin mohlo zaplatit životem daleko více lidí, než jen ti, kteří byli do této akce zapojeni. Protože rodiče Evy a Věry nepředpokládají, že by se děvčata mohla stát svědky rozhovorů dospělých, nahlas vyslovené domněnky Evina otce a Věřiny matky probudí v obou zvědavost. Začnou s pátráním po zmizelé hospodyně. Ani netuší, že stopy, které se zprvu zdají být náhodné, jsou vlastně důležitými indiciemi. Když je městečko v roce 1945 osvobozované, jsou všichni obyvatelé schováni v krytu. Zde dojde k nečekanému

setkání. Objeví se tu farská hospodyně a všichni touží znát pravdu. Chtějí vědět, u koho se skrývala. Ona celý příběh vypráví. Celé tři roky přečkala u paní učitelky Novotné, za kterou děvčata tak ráda chodila. O celé akci vědělo pouze několik občanů. Potvrdily se tak domněnky Evina otce.

K pojmenování novely použila autorka přísloví „Pod svícnem bývá největší tma“. Na základě logických úsudků inteligentní učitelky Novotné, četníka Halámka a pana Chaloupky byl jako úkryt určen právě dům paní učitelky, protože byl v těsné blízkosti Dělnického domu, kde se scházeli němečtí vojáci. Proto by nikdo nepředpokládal, že by se Helena – hospodyně – nacházela zde.

Motivicky je kniha zaměřena zejména na sílu přátelství, která se projeví nejvíce v kritických chvílích. *„Zdalo se mi, že i na tu dálku vidím dva doličky ve tvářích, které dodávaly úsměvu mé nejlepší kamarádky šibalský vzhled a vsadila bych se, že vyhlíží mě. A taky že ano. Sotva mě zahlédla, rozběhla se a já tryskem proti ní. U Marečkova obchodu jsme si padly do náručí a ačkoliv jsme to nemávaly ve zvyku, vroucně jsme se políbily. Byly jsme šťastné, že jsme celé, že jsme nepadly za vlast, že se nestalo nic nikomu z našich drahých a známých“*³⁹ Druhá světová válka je zúžena na období heydrichiády, které bývá považováno za nejkrutější – právě tehdy se kumulovalo nejvíce zla a smrti. A smrt s válkou úzce souvisí. Zde se s ní čtenář setká přímo pouze jednou, hypoteticky jako s důsledkem neuváženého činu ale v průběhu celého vyprávění několikrát. Je obdivuhodné, že autorka napsala poutavý příběh přátelství dvou malých děvčat, které se utužovalo, zatímco zuřila válka a lidé nemilosrdně umírali. Čtenář z knihy cítí spíše to pozitivní, co mohla doba lidem nabídnout. Pamětníci, kteří stále žijí, byli v době druhé světové války dětmi nebo dospívajícími. Nelze zlehčovat jejich utrpení, ale faktem zůstává, že byli pod ochrannými křídly rodičů. Proto se vracejí k tématu druhé světové války, aby se podělili o vzpomínky na dětství.

Spisovný český jazyk v knize není téměř narušen a autorka ho užívá i v přímé řeči dětských postav. Napomáhá tomu také zvolené sociální prostředí postav: otec Věry jako ředitel základní školy, čas trávený v přítomnosti kultivované učitelky Novotné. Oproti tomu ale narážíme na košatá souvětí, která mohou čtenáři ztížit možnost porozumění příběhu, protože se v nich může začít hůře orientovat *„Když jsme slyšely každou chvíli nějaký vtip na její vrub, škodolibé poznámky o jejím vzhledu, nebo dokonce*

---

³⁹ KESSLEROVÁ, J.: *Pod svícnem tma*. 1. vyd. Třebíč: Arca JiMfa, 1997, s. 126.

o tom, že by „Šindelka byl blázen, kdyby s takovou vyzáblinou žil“, zatoužily jsme dokázat jí nějak, že my dvě s těmito názory nesouhlasíme.“⁴⁰ „To, že prázdniny nebudou trvat měsíce, jak jsme si to my školou povinní přáli, ale že půjde o nějaký ten týden a nic víc, jsme si uvědomily, když dospěli začali prohlašovat, že se fronta blíží.“⁴¹

Pokud je kniha určená čtenářům od devíti let, je nutné podat jim vysvětlení, které by objasnilo některá fakta důležitá pro pochopení kontextu. Konkrétně jde o samotný termín heydrichiáda, který se tu několikrát opakuje a který je vlastně také pozadím pro celé vyprávění. Na straně 83 se setkáme s termínem „Věrní zůstaneme“. Věra s Evou spatří mrtvého parašutistu, který má na sponě opasku vyryté právě toto heslo. V textu místo bližšího určení či vysvětlení následovalo spíše vyjádření hrůzy a odporu, pocitů, které v obou dívkách vyvolala situace, kdy stojí tváří v tvář smrti. Soudím, že pro čtenáře toto heslo nebude mít hlubšího významu a jejich pozornost se zaměří na motiv smrti, se kterým se v textu setkají poprvé tváří v tvář.

V závěru příběhu se ukáže, jak důležitá byla pro všechny obyvatele městečka jejich soudržnost. Právě tato hodnota by měla čtenářům zůstat v paměti, a to nejen jako východisko v nebezpečné situaci, ale jako hodnota stálá pro celý život.

3.1.4 Gissingová, Věra: Perličky dětství

*„Vzpomínám-li si na své dětství, živě přede mnou vyvstává léto roku 1937. Tehdy mi bylo devět let a poprvé jsem trávila prázdniny sama, bez rodičů.“⁴² Takto začíná knihu plnou smutných i veselých vzpomínek Věry Gissingové.⁴³ Více než všechny ostatní analyzované knihy je autentická a svojí jedinečností se jí blíží kniha *O chlapci, který se nestal číslem* I. Klímy a B. Fritty. Je to zpověď z pocitů dospívající dívky a i když jsou to pocity staré více než čtyřicet let, opírá se v ní autorka o velmi*

---

⁴⁰ KESSLEROVÁ, J.: *Pod svícem tma*. 1. vyd. Třebíč: Arca JiMfa, 1997, s. 52.

⁴¹ Tamtéž, s. 87.

⁴² GISSINGOVÁ, V.: *Perličky dětství*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1992, s. 13.

⁴³ Věra Gissingová, roz. Diamantová se narodila v roce 1928 v Čelákovících. Před 2. světovou válkou se dostala jedním z transportů do Velké Británie. Po návratu do vlasti krátce pracovala jako sekretářka na Ministerstvu obrany ČSR. Po změně politické situace nehodlala nadále snášet politické tlaky ze strany jejího zaměstnavatele a rozhodla se natrvalo vycestovat do Velké Británie. Žije v Berksu u Londýna, je rozvedená a má tři děti.

důležitý pramen, a to deník, který si po dobu druhé světové války vedla. V porovnání s příběhy od autorek, jako je např. H. Bořkovcová nebo Z. Psůtková najdeme v tomto ohledu společný znak: Také jde o autobiografické vyprávění, nicméně v žádné z uvedených próz se nesetkáme s autentickým textem. Kniha vyšla poprvé v anglickém originále *Pearls of Childhood* (1988) v Londýně. Do češtiny jej v roce 1992 přeložila Alžběta Rejchrtová.

Věra Diamantová, hlavní postava a autorka zároveň, byla jedním z těch dětí, které potkala nezištná pomoc člověka považujícího svoje činy za samozřejmost. Dříve než se zaměřím na samotný rozbor knihy, je vhodné pro zachování souvislostí mezi knihou a dobou, která je v ní zachycená, zmínit jméno Nicholase Wintona. Tento muž se narodil se v roce 1909 a kromě humanitní činnosti se věnoval také burzovnímu makléřství. Před tím, než začala druhá světová válka, vypravil několik vlaků, které měly dovézt přes devět set českých převážně židovských dětí do Velké Británie, aby je tato země uchránila před hrozbou nacismu. Od svého známého z kanceláře Britského výboru pro uprchlíky věděl, že funguje jakási pomoc pro dospělé, pro děti však nikoliv. Ujal se tedy role zachránce. Vytvořil seznamy ohrožených dětí a na základě kontaktů s různými podpůrnými organizacemi v Británii zajišťoval českým dětem nové domovy. O svém činu nikdy nemluvil, bylo pouze dílem náhody, že se o jeho zásluze dozvěděl celý svět. V roce 1988 natočila BBC setkání N. Wintona a „jeho dětí“. O deset let později vznikl pod vedením režiséra M. Mináče film *Všichni moji blízcí* a dokument *Síla lidskosti – Nicholas Winton* (2001).

Z hlediska kompoziční metody je kniha považována za montáž. Celek vznikl mísením různých literárních druhů: deníkových zápisků, dopisů a vyprávění. Mění se i úhly pohledů. Zážitky, které měla autorka přímo zdokumentované, položila jako základ velmi čtivého příběhu. Na rozdíl od ostatních knih jsou *Perličky dětství* zpověď. Protože se mísí vzpomínky už dospělé ženy, prožitky dítěte, posléze dospívající dívky, postřehy a dojmy matky a otce, můžeme na knihu nazírat z několika úhlů a nelze přímo určit, pro kterou věkovou skupinu je nejvhodnější.

Název knihy je metonymický - autorka použila jako předlohu jednu konkrétní vzpomínku z dětství, kdy byly její slzy nazvány perličkami, protože její dívčí jméno znělo Diamantová. Často na toto tvrzení v knize vzpomíná a protože její dětství nebylo růžové, tato mimoliterární aluze na pláč je na místě. Děj je rozčleněn poněkud složitěji. Mezi úvodem, který je nazván *Po čtyřiceti letech...* a který zachycuje bezprostřední

pocity autorky ze setkání s důvěrně známými lidmi a místy po dlouhé době, a epilogem, jakýmsi bilancováním života po definitivním odchodu z Československa, jsou dvě části. První část zahrnuje autorčin pobyt ve Velké Británii a dobu bezprostředně před odjezdem. Je dále členěna na sedm kapitol. Názvy většinou korespondují s citacemi z dopisů nebo textu vůbec (např. „*Moje holčička rychle roste*“, „*Budeme Tě mít rádi*“). Druhá část o třech kapitolách, podstatně stručnější, zachycuje návrat a pobyt autorky zpět do vlasti. Každá pasáž je graficky rozlišena, aby čtenář snadno rozlišil, zda pročítá dopisy, které Věra dostávala a cituje je, zápisy z jejího deníku nebo vyprávění, které se skládá z jednotlivých na sebe navazujících vzpomínek.

Protože autentické texty jsou v nezměněné podobě, zápisy v deníku jsou dílem dítěte. Jejich komentář, či poznámka a bližší vysvětlení přichází od zralé a životem zkoušené ženy. Proto tyto komentáře mohou působit jako text zachycený vševědoucím vypravěčem – autorka zná okolnosti, které její dětské já ani netuší. Čtenáři občas nechá nahlédnout do myšlenek staršího já. „*Kdyby ta žena mohla nahlédnout do své budoucnosti, pak by padla na kolena a prosila maminku, aby jí ta tvrdá slova odpustila, a žehnala by jejímu láskyplnému, ušlechtilému srdci. Za necelý rok měla zemřít na nevyлéčitelnou nemoc a jejího manžela potom zavřelo gestapo a nakonec ho zastřelili.*“⁴⁴ K lepší představivosti napomáhají čtenářům autentické fotografie osob: Věry, její sestry Evy, rodičů, její anglické rodiny, přátel i fotografie téměř současné. To jsou v podstatě i ty nejdůležitější postavy v autorčině životě a k těm se také váže většina jejích vzpomínek. Osud rodičů byl velmi smutný. Jsou důkazem absurdity doby, ve které slušní, inteligentní a ušlechtilí lidé za svůj původ platili životem. Obě dvě dcery, Věru, která měla v době zřízení Protektorátu Čechy a Morava deset let, i o čtyři a půl roku starší Evu vychovávali důsledně a vedli je k úctě ke všem lidem. Život na úrovni jim zajišťoval rodinný závod na alkoholické nápoje. Na základě jejich korespondence lze usoudit, že jejich láska k dcerám byla velká. „... *To sluníčko, co Tobě svítí, svítí i nám a po něm Ti posílám a vždy budu posílati mé vzpomínky na Tebe a neskonalé množství hubiček. – Tatiček přijede až večer a pak Ti také napíše. Tvá šťastná mamina.*“⁴⁵ „*Dušinko má, ani nevíš, jakou jsem měl radost z Tvého tak krásně napsaného dopisu. Každé slovíčko bylo mi velkým potěšením a moc jsem obdivoval, jak krásně píšeš, jaký máš krásný sloh.*“⁴⁶ Z těchto ukázek vyznívá

⁴⁴ GISSINGOVÁ, V.: *Perličky dětství*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1992, s. 30.

⁴⁵ Tamtéž, s. 38.

⁴⁶ Tamtéž, s. 39.

cit pro kultivovaný jazyk. Od rodičů obdržela dopis naposledy na konci roku 1939. Po celou dobu až do návratu v roce 1945 o nich neměla zprávy. Bohužel, ani jeden válku nepřežil. Matka zemřela den po kapitulaci Německa na tyfus, otec byl zastřelen při tzv. pochodu smrti v koncentračním táboře, kterým oba prošli. Při opětovném setkání s domovem se Věře dostal do rukou dopis od matky pro ni a sestru Evu. Je to velmi dojemná pasáž, kdy se matka zpovídá z citů ke svým dětem. Eva, starší sestra, je pro Věru obrovskou oporou v době, kdy se ještě jako dítě ocitá daleko bez dohledu rodičů. Jejich vztah sílil a utužoval se překonáváním hrůz, které společně zažily. Jasně vyznívá kontrast mezi Věřiným životem ve vlasti v době dětství a krátkým pobytem v poválečném Československu. Domov ani lidé s ním spjatí už nebyli tím, čím byli před tím – dětstvím. Domů se vrací o šest let starší. Věk ale není tím nejdůležitějším faktorem, který stojí za naprosto odlišným způsobem vnímání vlasti. Je to válka. Nikdo z postav v knize za ni nemohl, nikdo k ní nijak nepřispěl, ale na jejich životy měla nezanedbatelný vliv. Proto některé postavy, jako např. teta Berta nebo kamarádka z dětství, Marta, mají poznamenaný charakter a v první části knihy je můžeme vnímat jinak než v té druhé. „*Já jsem tehdy tetu Bertu moc ráda neměla. Byla vždy tak pečlivě upravená, tak elegantní, tak chytrá. (...) Často tvrdila, že prostě nechápe, jak mohla její sestra přivést na svět takové dítě. (...) Měla jsem toho neustálého kritizování po krk a z celého srdce jsem si přála, abych byla větší a starší, abych už mohla odmlouvat.*“⁴⁷ „*Tehdy jsem ji poprvé viděla plakat, poprvé mě vzala do náručí a pevně k sobě přitiskla. Vzpomněla jsem si, jak nikdy nedávala najevo své city, a proto jsem si toho okamžiku nesmírně vážila. Z toho jediného objetí jsem vycítila, jak je šťastná a že mi nebude vyčítat, že jsem ignorovala její radu a vrátila se.*“⁴⁸ Členy rodiny, u které po dobu druhé světové války pobývala, považovala za velmi blízké osoby. Stejně tak i spolužáky, se kterými navštěvovala československou školu ve Walesu.

Způsob, kterým autorka podává svědectví doby, je neotřelý a také ojedinělý. V knize se neshledáme se s ničím, co by mělo působit pateticky. Přestože často sklouzává tematicky do ponuré roviny, komentuje ji velmi prostě: vyvarovala se jakýchkoliv klišé, nepopisuje realitu za pomoci falešných emocí. „*Věřte mi jedno: Stane – li se, že byste na nás, Bůh chraň, nečekali, chci a půjdu ve vašich šlápějích, budu žít, jak byste chtěli,*

---

⁴⁷ GISSINGOVÁ, V.: *Perličky dětství*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1992, s. 18 – 19.

⁴⁸ Tamtéž, s. 127.

*abych žila – a budu žít stále pro vás. Pro vás a za vaši velkou oběť, pro vaši lásku a pro vaše nesplněné přání. Táto, mámo, to je slib.“*⁴⁹

Výběr motivů vyplývá z hlavní myšlenky díla, která již byla naznačena: dát čtenáři možnost poznat duši dítěte, kterému válka vzala zázemí. Kontrast bezstarostného dětství a předčasného dospění se objeví hned na začátku knihy. Upevňování charakteru pak je logickým vyústěním nastalé situace. Smrt jako hrozba, která se vyplní. Na druhé straně je to motiv sebepoznávání, láska a přátelství. Co je v knize několikrát zmiňováno a vyhlíží jako podtext, je motiv vlastenectví. Láska k rodné zemi Věru přiměje, aby se nepřestávala těšit domů a zůstane jí i poté, co se dozví, že rodiče a další příbuzní holocaust nepřežili. Obdivně mluví o mužích první republiky, tj. o prezidentu Masarykovi a jeho nástupci Benešovi, se kterým se osobně setkala.

Jazyk románu je vedený ve spisovné rovině, ale vzhledem k tomu, že je dílem překladatelky, primárně můžeme hodnotit pouze původní české texty Věry Diamantové, které psala ještě v dětském věku, a dopisy jejích rodičů. Přes nízký věk je patrný vytříbený styl a kultivovaný jazyk téměř bez náznaku hovorovosti. „*Přestěhovala jsem se do nové rodiny v jiném městě k pánům Championům, abych zde v bezpečí mohla býti. (...) Nejdříve políbím vlajku, pohladím panenku a darovaného paní učitelkou hurvíneka, a usadím se na postýlce, pohlédnu k obloze a tiše se modlím.“*⁵⁰

Kniha Věry Gissingové bývá často přirovnávaná k Deníku Anny Frankové.⁵¹ Na rozdíl od něj ale v *Perličkách dětství* můžeme sledovat přerod dítěte v mladou ženu (je zde zachyceno delší období) a vývoj a tříbení jejích životních postojů, což bylo ovlivněné válkou. Kniha je také bohatší o komentáře dospělé Věry. U Annina deníku jde o pocity vyvolané odtržením ze společnosti ostatních lidí taktéž stížených válkou. Pozitivního hodnocení se kniha dočkala i ve zpětné vazbě v oblasti literární kritiky. Recenzenti se nejen o autorce, ale zejména o jejím knižním počínu vyjadřují s velkou

---

⁴⁹ GISSINGOVÁ, V.: *Perličky dětství*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1992, s. 107.

⁵⁰ Tamtéž, s. 53.

⁵¹ Anna Franková, mladá dívka židovského původu, žila v době druhé světové války se svou rodinou v Amsterdamu. Jakožto Židé, aby unikli koncentračním táborem, se museli skrývat před nacisty. Jejich úkryt byl vyzrazen a Anna se svojí sestrou deportovány do tábora Bergen – Belsen, kde na konci války zemřely na tyfus. Formou dopisů se po celou dobu Anna svěřovala se svými pocity fiktivní kamarádce Kitty. Annin otec, který jako jediný válku přežil, deník nechal vydat v knižní podobě. Byl také zfilmován a zdramatizován.

úctou.⁵² Stejně tak, jako ostatní prózy pomáhají pochopit dobu předválečnou, válečnou a těsně poválečnou, kniha *Perličky dětství* se o to zasloužila obrovskou měrou. Je autentická a nemůže být pochyb o jakémkoliv náznaku smyšlenosti. V tomto směru se jí, jak již bylo zmíněno v úvodu, blíží kniha B. Fritty a I. Klímy.

3.2 Interpretace próz s chlapeckým hrdinou

Jak již bylo naznačeno v podkapitole 3.1., může být v LPDM volba chlapce nebo dívky jakožto hlavní postavy díla rozhodující pro jeho celkový ráz a výběr prvků tematické složky díla. Nahlížení na válečné události chlapeckýma očima je ve vybraných knihách společným jmenovatelem. Autoři se zaměřují na takové reálie, u kterých vytuší zainteresanost především chlapeckých čtenářů.

3.2.1 *Rýgl, Antonín: Výjimečný stav*

Velice vystihující název pro svoji knihu zvolil spisovatel Antonín Rýgl.⁵³ *Výjimečný stav* je příběhem patnáctiletého Eduarda, který se v té výjimečné době ocitl a prožívá ji v hlavním městě a přilehlém okolí. Z novely je patrné, že i když je to pro něj coby dospívajícího chlapce těžké, nemá porovnání, jaké by bylo dospívání v době klidu a míru (pokud budeme předpokládat, že Československá republika se do válečného konfliktu dostává již rokem 1938 podpisem Mnichovského diktátu). Kniha začíná létem 1941, tedy v roce 1938 bylo Eduardovi dvanáct let. Sice již není dítětem, ale neřeší ještě věci náležící dospělým. Jako patnáctiletý bere válku a vše, co s ní přichází, jako samozřejmost. Ví, že doba je taková. Při postupném poznávání hlavního hrdiny pochopíme, že zde ale vystupuje, dá se říct, jako téměř dospělý – doba jej totiž přinutila dospět předčasně. Jeho život ovlivněný válkou je i tak plnohodnotný. Má přátele, rodinu

---

⁵² Srovnej NOVOTNÝ, V.: *Svéživotopisná perlička*. Nové knihy, 1992, č 36, s. 3.; DITMAR, R.: *Deník Věry Diamantové*. Zlatý máj, 1993, roč. 37, č. 2, s. 104.

⁵³ Antonín Rýgl se narodil 24.12.1925 v Praze. Je absolventem DAMU, působí jako prozaik, publicista a scénárista. Debutoval knihou *Pohádky z lékárny* (1990), která vyšla nejdříve na Slovensku. Po *Výjimečném stavu* (1995) vyšly ještě knihy *A dej na sebe pozor!* (1995) a *Kontakty s vesmírem* (1998). Drží se převážně populárně naučné tematiky.

a také svoji první lásku, kterou prožívá, čímž se přibližuje čtenářům dnešní doby. Láska pro něj v tomto věku znamená hlavně chtíč. Jeho cílem v nelehké životní realitě je být prospěšný své zemi. Může se zdát, že veškeré svoje činy bere jako chlapecké dobrodružství, ale když si uvědomíme nebezpečnost tohoto konání, okamžitě připustíme, že šlo opravdu o risk života. A to vše Eduard s tímto vědomím podstupoval. Můžeme ale namítnout otázkou, zda tu nešlo pouze o nevyvinutý pud sebezáchovy, což by s ohledem na jeho věk nebylo s podivem.

Po formální stránce se autor snaží hrdinu přiblížit hovorovým jazykem mládeže a tím je zobrazovaná skutečnost ozvláštněna. Celý příběh je vyprávěním v první osobě. Vnímáme tedy nejen chování, ale i myšlenkové pochody a postřehy Eduarda, což nám pomáhá prohloubit si představu o jeho povaze. Často zde totiž narazíme na nesoulad mezi jeho počiny a pocity. Na otázku, proč tomu tak je, není jednoznačná odpověď, ale je zřejmé, že to souvisí s jeho věkem. Má strach, ale ten jen nerad dává najevo. Zvláště, jakoby nepatřičně působí pasáže, kde Eduard rozebírá určitou situaci způsobem, který mu není vlastní. Mezi ironické komentování okolností se dostávají filozofické pasáže o válce, svobodě nebo budoucnosti. Jsou pochopitelné pro dospělého člověka, ale je těžké říct, zda si z nich něco vezme dětský čtenář, zda jim vůbec porozumí nebo jestli jej spíš neodradí. *„Rýgl, bohužel, nezvládl udržet syrovou výpověď svého hrdiny v rovnováze s odstupem dospělého vypravěče. Drobné filozofické úvahy o pravdě, svobodě, násilí či budoucnosti, byť svou zmateností se snaží názorně zobrazit myšlenkové a hodnotové tápání hrdiny – jsou příliš akademické a ruší přesvědčivost celkového vyznění prózy.“*⁵⁴ Je okamžitě patrné, že jde o autorův přesah ve smyslu narušení naznačeného myšlení, chování a jednání hrdiny pohledem dospělého. Jen je zprostředkován ústy dospívajícího chlapce. Přílišné filozofování se k němu nehodí ani v tom případě, že je vyslovené hovorovým jazykem s občasnými vulgarismy. Pro srovnání uvádím příklad vyjadřování jeho myšlenek typickým ironickým způsobem s pasáží Eduardova vnitřního filozofování. *„Ten chlápek, od kterého jsem měl lístek, mi povídal, že se diví, že takovej vlasteneckej film dneska nezakážou. Já jsem jenom cuknul ramenama, jako – co je mi po tom- , ale myslim si, jestli ho nakonec sami nepřikázali, protože lidi si pobřečí, zaskřípou zubama a nejvš v té tmě sevřou pěsti a pak, celý groyg z toho projevu odporu, klidně zas budou*

---

⁵⁴ HAMANOVÁ, R.: *Téma německé okupace a 50. let v současné próze pro děti a mládež*. In *Současnost literatury pro děti a mládež II*. Liberec: Technická univerzita, 1998, s. 36.

dál makat pro Němce.“⁵⁵ Druhá ukázka: „*To je ono. Proti násilí – násilí. Takže násilí je dvojí. Násilí zločinu a násilí dobra. Jenomže pozor. Žádný zločinec neuzná, že je zločinec. Bud' je mstitel uražené spravedlnosti, nebo si bere jen to, na co má svaté právo. I terorista s bombou je bojovníkem za lepší svět. Nebo jako Hitler. Ten zas dělá v Evropě pořádek. Proto není ani tak důležité, co kdo říká, jako co z toho říkání opravdu vzniká.*“⁵⁶

Zhruba v prvních třech čtvrtinách knihy mohou na čtenáře činy Eduarda působit jako dobrodružství ozvláštněné tím, že se děje během válečné situace. Veškeré jeho chování a jednání, které je proti předpisům, mu vychází bez potrestání. Změna nastane, až když je obviněn z nedovoleného držení zbraně a je zatčen (napomůže tomu situace, kdy se známým svého nejlepšího přítele Josefa, Klobučnikem, jedou v ukradeném voze, což má za vinu právě Klobučnik). Ve vězení se začíná jeho přesvědčení o správnosti odboje upevňovat, je pyšný na to, že se najednou o něm ví. Zde se setkává se staršími a zkušenějšími vězni – komunistou a farářem. Právě díky těmto dvěma postavám jsou v závěru knihy čtenářům vysvětleny teorie komunismu a křesťanství, jak byly chápány během války, a to jako východiska z válečné situace. Čtenář má na základě jejich dialogů pochopit, o čem vlastně zmíněné pojmy jsou, co měly společné a co je naopak názorově oddalovalo. Jde o nezáměrné uvedení do tehdejší politické situace.

Autor docílil zamýšleného estetického účinku, neboť v celé knize je patrná jednota obsahu a formy: výrazové prostředky hovorového jazyka a jejich uspořádání mají pomoci vyjádřit postoj, záměr a názor hlavního hrdiny, ale zároveň také snahu, aby dílo nepůsobilo nepatřičně, a to ve smyslu pochopení, že vypravěčem je skutečně patnáctiletý chlapec. Příběh by dle mého názoru nemohl být tak poutavý, pokud by zde byla zvolena jiná vyprávěcí forma. Vše tedy napomáhá docílit ztotožnění čtenáře s hlavní postavou. Věcný obsah čtenář pochopí sám během čtení, není mu zde přímo nastíněn.

Hovorovým jazykem jsou vyjádřeny nejen promluvy hlavního hrdiny, ale i popis reálií, neboť vypravěčem celé knihy je Eduard. Kniha je tedy vlastně jeho svědectví, respektive svědectví fiktivního patnáctiletého chlapce, který vyrůstá ve válce a věnuje se odboji. Ve dvaceti sedmi nečíslovaných kapitolách se setkáváme s hovorovým jazykem protkaným pražským dialektem. Nezřídka se také objevuje chemické názvosloví a

---

⁵⁵ RÝGL, A.: *Výjimečný stav*. 1. vyd. Praha: Marsyas, 1995, s. 84 – 85.

⁵⁶ Tamtéž, s. 201.

oborově zaměřené latinské termíny. Eduard je totiž učněm drogerie. Trefně je zde podáno vysvětlení, proč došlo k výběru zrovna tohoto oboru: „*Vybrali jsme drogerii. Podobá se lékárně a být lékárník je skoro tak dobré jako rýžovat zlato.*“⁵⁷

Děj novely je zakončen na jaře 1942. Eduard je přemístěn na celu s nezletilými a čeká zde na rozuzlení války. Velice působivé je konstatování na poslední stránce knihy, jak dopadla většina hrdinů, se kterými se čtenáři díky příběhu seznámili. Zda přežili či nikoliv. U Eduarda stojí „dočkal se“. Takže i když s hlavním hrdinou neprožijeme celý zbytek války, víme, že ji přežil.

Není zde vyznačeno, jaké věkové skupině je kniha určena. Dle faktů, se kterými autor operuje, by byla vhodná pro žáky druhého stupně ZŠ, konkrétněji pro žáky osmé a deváté třídy. Napovídá tomu také rozsah knihy. Na první pohled čtenáře zaujmou ilustrace. Jejich tvůrcem je Josef Kobra Kučera. Jde o celostránkovou koláž předcházející každé kapitole. Skládá se z útržků dobového tisku, které čtenáře zpravují jednak o novinkách na bojištích – zde samozřejmě jde o protektorátní tisk, tudíž zprávy jsou zkreslené, tím pádem pozitivní. Druhou skupinou útržků z novin jsou každodenní zprávy týkající se kultury, rozhlasu, anonce apod. Jde o absurdní střet válečného běsnění s životem lidí, kteří jakoby žijí v jiném světě nedotčeném válečným konfliktem.

Za nedostatek knihy ve vztahu ke čtenáři považují nepřeložené německé výrazy, kterým dnešní děti nemusejí rozumět, obzvláště, když jsou to termíny vojenské: „*Eduard Gaudek zum Verhör*“⁵⁸, „*Alles heraus! Los!*“⁵⁹, „*Wer is denn da?*“⁶⁰ atd.

Knihy nepříliš známého autora je uchopena vcelku dobře. Má jasně stanovený cíl, co by vlastně měla čtenářům předat. Jde o to ukázat, jak si udržet morální kodex, u něhož nezáleží na věku, ale spíše na konkrétní situaci, se kterou sílí. Nicméně recenze nejsou vždy shodné. „*Více než činy svých hrdinů charakterizoval autor protektorátní Prahu v mnoha detailech.(...) Román sám, zdá se mi, poněkud přecenil možnosti svých*

---

⁵⁷ RÝGL, A.: *Výjimečný stav*. 1. vyd. Praha: Marsyas, 1995, s. 10.

⁵⁸ Tamtéž, s. 174.

⁵⁹ Tamtéž, s. 175.

⁶⁰ Tamtéž, s. 155.

hrdinů.“⁶¹ „Protektorátní téma se v příběhové próze s dospívajícím hrdinou podařilo nejlépe umělecky ztvárnit Antonínu Rýglovi v novele *Výjimečný stav* (1995).“⁶²

3.2.2 Remunda, Ivan: *Bryčka pro biskupa*

Novela Ivana Remundy⁶³ se blíže dotýká tématu handicapovaného hrdiny v literatuře pro mládež. Toto téma se v LPDM začalo výrazněji projevovat až v devadesátých letech 20. století.⁶⁴ Objevilo se ruku v ruce s trendem integrace mentálně či tělesně postižených jedinců do společnosti. Psát intencionálně pro děti a mládež o handicapovaných je vhodný způsob, jak je zbavit předsudků. Právě kniha I. Remundy ukázala obraz čistého přátelství „dvou světů“.

Lumír Hvozdík se narodil s mentálním postižením. Bohuš je duševně v pořádku a možná právě proto je jejich vztah jasně daný – Bohuš je Lumírovým ochráncem. Jak je na tom Lumír s duševním zdravím, čtenář vytuší díky vysvětlením vypravěče, kterým je právě Bohuš. „*Lumír je můj kamarád. Od narození měl smůlu, protože se narodil trochu jiný než ostatní. Jeho zakrnělá dušička není schopna chápat věci snadno pochopitelné, jazyk ztroskotává na některých písmenkách. Jeho neduživé tělíčko mu vyneslo přezdívku Pápěrka, která se všeobecně ujala. I já mu tak říkám, ale není to z důvodu posměvačného, ale spíš kamarádského. V přítomnosti jeho rodičů mu říkám Lumíre, Lumíku nebo Lumi. Jeho obličej je naopak krásně řezaný, má hezké oči, které však prozrazují, že se za nimi skrývá jiný svět. Už nám bylo oběma deset.*“⁶⁵

---

⁶¹ DITMAR, R.: *4x z doby německé okupace*. Zlatý máj, 1995, roč. 39, č. 3, s. 36-37.

⁶² TOMAN, J.: *Současná česká literatura pro děti a mládež (tvorba 90. let 20. století)*. 1. vyd. Brno: Cerm, 2000, s. 19.

⁶³ Ivan Remunda (*1934 Židlochovice) je básník a prozaik, ale také malíř a grafik. Píše především knihy pro děti a vlastivědné práce z Židlochovicka. Prvotinou v literární oblasti je kniha vzpomínek *Bosou nohou: Naši, Alka, mí bráchové a já* (1995). Už podle názvu lze usuzovat, že bude mít hodně společného s knihou *Bryčka pro biskupa*. Čtenářům od šesti let je určena kniha *Rytíř Tenká nožka a jeho neslavné návraty* (1997). K 125. výročí povýšení Židlochovic na město vydává básnickou sbírku *Mámíš mou duši* (1998).

⁶⁴ srovnej RUDOLF, S.: *Bliženci*. 1. vyd. Praha: Dialog, 1992.; DĚDKOVÁ, J.: *Kamínek v botě*. 1. vyd. Praha: Víkend, 1998.; DRIJVEROVÁ, M.: *Domov pro Marťany*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1998.

⁶⁵ REMUNDA, I.: *Bryčka pro biskupa*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1996, s. 8.

Nepříliš rozsáhlá kniha je rozčleněna na deset nečíslovaných kapitol. I přesto, že na sebe bezprostředně nenavazují, jde o časově posloupné vyprávění o příhodách, které společně zažívají dva desetiletí chlapci. Po přečtení lze usoudit, že zde není zachycena příliš dlouhá doba, odhadem může jít o dva letní měsíce roku 1944. Jak prožívají léto v malém jihomoravském pohraničním městečku jeho obyvatelé, nám místy velmi humorně popisuje právě Bohuš. Je nutné poznamenat, že jde o autobiografickou knihu. Tak, jak si zážitky uchoval Ivan Remunda v paměti, je po zhruba padesáti letech zaznamenává. Vhodně zvolená osoba vypravěče v první osobě a využití přeznění umocňují autentičnost novely. Hlavním principem vyprávění je popis, ať už osob, situace nebo pocitů, který je prokládám častými dialogy. Přímá řeč je zde využita jako prostředek vtáhnutí čtenáře do děje.

Kromě dvou hlavních postav se ze světa dětí setkáváme s Pazourem, Masáčem, Kulíčkem a Stóžkem, čtyřmi příslušníky Hitlerjugend. Jejich charaktery jsou předem dány jejich politickým smýšlením, lépe řečeno smýšlením jejich rodičů. Do děje vstupují pouze, když nastane nějaká pře, jako protivníci Bohuše a Pápěrky. Aniž by se ve vyprávění jakkoliv více projevovali, čtenáři je jasné, že jsou to záporné postavy. Autor se omezil na popis jejich zevnějšku nebo na činy, které za ně nelichotivě mluví (například popis situace, kdy na pohřbu Bohušova kamaráda vypustil Kulíček roj včel, aby jej a Pápěrku pobodaly). Právě zmíněný kamarád je další postava se smutným osudem. Tomáš Ráb s atypickou tělesnou konstrukcí je chlapec, kterého se Bohuš snaží chránit před posměváčky. V knize není dostatečně vysvětleno, jakou chorobou trpěl. *„U Rábových zastavuje sanitka. Vidím ji od našeho domu. Rozběhnu se k ní. Dva sanitáři otevírají zadní dveře, vysouvají nosítka, na kterých leží natažená postavička Ába. Je bledý, zdá se mně, že za ten měsíc hodně zhubnul. (...) Zastavuje se několik lidí, všichni mají v obličejích zvláštní výraz, který mě mate. Pak zaslechnu větu, která mě přimrazí. „Takový mladý a musí chudák vodejít.“ Vypotácím se a jdu, ani nevím kam...“*⁶⁶ Dětský svět pak uzavírají sourozenci Skorzených, David a Esterka. Podle příznačnosti jmen a doby, ve které se příběh odehrává, je naznačeno, že se jedná o Židy. Bohužel, ani příběh jejich životů není šťastný. Jsou transportem odvezeni do koncentračního tábora. O dalším osudu těchto dvou dětí už kniha nevypráví. Jako zástupci dospělých zde vystupují rodiče Bohuše a Pápěrky, komisař Katze, děda Skorzeny, kostelník Chrást a několik dalších méně významných obyvatel malého městečka. Komisař Katze představuje zástupce

---

⁶⁶ REMUNDA, I.: *Bryčka pro biskupa*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1996, s. 44.

nacistického zla, ostatní jsou vesměs nositelé těch kladnějších, možno říct tradičních vlastností maloměšťáků, a to bez jakéhokoliv hanlivého podtextu. Postavy hodnotí sám Bohuš, čtenář je tedy vidí jeho očima.

Velmi zajímavá je grafická struktura knihy. Každá kapitola začíná dvoj- nebo trojverším. Ta pak dohromady dávají báseň, která mluví o podobách života. Autorem veršů je Zdeněk Přichystal.

*„Život je láska –
Hebounké ptáče v teplé dívčí dlani...
Život je naděje,
Podobná často prchající lani...
Život je boj,
Kde bratr bratru horší lité sani...*

*Až jednou uslyšíš,
Že mocný jsem na hrdé cestě životem,
Pak věř, že život můj je Lásce zasvěcen...
Až jednou uslyšíš,
Že ležím v bídě zkrvácen,
Pak věř, že život můj je Lásce zasvěcen...
Až jednou uslyšíš,
Že nuzný jsem a těžce kráčím životem,
Pak věř, že život můj je Lásce zasvěcen...*

*...očima hladím okolní svět –
Tak důvěrně známý a opět velmi cizí –
Na rtech jen vyhaslá slova,
Jež nikdy nebudou vyřčena
- a proto se vracejí znova a znova
A s nimi i můj život mizí...*

Ač se tyto verše nezdají být příliš jasné pro dětského čtenáře, není od věci, aby se seznamoval zpočátku alespoň s formou a podobou poezie. Verše, tentokrát z pera

I. Remundy, ostatně příběh uvádějí a také jej ukončují. Každá kapitola začíná na zvláštní barevně kontrastní straně s drobnou ilustrací, kterou vytvořil sám autor. Názvy jsou pak útržky vět z jednotlivých kapitol.

Jedním z nejvýraznějších motivů novely je motiv přátelství. O tom je celá kniha především. V ostatních prózách přátelství znamená jednu z pozitivních hodnot pro člověka dospívajícího nejen za války. U Remundy se ale téma přátelství s mentálně postiženým jedincem dostává před hlavní téma, a to je válka. Díky tomu jde o knihu něčím výjimečnou mezi uvedenými. „*Sváří se v něm (v ději) svět klukovských her, radostí i všelijakých rošťáren s tíživou realitou války a okupace, přičemž jeho dominantou je jímavé přátelství Bohuše s Lumírem.*“⁶⁷ Pokud se v jakékoliv knize jako téma objeví válka, téměř s jistotou se objeví spolu s motivem smrti. Jestli jde navíc o smrt dítěte, jde o nejsmutnější možnou věc, kterou lze literárně zpracovat. Autor si ale s motivem smrti poradil výborně. Decentně a tajemně naznačil konec mladého života a pozornost stočil na hlavního hrdinu, který se s touto skutečností musí vypořádat. Dále se k ní nevrací. „*Zamírím napříč dubovou ulicí. Na černé obloze je plno hvězd. (...) To ještě vůbec v této chvíli netuším, že Tomáš Ráb, můj kamarád Áb, už není. Když se to druhý den dozvím, rozbuší se mně srdce. Vylezu si na svoji pozorovatelnu, sednu si, dívám se do neznáma a chce se mně brečet...*“⁶⁸ Se smrtí, která představuje vypořádání se s bezvýchodnou situací, se setkáváme tehdy, když je Bohuš svědkem sebevraždy dědy Skorzeného. Nedokázal unést bezmoc při odjezdu svých vnoučat Esterky a Davida do koncentračního tábora. I v případě těchto dětí se setkáváme se smrtí, i když není nijak potvrzená, ale ani vyvrácená.

Jazyk novely je, co se týče způsobu formulace a míry složitosti sdělení, přizpůsoben věku vypravěče. Bohuš většinou vypráví pomocí jednodušších oznamovacích vět nebo souvětí, ve kterých uspořádává slova v logickém sledu. „*Všechny moje připomínky jsou zbytečné. Najednou uslyším kus od nás hlas. Nemusím se otáčet, poznávám, že je to paní Hvozdíková.*“⁶⁹ Srozumitelnost sdělení je další z kladně hodnocených rysů knihy. Co ale bohužel nekoresponduje, je spisovná forma jazyka, kterou Bohuš mluví. Všichni okolo něj mluví dialektem, ale jeho promluvy, jak vnitřní, tak vnější, jsou spisovné. Lze předpokládat, že kdyby byla celá kniha vyprávěna

---

⁶⁷ POLÁČEK, J.: *Příběh z nacistické okupace*. Ladění, 1997, roč. 1, č. 2, s. 11.

⁶⁸ REMUNDA, I.: *Bryčka pro biskupa*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1996, s. 46.

⁶⁹ Tamtéž, s. 89.

dialektem, nejspíš by si získala jen malý okruh čtenářů. Pokud by ale spisovně mluvily i ostatní postavy v knize, nevyzní kniha tak, jak vyzní má: jako vyprávění o příhodách kamarádů z jižní Moravy, kterému právě dialekt dodává správnou míru humoru. „Lumíre, proboha, kde seš? Poť dom! Dycky ti říkám, příd' zavčas a když prší, nechod' po ulici.“⁷⁰ „To só takový klepácci, kterým to nedá pokoj. Já potom nevím, esli je to kunčoft, musím všeho nechat a spěchat v otevřít!“⁷¹ „Esli se negdo pohne, tak za sebe neručím!“⁷² Berme tento jev tedy jako jeden z typických rysů jazykové roviny knihy, bez kterého by nebyla to, čím je. Úsměvně ale nepůsobí jen dialekt. Autor dokáže naprosto evidentní a jasnou situaci popsat pomocí smýšlení desetiletého chlapce takovým analytickým způsobem, který má vyjadřovat, že Bohuš danou situaci nechápe a snaží se ji rozluštit. Použil přitom správnou míru, aby dětský čtenář pochopil, co situace skutečně popisuje. „Já bych tu její nemoc mohl také potvrdit. Jednou jsem šel za zahradami a ona skutečně ležela. V trávě. Nebyla tam sama, vedle ní byl pan Ječný. Muselo jí právě něco padnout za halenku, protože pan Ječný tam lovil rukou, ale moc se mu to nedařilo, protože ruku nevytáhoval. Až když mě uviděl, tak se mu to naráz povedlo, protože měl ruku hned venku. Když jsem prošel kolem nich a pozdravil je, nevím proč, dělali, jakože mě neznají...“⁷³ Kromě dialektismů, jichž je v knize opravdu dostatek, se ještě setkáváme s poněmčenými českými výrazy.

Co opravdu stojí za pozornost, je Pápěrkova přímá řeč. Jen málokterý autor dokáže písemně vystihnout vadu řeči tak bravurně, jako Remunda. Jakmile se čtenář s takovým projevem setká, humor se nemíjí účinkem. „Nevěřím svým očím. Bílý holub s modrým proužkem kolem krku. (...) „Kuličkův holub!“ vyrazím ze sebe. „Kuičkův houb! Ne? Houb Kuička! Co tady děáš, Kuičku? Ha, co tady děáš?“ (...) „Chytneme, ne? Chytneme! Chytneme ho, Kuička. Pod' sem hooubku, kamaáde, kamaádičku modoočku!“⁷⁴ Z Pápěrkovy řeči je patrné, že mu dělá problémy výslovnost písmen „r“ a „l“ a slova často opakuje.

Co vyplývá z názvu? Lumír, který žije celý život stranou a podle vlastních neznámých zásad, má přání být jednou biskupem. Jde o protiváhu k jeho momentálnímu

---

⁷⁰ REMUNDA, I.: *Bryčka pro biskupa*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1996, s. 89.

⁷¹ Tamtéž, s. 95.

⁷² Tamtéž, s. 61.

⁷³ Tamtéž, s. 51.

⁷⁴ Tamtéž, s. 22.

postavení ve společnosti. Biskup je pro něj velmi váženou osobou. Bryčka je pro něj vystrojena na jeho poslední společnou cestu s Bohušem – je poslán do ústavu pro choromyslné. Jako biskup se Pápěrka skutečně objeví, a to ve snové vizi Bohuše v závěru knihy.

Může se zdát, že postava Bohuše je jakoby z jiného světa, že je až přehnaně morální. Brání slabé proti silným, je spravedlivý a slušně vychovaný. Již několikrát bylo zmíněno, že na čtenáře má postava coby zřetelný morální vzor opačný účinek. I přes tento obětavý humanismus či nepatetickou obětavost, jak Bohušův přístup ke kamarádovi popisuje v doslovu knihy Miloslav Junák⁷⁵, hodnotím knihu jako jednu z nejlepších z daného výběru. Velmi oceňuji vstřícnost autora vůči dětskému čtenáři ve smyslu jazykové stránky novely (jednoduchost sdělení, vhodná volba výrazů). Další pozitiva vidím v humorných prvcích, pestrosti jazyka a jeho forem, smysluplnosti tématu jak války, tak sociální integrace. Ač se nesoustředí na válečné reálie naplno, je pro dětské čtenáře dobrá kniha znát. Může jim usnadnit vytváření vlastní hierarchie životních hodnot.

3.2.3 *Mráček, Miroslav: V čase štěňat*

Od vydání knihy letos uplyne dvacet let. Je to doba, během které odrostla jedna generace. V porovnání s knihami, které vyšly téměř o deset let později a věnují se taktéž válečnému dětství (např. *Bára Z. Psůtkové, Pod svícnem tma* J. Kesslerové nebo *Šifra z katakomb* R. Čechury), si tato kniha stojí velmi dobře, pokud ji budeme hodnotit jako celek. Neuplatní se zde předsudek, že jako kniha staršího data nenajde v dnešní době svoje čtenáře. Nic totiž nenasvědčuje tomu, že jejími prvními čtenáři jsou dnes už dospělí lidé. Samotný příběh, jazykovou stránku i motivy lze hodnotit jako nadčasové.

Devítiletý Miloš je hlavní hrdina, vypravěč a zároveň je to autor knihy. Jde o další z řady biografických příběhů. Válku prožil autor jako malý chlapec, s odstupem času je ale schopný objektivně podat důležité momenty svého života ovlivněného válečnou situací prozaickou formou dětem, které válku nepoznaly. Věnování v úvodu

---

⁷⁵ REMUNDA, I.: *Bryčka pro biskupa*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1996, s. 113.

knihy, „*Pavlovi, neboť i synové by měli znát chlapecké touhy a sny svých otců*“, napovídá, že se autor svěřuje se svými vzpomínkami a pocity.⁷⁶

Název knihy může vyznít lehce tajemně, nekonkrétně. Hned po přečtení první kapitoly je jasné, že právě pes, potažmo přátelství člověka se psem je leitmotivem knihy. Čas štěnat je doba, kdy Miloš dospívá a čas dospívání má spojený s příhodami se svým kamarádem Lordem – bílým špicem. Právě v době války je přátelství, stejně tak jako v ostatních válečných příbězích, jednou z nejdůležitějších hodnot. Zde jde o přátelství chlapce a psa, ale není nijak méně důležité než přátelství mezi lidmi. Miloš si psa velmi přál, nakonec jej dostal dárkem od svého otce a dokonce se mu podařilo zlomit i mamčinu nedůvěru v Milošovu schopnost o psa se postarat a vycvičit ho. Jedním z výchovných rysů knihy je právě možnost sledovat, jak se v malém chlapci utváří smysl pro zodpovědnost. Pokud jde o jeho nového kamaráda, neváhá se pustit do nebezpečných akcí, myslí v první řadě na něj a brání ho před každým, kdo by mu chtěl ublížit. S přátelstvím souvisí také soudržnost mezi lidmi, další z rysů knih o válce. Tento motiv je patrný v každé kapitole, vypravěč se snaží společenství lidí, kteří žijí ve vesnici v okolí Bzence na Slovácku, vyobrazit jako jednu velkou rodinu, jíž se nevyhnou občasné roztržky, ale zároveň by každý dal za ostatní ruku do ohně. S prostředím, ve kterém se příběh odehrává, souvisí také naturel lidí. Jde o lásku k vínu, přírodě a o úctu k sobě navzájem. Válka jako motiv zde není příliš patrná. Co se týče způsobu, jakým se hlavního hrdiny dotýká, přirovnala bych jej ke knize *Bryčka pro biskupa I. Remundy* /viz následující podkapitola/. Válka pouze míjí a zlehka ovlivňuje osudy hrdinů knihy Jen několik náznaků či přímých situací čtenáře vždy upozorní, co všechno se děje v době Milošova dospívání. „*Ráda bych věděla, čím to štěně budeme žít. Je válka, jídlo je na lístky a my si budeme vykrmovat psa!*“⁷⁷ „*Do koncentračního tábora,*“ řek. A dodal, že

---

⁷⁶ Miroslav Mráček (*1934) se narodil v Želeticích v Bzenci na Slovácku. Toto prostředí se v jeho tvorbě často promítá. V próze debutoval povídkami z venkovského prostředí *Člověk, jaký je* (1977). Další knihy povídek jsou mladšího data: *A neuved' nás v pokušení* (2003), *Zázraky v městečku B : rozmarné příběhy ze Slovácka* (2005). Pro děti napsal knihu *V čase chroustů* (1983), tematicky podobnou knize *V čase štěnat* (1989). V rovině literatury pro mládež pokračoval knihou *Rozárka* (1990) a sbírkou pověstí ze Slovácka *Příhody slováckého zbojníka Žilky* (2003). Na poli poezie vydal básnické sbírky *Malá tajemství* (2003) a *Hořké lásky* (2005). Knihy vycházely zejména v nakladatelství Albatros, BLOK a posléze ve vlastním nakladatelství Moravikum art.

⁷⁷ MRÁČEK, M.: *V čase štěnat*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989, s 13.

Hitler sbírá cikány do koncentráků a nechává je tam umírat po tisících, aby očistil evropskou rasu.“⁷⁸

Děj knihy je časově zařazen do pozdního léta, podzimu a zimy roku 1944 a jara roku následujícího. Osvobození se však již příběh nedotýká, pouze náznakem, který poukazuje na to, že jde o vzpomínky a že autor budoucnost zná. „*Přešly chudé válečné Vánoce, protrhl se sněhový kožich zimy stydlivky a do polí vyběhlo nedočkávané jaro, jako by tušilo, že právě v jeho čas válka skončí.*“⁷⁹ V každé ze čtrnácti nečíslovaných kapitol můžeme postřehnout, že Milošovo dětství nebylo v žádném případě nudné. Měl pevný řád, po škole musel pomáhat v domácnosti, ale jakmile svoje povinnosti splnil, mohl se věnovat Lordovi. A tehdy právě začínalo jejich každodenní dobrodružství. Autor pojmenování kapitol zvolil výborně, už sám název totiž vzbudí zvědavost, např. Co jsme viděli v uhelné sloji, Pohádka o slunci a smutné Mařence, Jak jsem cvičil Lorda, Co jsem viděl u stařečků, atd. Kapitoly jsou krátké, věnují se vždy jedné konkrétní události a bezprostředně na sebe nenavazují.

Kromě Miloše, slušně vychovaného a bystrého chlapce, se ještě okrajově setkáváme s jeho kamarády Mirkem a Lad'ou, se kterými prožívá zajímavé a občas nebezpečné chvíle. Jako jednu z nejnapínavějších částí knihy lze považovat hledání tajných podzemních chodeb. I když se zpočátku jejich dobrodružství jeví nebezpečně, vše má nakonec šťastný konec. Chodby chlapci s Lordem objeví a zjistí, že je zde něco jako vězení pro Židy, kteří se ukryli nebo utekli z transportu. Maminka je bodrá venkovská žena, na výchovu Miloše je víceméně sama. Jeho otec totiž pracuje jako mlynář v jiné vesnici a přes týden s nimi není. Opakovaně se setkáváme se stařečkem a stařenkou, Milošovým dědečkem a babičkou, dále s rasem, ve kterém se Miloš zmýlil, protože jej považoval za zlého a netýkavého zloděje psů. Ve skutečnosti jde o člena domácího odboje. Když se Lord zatoulá, je to právě rasovo obydlí, které se Miloš rozhodne prozkoumat a najít zde svého kamaráda. Teprve ke konci knihy se čtenář dozví, jak to ve skutečnosti s rasem je, a Miloš se stává spiklencem, když slíbí, že o tajném spolku nikomu neřekne.

Přirovnání knihy *V čase štěňat* ke knize I. Remundy *Bryčka pro biskupa* v úvodu kapitoly napomohlo také několik dalších společných rysů. Válka zde není hlavním

---

⁷⁸ MRÁČEK, M.: *V čase štěňat*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989, s. 86.

⁷⁹ Tamtéž, s. 116.

motivem. Tím je přátelství. Téměř stejný je i věk hlavních postav. A v neposlední řadě je to také prostředí – moravský venkov. S tím souvisí využití jazyka. Pokud autor popisuje vnitřní promluvy Miloše, užívá jazyka spisovného. Pokud ale využívá přímé řeči, stejně tak jako u přímé řeči ostatních venkovanů, je patrný dialekt. Není ale tolik výrazný jako u Remundy. „*Vás už sem neviděla ani nepamatuju. Vidím, že žijete. Tož si sedněte, ať nám nevyнесete spaní.*“⁸⁰ „*To už si ani při práci zazpívat nesmím? Co na tem světě teda pohledávám? Aj koza si zamečí, pes zašteká, prase chrochtá. Tož co bych nemohl já, člověk. Esli su eště u tebe člověk!*“⁸¹ Celková jazyková stránka textu vyznívá precizně a kultivovaně.

Zajímavě působí kontrastní střídání téměř lyrických pasáží textu s těmi dobrodružnými. Milošovy postřehy, kdy popisuje, jak dědeček švec spravuje obuv, jak maminka pere nebo jak probíhá zabijačka, jsou zase kontrastní k situacím, kdy stál tváří v tvář nebezpečí. Miloš je díky nim postaven do úplně jiného světla a čtenář jej vnímá jako hrdinu. Příběhem se prolínají také moravské lidové písně, říkanky a objevuje se tu i bajka. Všechny jmenované útvary tak celé vyprávění ožívují.

Ilustrace, jejichž autorem je Josef Duchoň, se objevují v hojné míře. Náměty ilustrací se shodují s textem a pomáhají čtenáři utříbit si představy, které příběh vyvolá.

Knih *V čase štěňat* je určena pro čtenáře od jedenácti let. Dle mého názoru ji mohou číst a rozumět jí i mladší. Jednak i věk hlavního hrdiny je nižší a také po zhodnocení kompozice, jazykové a motivické stránky a rozsahu knihy není důvod ji nedoporučovat i dětem mladším než je uvedená věková hranice. „*Česká protiválečná literatura pro mládež je bohatší o dalšího autora, jehož předností je vytríbený a osobitý umělecký rukopis, jímž neokázale a přitom velmi upřímně a poctivě dokáže získat přízeň dnešního dětského čtenáře – a nejen dětského.*“⁸²

---

⁸⁰ MRÁČEK, M.: *V čase štěňat*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989, s. 51.

⁸¹ Tamtéž, s. 28.

⁸² SASKOVÁ, T.: *V čase štěňat*. Zlatý máj, 1990, roč. 34, č. 1, s. 53.

3.2.4 Rašek, Antonín: *Handyho dlouhé dobrodružství*

Zvláštnost, nebo spíše významný rys, který tuto knihu odlišuje od ostatních, je časové rozpětí. Poprvé se setkáváme v rámci jedné knihy s obdobím postihujícím celý válečný konflikt i dobu bezprostředně k němu vedoucí /pokud samozřejmě pomineme knihu V. Gissingové, v tomto směru se odlišující formou/. To, že jde o knihu rozsáhlou tematicky, napoví již názvy osmi kapitol. Jsou to jednotlivé roky bez jakéhokoliv jiného komentáře. Kniha začíná kapitolou 1938 a končí 1945. Proud za sebou jdoucích událostí, příhod a situací ale napomáhá ke gradaci děje. Čtenář si tak po přečtení jen stěží uvědomí, že s hlavním hrdinou, Handym, a ostatními postavami prožil téměř osm let jejich života. Antonín Rašek⁸³ hned v úvodu knihy vyvrací fakt, že by postavy a příběh samotný měli být smyšlené. Naopak by rád touto knihou připomenul všem žijícím lidem, kteří s knihou mají něco více či méně společného, jejich činy a skutky, a to jak dobré tak i špatné. Nelze určit, do jaké míry je autobiografická postava hlavního hrdiny a zda v příběhu vystupuje také sám autor. Název *Handyho dlouhé dobrodružství* evokuje téměř životní příběh, jakoby putování hlavního hrdiny, o kterém ale čtenář neví nic konkrétního. Už jeho jméno zní zvláštně. V první kapitole se dozvíme, že je to zkomolenina jména František. Jeho malé sousedce činila výslovnost jména problémy.

---

⁸³ PhDr. Antonín Rašek (*1935, Kralupy nad Vltavou) absolvoval Vojenskou školu Jana Žižky a Filozofickou fakultu UK v Praze. Stal se vojákem z povolání, později vojenským novinářem. Po srpnu 1968 byl z armády propuštěn a věnoval se výzkumné práci. Po listopadu 1989 byl rehabilitován. V letech 1989-1992 byl náměstkem ministra obrany a poté ředitelem Institutu pro strategická studia. Nyní se věnuje vědeckovýzkumné činnosti, poradenství, publicistice a literatuře. Napsal několik odborných knih, desítky studií a stovky článků z oblasti sociologie mládeže, řízení, armády a politiky. Z literární tvorby publikoval v šedesátých letech několik povídek v různých časopisech, zvláště vojenských. V devadesátých letech mu vyšel román *Do smrti mám chlapů dost* (1995), knížky pro děti *Handyho dlouhé dobrodružství* (1995) a *Já a dvojčata* (1998). Dále byly vydány jeho romány *Nymfomanka* (1998), *Podnikatelka* (1999), *Návrat nymfomanky* (2000), *Dobrovolník Wanke* (2000), *Internetová láska* (2000), *Femme Fatale* (2004), *První nevěra* (2005), *Ježíšův bratr* (2005) s náboženskou tematikou, *Monolog staré dámy* (2006). V jeho prozaické tvorbě se objevuje tematika mezilidských vztahů, tematika společenská, ale i erotická. Knihy *Co Taussigovi?* (2002) a *Lásky z Teufelshofu* (2003) se dotýkají válečné tematiky.

Přezdívka se ale uchytila a jinak než Handy už mu neřekl nikdo doma, ve škole ani nikdo z jeho kamarádů. František Mojžíš – Handy – do vyprávění vstupuje jako šestiletý a vypravěč, zprostředkovatel příběhu, jej popisuje jako chytrého chlapce, který bohužel hlavně díky svojí zvědavosti nechýbí u žádného průšvihů. Tyto situace mají často dohru až na policii. Jde o auktorialní vyprávění, ve kterém je užito epického préterita. Sled událostí, v nichž Handy hraje většinou hlavní roli, je skutečně jedno velké a dlouhé dobrodružství. Pokud by jednotlivé roky nebyly odděleny jako systém kapitol, čtenář by se nejspíš ve změní různých příhod a zážitků začal ztrácet. I rozsah knihy, 218 stran, tomu napomáhá. Za hlavní dějovou linii lze považovat příběh Handyho dětství. Je spojen s partou chlapců přibližně jeho věku, rodiči, sestrou Elinou, babičkou a dědečkem a dalšími lidmi. Všechny spojuje kromě války a chudoby, která s ní přišla, také nouzová kolonie Pískovna. Je to čtvrť, kde žijí chudší lidé. Autor nespécifikoval konkrétní město, ale nachází se někde ve středních Čechách.

Handy ještě ve svých šesti letech nedokáže objektivně a rozumně posoudit příkoří a bezpráví, která se lidem za války dějí. Nechápe, proč se mají z vily vystěhovat do malého příbytku k dědečkovi na kraji města, ale ani po tom nepátrá. Těší se, že tu zažije nejedno dobrodružství a seznámí se s místními chlapci. Vše mu vychází, jak si přál, jen průběh je složitější. Ale tak je to v knize až do konce. Nic, co se Handy a jeho kamarádi rozhodnou provést není jednoduché, vše má svoje následky. Nejblíže má ke Skrbkovi, který je o tři roky starší. Do party patří ještě Kája a Ladik. Přes počáteční neshody při seznamování se čtenář nakonec může přesvědčit, že každý z nich získal v ostatních přátele na celý život. Jak chlapci rostou a dospívají, opovázlivost jejich činů roste. Pasují se do role soudců nespravedlivých křivd, které se dějí jim a lidem jim blízkým. Zpočátku je to například Handyho krátký vandr, na který se vydal, ostuda u zápisu do první třídy, lest na pekaře Andršta, kterému ukradli preclíky, lovení Bobřika odvahy, pořádání Tříkrálové sbírky, krádež třešní v zahradě pana Salzmannna, vypuštění lišek z výběhu ředitele Chrta, domlouvání schůzky obchodníku Milotovi nebo chytání ryb bez povolení. V ohrožení života ale byli v situacích, kdy se zapletli do daleko vážnějších činů. Některé z nich mohly být považovány za sabotáž. Šlo například o rozkrádání cukru v místním cukrovaru, kde byl zaměstnaný Skrbek, o zaopatření věcí z místního muzea, které Němci zabrali, o tajné zásobování ruských uprchlických zajatců nebo o nálet, který přežili díky štěstí. Luděk Bárta tato dobrodružství zachytil v černobílých ilustracích, které dotvářejí celkový dojem: pokud znázorňují kladnou postavu nebo nějakou zábavnou příhodu, jsou

světlé a optimistické. Pokud je ale naopak jejich tématem postava záporná nebo nebezpečná situace, tmavší odstíny zdůrazní vážnost a ponurost.

Nejen děti, ale ani dospělí v příběhu nejednají vždy správně a nelze je brát jako vzory. Autor se zmiňuje o kolaborantech, kteří ve snaze zachránit svůj vlastní život, neváhají pokřivit svůj mravní profil /postava ředitele Chrta, strýce Richarda nebo obchodníka Miloty/. Handyho rodiče jsou charakterově také zařazeni celkem přesně, tatínek představuje typ člověka – furianta, který se za každou cenu snaží, aby si v životě patřičně užil. Rád holduje alkoholu, rybaření i dobrému jídlu. Morálně je ale čistý. Většinu kritických nebo vyhocených situací převrací do sarkastické roviny a nic nebere smrtelně vážně. Proto může čtenáře překvapit jeho vážná rozmluva s Handym. „*Já bych se k Němcům nikdy nedal!*“ *s hrdostí řekl Handy. Tatínek neříkal dlouho nic a teprve po chvíli se k němu otočil: „Potom nesmíš mít nikdy v životě strach. Jak budeš mít někdy moc velký strach, určitě uděláš hloupost, za kterou se budeš stydět třeba celý život.“ (...)* „*Ne Handy, každý má strach, jen musíš dokázat ten strach překonat, opravdu se nebát, když jde do tuhého.*“⁸⁴ Maminka je dle knihy pohlednou ženou, která svoje ženské zbraně neváhá použít, když tím pomůže rodině. Nečistší z ní ale přílišná láska ani k dětem ani k manželovi. Je spíš nesmlouvavá a přísná. V přímé řeči vůči Handymu občas používá i hrubé výrazy. „*Vypadni Handy!*“ *nezapomněla maminka na mravopověstnost, jak říkala babička.*“⁸⁵ „*Ty tak kecáš Handy, to je neuvěřitelný!*“ *okamžitě ho matka prohlédla.*“⁸⁶ Ve většině knih pro děti a mládež, které popisují podobné hrůzy, jako je například válka, je tato skutečnost vyvážena právě harmonickou rodinou a mateřským citem. U Raška ale obě tyto skutečnosti nahrazuje cit kamarádský a také spousta společných zážitků.

Přátelství, válka, smrt – tyto tři základní motivy se objevují i v tomto románu. Válka nikoliv v pozadí, jak je tomu například v knize I. Remundy nebo M. Mráčka, ale jako příčina situace, která není ideální. I když jsou postavy příběhu schopné žít svůj život dál, hůře či lépe, ve všech oblastech žití válka zasahuje. Dospělí se snaží přežít, děti zase podílet se na hrdinských činech. Až s přibývajícím věkem jim dochází, že to, co dělají, je nebezpečné. Přátelství je založeno na vzájemném respektu, který ale není samozřejmý. Pouto vytvořené mezi chlapci nevzniklo okamžitě, šlo o proces vzájemného poznávání.

---

⁸⁴ RAŠEK, A.: *Handyho dlouhé dobrodružství*. Praha: Argo, 1995, s. 175.

⁸⁵ Tamtéž, s. 204.

⁸⁶ Tamtéž, s. 207.

Se smrtí se Handy setkává hned v úvodu knihy a ještě několikrát se k ní vrací. Vypravěč popisuje někdy i velmi nepříjemné detaily. „*Několik metrů od trupu letadla ležel pilot v ohořelé uniformě, jak ho náraz a výbuch vymrštily z kabiny, a nehýbal se. Handy se k němu bál přiblížit, protože letadlo stále hořelo. Když se začali z dálky blížit další lidé a od letištního hangáru se rozjelo několik aut, Handy si přece jen dodal odvalu a šel až k nehybné postavě na zemi. Pilot měl zčernalý obličej, přes který z otevřené haubny tekla krev. Handy se zachvěl.*“⁸⁷ „*Někteří vypadali, jako by spali, jiným ani nezatlačili oči, které se teď dívaly do stropu chrámové lodi. Na tvářích a šatech většiny mrtvol byla vrstva prachu. Některé byly tak zohavené nebo ohořelé, že je nebylo možné ani poznat. Pod sochou svatého Antonína ležela celá rodina Váchových z Podhájí.*“⁸⁸

Jazyk i výrazové prostředky jsou úměrné věku i schopnostem dětského čtenáře. Spisovná čeština je jen občas přerušena hovorovými výrazy nebo středočeským dialektem, a to pouze v přímé řeči. „*Co to je?*“ ptal se Ládik dál. „*Lidi, který v lesích a horách bojujou proti Němcům,*“ vysvětlil Skrbek. „*Měli bysme teda za nima jezdit tam,*“ přemýšlel nahlas Handy. „*Jo, nás tam tak potřebujou,*“ snesl je zase na zem Skrbek.“⁸⁹ Každý dialog je přehledný, vždy je jasné, jakou roli při rozhovoru každý zastává: kdo se ptá, kdo něčemu nerozumí, kdo se diví, kdo vysvětluje. Protože v příběhu vystupují i němečtí občané či vojáci, vyskytují se zde také četné germanismy. Každý z nich je ale přeložen, předpokládá se totiž, že znalost německého jazyka není u čtenářů samozřejmá /na rozdíl od knihy A. Rýgla *Výjimečný stav*/. „*Der Fuchs muss zum Loch heraus!*“ řekl tatínkovi Richard. „*Nevím, proč bych měl jít s barvou ven,*“ řekl tatínek česky a spíš k tetě Boženě.“⁹⁰ Autor se nezaplétá do složitých souvětí, naopak stručně v jednoduchých větách napomáhá lépe si představovat čtené a také rozvinout fantazii. „*Po hladině řeky plavaly desítky odplavených chat. U jedné byl dokonce u boudy přivázaný pes, který zoufale vyl. Ryby se z prudkého proudu stahovaly k okrajům a do zátočin, kde je lovili do podběráků. Handyho tatínek byl ve svém živlu.*“⁹¹

Překvapivě mohou v knize působit sexuální narážky. „*Viš, co to je?*“ zeptal se Handy a nakreslil do písku kosodělník. „*Holčiči...*“ nedopověděla Dášenska a

---

⁸⁷ RAŠEK, A.: *Handyho dlouhé dobrodružství*. Praha: Argo, 1995, s. 42.

⁸⁸ Tamtéž, s. 187.

⁸⁹ Tamtéž, s. 172.

⁹⁰ Tamtéž, s. 79.

⁹¹ Tamtéž, s. 44.

začervenala se.“⁹² „Handyemu se zdálo, že jejich obětí trvá dlouhé minuty a Hanka dýchala jako by ji někdo pronásledoval Až zaslechl v tom jejím hlasitém dýchání i bolest. Najednou se od sebe odtrhli a hleděli si vzájemně do očí.“⁹³ Protože zde ale není přímo určená věková hranice čtenářů, nelze soudit, co je a co již není vhodné do příběhu zakomponovat. Rozsah knihy a poměrně náročná fabule ale směřuje knihu spíše ke starším čtenářům.

Ve spleti prožitých dobrodružství a setkání s různými lidmi může čtenář začít ztrácet souvislosti. K desítkám příhod, které s hrdiny prožívá, přibývají další. Hlavní dějovou linií je Handyho dětství a dospívání za války. I přesto, že některé příhody jsou obzvlášť napínavé a nebezpečné a ve čtenáři mohou vzbudit zájem, lépe by se vyjímaly jako krátké povídky o dobrodružstvích chlapecké party za války. „*Raškův román sice nepatří k průkopnickým dílům v naší literatuře pro mládež, ale přiřazuje se velmi úspěšně k těm knížkám, které dětem dokážou zajímavě přiblížit dobu pro ně už opravdu vzdálenou, ale dají jim ještě něco důležitého navíc.*“⁹⁴

3.2.5 Fritta, Bedřich – Klíma, Ivan: O chlapci, který se nestal číslem

Knihy spisovatele Ivana Klímy⁹⁵ *O chlapci, který se nestal číslem* si zaslouží podrobněji popsat vlastní genezi, protože mezi ostatními je v tomto ohledu výjimečná. Vznikla velice zajímavým způsobem a nejen tento způsob vzniku, ale vlastně i celý obsah je pozoruhodný, protože se dá nazvat historickým pramenem. Studium vybraného vzorku děl o druhé světové válce nás přesvědčilo, že ve většině případů jde o autobiografické

---

⁹² RAŠEK, A.: *Handyho dlouhé dobrodružství*. Praha: Argo, 1995, s. 47.

⁹³ Tamtéž, s. 113.

⁹⁴ DITMAR, R.: *Doba zraní*. Nové knihy, 1995, č. 30, s. 9.

⁹⁵ Ivan Klíma (* 14. září 1931) se narodil v Praze a za druhé světové války strávil tři roky v koncentračním táboře Terezín. Vystudoval gymnázium a Filozofickou fakultu UK. Po absolutoriu v roce 1956 pracoval jako redaktor časopisu *Květy* a v letech 1959-1963 v nakladatelství Československý spisovatel. Poté psal do Lidových novin, Literárních listů (až do jejich zániku), do časopisů *Květen*, *Plamen* a *Orientace*. Roku 1969 odjel do USA, kde působil jako hostující profesor na Michiganské univerzitě. Po návratu v roce 1970 už byl zakázaným autorem, publikovat mohl jen v samizdatu a exilu a živil se dělnickými profesemi. Jeho dílo je rozsáhlé: próza, dramata, reportáže, eseje, fejetony a knížky pro děti. V roce 2002 mu byla udělena Cena Franze Kafky za knihu *Velký věk chce mít též velké mordy* o životě a díle Karla Čapka.

vyprávění člověka, kterého se válka dotkla jako dítěte nebo dospívajícího.⁹⁶ Takové vyprávění samo o sobě čtenáře donutí o válce přemýšlet v souvislosti s životními hodnotami a postoji – mají v rukou důkaz, jak válka mnoha lidem ovlivnila životy v negativním smyslu slova. V tom je síla takto zaměřené literatury. Pokud k písemnému projevu přidáme navíc projev výtvarný, dojem bývá umocněný. Zde však nejde o ilustrace, které vzniknou zpravidla druhotně na základě příběhu. Takové nechybí téměř v žádné knize LPDM. Výjimečnost této knihy tkví mimo jiné také v tom, že zde byl postup opačný – ke kresbám vznikl doprovodný text, a to téměř půl století po nich. Určitou roli autora textu, Ivana Klímy, nelze nijak bagatelizovat, nicméně jeho text by nevznikl, pokud by Bedřich Fritta⁹⁷ v roce 1943 a 1944 nevytvořil obrázkovou knihu *Tomíčkově k jeho 3. narozeninám* pro svého syna. Krátce po smrti Bedřicha Fritty zemřela i jeho manželka a Tomáš byl vychováván adoptivními rodiči Leem a Ernou Haasovými, přáteli Frittových, kteří rovněž prožili hrůzy Osvětimi. Šťěstí jim ale přálo a zůstali naživu. Tomáš se s knihou obrázků, které mu nakreslil jeho otec, setkal až v osmnácti letech. Na období, kdy s rodinou pobýval v Terezíně, si nevzpomíná. Vyrůstal v Praze, ale v roce 1968 emigroval, pobýval v Izraeli a v Německu. Živí se jako knihovník a pobývá střídavě v Česku a v Německu. Kniha, kterou lze považovat za únik od válečné reality koncentračního tábora, vyšla v Německu, Švédsku, Japonsku, Holandsku, Izraeli a v dalších zemích. V roce 1998 právě s doprovodným textem Ivana Klímy vyšla i v České republice. Obě složky knihy – výtvarná i slovesná – stojí

---

⁹⁶ Srovnej např. GISSINGOVÁ, V.: *Perličky dětství*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1992. 188 s.; MRÁČEK, M.: *V čase štěňat*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989. 123 s.; PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1997. 191 s.; REMUNDA, I.: *Bryčka pro biskupa. Pápěrka, já a ti ostatní*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1996. 113 s.

⁹⁷ Bedřich Fritta (vlastním jménem Fritz Taussig) se narodil 19. září 1906 ve Višňové u Frýdlantu v severních Čechách. Před válkou působil v Praze - živil se jako technický kreslíř a reklamní grafik. Do Terezína byl deportován záhy po zřízení ghetta v roce 1941. Zde zastával místo vedoucího tzv. Technické kanceláře, jejímž úkolem bylo zpracování různých stavebních a technických plánů a zejména vytváření grafů, statistik a zpráv. Vedle této práce se Frittovi podařilo vytvořit rozsáhlý soubor kreseb, v nichž zachytil realitu života v ghettu. Touto svojí tvorbou inspiroval k ilegální umělecké práci také některé další umělce vězněné v Terezíně (Otto Ungar, Leo Haas, Ferdinand Bloch). V červenci 1944 však nacisté díla odhalili, v důsledku čehož byli malíři s celými rodinami (včetně Frittova ani ne tříletého syna Tomáše) internováni ve věznicí gestapa v terezínské Malé pevnosti. Po třech měsících byl Fritta 26. října 1944 spolu s Leo Haasem deportován do vyhlazovacího tábora v Osvětimi, kde krátce po příjezdu zahynul.

v kontrastu: výtvarná představuje neohraničitelnost fantazie, jak dětské, tak i dospělé, slovesná naopak možnost omezení lidské svobody.

Klíma zvolil příznačný název. Všichni obyvatelé koncentračních táborů byli degradováni na základě systému přidělování osobních čísel. Jejich pravá jména upadala v zapomnění a zůstala jen ona čísla. Tomáš Fritta – Haas měl ale odlišný osud. Právě on číslem nezůstal díky knize, která, jako jeden z mála pramenů dokumentující život za zdmi koncentračních táborů, zůstala uchována.

Doprovodný text knihy, který tvoří okolo třiceti stran, je založen na alegorii. Je patrné, že hloubku zachycených myšlenek dokážou ocenit spíše dospívající. Kniha působí ambivalentně, svými obrázky s komentáři psanými jazykem tříletého dítěte si dospívajícího příliš nezískají. Ale text, který nutí k přemýšlení, protože působí jinotajně, je pro malé děti příliš složitý, plný symbolů a náznaků. Klímovým záměrem bylo, aby si čtenáři uvědomili, že za příběhem, který má povrchně vyznít jako pohádka, stojí skutečné osudy a události. On sám byl jejich svědkem.

Když se zaměříme na vizuální stránku knihy, zjistíme, že je na obrázcích zachycený malý chlapec při běžných situacích, ve kterých se malé děti ocitají: při jídle, při hraní, když pláče, v různých převlecích... Jen několik málo obrázků naznačuje, že jeho dětství je jiné. Například jde o obrázky, kde je popisek Tommy Fritta AAL/710, tj. jeho přidělené číslo. Reálie, které jsou na obrázcích, jako např. hudební nástroje, různé dobroty, květiny, zelenina, příroda, vlaky, letadla nebo zvířata ale Tommy nezná. Jeho otec mu je nakreslil právě proto, aby syn věděl, co se nachází za zdmi tábora.

Klímovi se povedlo vyvážit textem obrázkovou část. Pokud by sám autor neuvedl na pravou míru skutečný příběh vážící se ke vzniku knihy, těžko by čtenář odhadnul, zda vznikla dříve psaná část, nebo ta kreslená. Vypráví zde o době, kdy obrázky vznikly. Již v úvodu poznamenává, že vyprávění může někomu připadat jako pohádka, ale že vše, o čem napíše, se skutečně událo. Nacistickou okupaci popisuje jako obsazení zemí vojsky černého panovníka /Hitlera/, který sám sebe prohlásil za Boha a všechny, kteří v něj nechtějí věřit, bez milosti trestá. *„A s nimi přijeli černí úředníci a ozbrojenci v černých uniformách, se smrtihlavy na čepicích a hned začali připravovat seznamy lidí, kteří se jim zdáli poctiví, moudří a čestní, a těch, co měli kudrnaté vlasy, a těch, co nechtěli válku, a těch, co měli velké nosy, a těch, co jejich rodiče měli kudrnaté vlasy anebo velké nosy, a ještě spousty jiných. Na takovém seznamu se ocitl náš malíř a jeho žena, a sotva se narodil, i jejich maličký chlapec. Ocitl jsem se na něm i já, který jsem byl tehdy tak starý,*

jako jste dnes vy, také moji rodiče i můj bratr se na něm ocitli.“⁹⁸ Tomu, že text může působit jako pohádka, napomáhají časté výčty, hromadění spojek nebo opakování výrazů. Klíma vypráví, jaké byly osudy lidí na seznamu, ale konkrétní je pouze u malého Tommyho. Čtenář se dozví, co všechno dělal během dne, co mu maminka vyprávěla, co se mu zdálo ve snu. Neustále je však čtenáři připomínáno, že nejde o pohádku. Ta by totiž měla šťastný konec. Zde ale Klíma bez vytáček přiznává, že i když tuší, že by si každý přál, aby se Tommy a jeho rodina zachránili, opak je pravdou. Smutně vyzní konstatování, že se s maminkou a tatínkem už nikdy nesetkal. Poslední obrázek v knize, nebo spíše komentář z pera B. Fritty „*Tato kniha jest první v dlouhé řadě knih, které mám v úmyslu Ti namalovat*“⁹⁹ všem připomene, že válka potlačila jakékoliv sny a cíle slušných lidí a dokázala zpřetrhat i nejpevnější pouta mezi lidmi – rodinná. „*Textová adaptace Ivana Klímy je v kombinaci s ilustracemi Bedřicha Fritty drsnou výpovědí. Ve své syrovosti přerůstá v burcující poselství. Dětskému recipientovi může být cestou k pochopení toho, co se zde před půl věkem událo.*“¹⁰⁰

Děti by se neměly nechávat žít v iluzi déle, než je nezbytně nutné. Právě tato kniha, jako zповěď několika lidí naráz různými formami, je silným a pravdivým důkazem, že kdykoliv může opět nastat situace, která by na základě nesmyslných příkazů degradovala slušné lidi na pouhá čísla.

3.2.6 Čechura, Rudolf: Šifra z katakomb

Pro znalce knih J. Foglara může tento příběh, ač vzdáleně, připomínat svým námětem právě Foglarovy tendence při vyprávění o dobrodružstvích party chlapců, kteří si říkali Rychlé šípy. Rudolf Čechura¹⁰¹ rozměnil mezi hlavní hrdiny svojí knihy několik

---

⁹⁸ KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal číslem*. 1. vyd. Praha: Židovské muzeum, 1998, s 7.

⁹⁹ Tamtéž, s. 53.

¹⁰⁰ REISSNER, M.: *Tommy, chlapec z Terezína*. Ladění, 1999, roč. 3, č. 1, s. 15-16.

¹⁰¹ Rudolf Čechura se narodil v Želénkách u Duchcova v roce 1931. Vystudoval obchodní akademii v Chomutově a pedagogické gymnázium v Jihlavě. Vyučoval na základní škole na Chomutovsku a později se stal jejím ředitelem. Od roku 1960 pracoval v Československém rozhlase a poté jako redaktor časopisu Věda a technika. Od roku 1973, kdy byl propuštěn, je na volné noze a žije se převážně literaturou pro děti. Nejznámější z postavíček, které vytvořil, je Maxipes Fík, jehož příběhy byly přeloženy do několika jazyků. V roce 1968 se stal členem The Sherlock Holmes Society of London a od roku 2000 je členem České

typických charakterových vlastností správných chlapců – dobrodruhů: odvahu, bystrost, fyzickou zdatnost a smysl pro spravedlnost.

Co se týče časového rámce, kniha na rozdíl od ostatních zachycuje dobu prvních poválečných dnů. Nezaměřuje se tedy na konkrétní prožitky v době okupace, ale na důsledky, které je nutné co nejdříve eliminovat. Vyprávění začíná návratem rodiny Markových, tj. matky, otce a jejich dvanáctiletého syna Luboše, do Mostu, města, které byli nuceni na začátku války opustit /opět motiv stěhování jako důsledek obsazení pohraničí Němci jako u Psůtkové nebo Raška/. Zde a v přilehlém okolí se celý, téměř detektivní příběh odehrává. Lubošovým přáním je najít si zde kamarády a to se mu také podaří. Čtenář se postupně spolu s hlavním hrdinou seznámí s Valdym, o pár let starším chlapcem, který bydlí ve stejném domě jako Luboš a pro svoji rozvážnost a také věk si v partě získal neoficiálně místo vůdce, S Vencou, kterému neřeknou jinak než Pinda, protože si rád přibarvuje realitu, s jeho bratrem Pepíčkem, který je z celé party nejmladší, ale také nejmrštnější.

Hlavní dějovou linií je snaha rozluštit šifru, na kterou chlapci narazili díky jejich přirozené zvědavosti v katakombách místního kostela. Odtud také vychází výstižný název knihy. Právě díky němu může být první kontakt s knihou zajímavý, upoutá totiž pozornost. Hlavní roli při pátrání, jaké tajemství vlastně šifra skrývá, hraje například luštění pomocí tzv. Cézarovy metody, znalost terénu nebo správné předpoklady týkající se počasí. Pro všechny zmíněné schopnosti je zapotřebí přirozená inteligence, která chlapcům nechybí. Děj má poměrně rychlý spád. Celé vyprávění obsahuje jen málo odboček /např. pomsta dvou chlapců Lubošovi, když se před nimi zastal malého chlapce německé národnosti/ a směřuje přímo k rozuzlení, ke kterému je čtenář spolu s partou každou kapitolou blíž. Právě názvy kapitol vystihují hlavní posun v ději a snaží se působit tajemně (např. Strašidelný dům, Záhady v opuštěném dole, Tajemství ostrova, V lese číhá smrt atd.). Kapitol je celkem sedmnáct a jsou přiměřeně dlouhé, aby čtenáři nesplýval děj, jako tomu například je v knize *Handyho dlouhé dobrodružství* A. Raška.

---

společnosti Sherlocka Holmese. První detektivní román vydal v roce 1969 pod názvem *Nikdo nemá alibi*. Za román *Šperhák* získal v roce 1996 Literární cenu Knižního klubu, za sbírku *Dr. Sherlock Holmes v Čechách* v roce 1999 Cenu Jiřího Marka. Mezi další jeho vydaná díla patří např. *Pavián mezi lidmi* (1986), *Kočkodrom* (1998), *Čítanka pro začínající detektivy* (2003), *Dva ve fraku* (2005), *Jako zvíře* (2007).

Kromě party chlapců se ještě v knize objevuje postava Hanse, malého Němce, který v Mostě s rodiči zůstal, ale na vlastní kůži pocíťuje nenávisť, jakou místní lidé po válce chovají k příslušníkům národa, který válku rozpoutal. Na Hansovi chtěl autor poukázat, že princip kolektivní viny nemusí platit vždy. Protože se s ním Luboš a poté i ostatní skamarádi, může čtenář neznalý zákonů kolektivního trestu pocítit možná jisté zadostiučinění, že tento chlapec nebude muset snášet jen ústrky. Z dospělých postav v knize vystupují Lubošovi rodiče, ředitel školy, kterou má Luboš po prázdninách začít navštěvovat, nebo velitel místního Sboru národní bezpečnosti. Tyto osoby mají pouze epizodní charakter. Mnohem důležitější pro celou knihu je další parta chlapců, kteří figurují jako konkurenti, možná až nepřátelé. Tyto dvě party hledají vlastně odpověď na stejnou otázku. Je mezi nimi rivalita, ale jakmile nastane situace ohrožující životy, chlapci stojí při sobě. Právě tento akt objevující se v závěru knihy působí křečovitě a pateticky.

Chlapci na konci knihy zjistí, že odhalili německou tajnou ilegální organizaci Werwolf. Našli úkryt jejích členů a v posledních kapitolách se rozhořel boj o přežití. Jako na zavalanou přichází chlapcům na pomoc Sbor národní bezpečnosti. I bez přílišného oslavování schopností pozdější významné složky, o kterou se opírala komunistická vláda, je rozřešení situace umělé a příliš zjednodušené. „*Ve chvíli, kdy je tajemství – související s aktivitami zbylých esesmanů – odhaleno, začíná jít hochům o život. Poněkud kýčovitě vyznívající finále se spásou á la deus ex machina v podobě mužů zákona ze Sboru národní bezpečnosti svou menší nevěrohodností deklasuje logickou strukturu díla.*“¹⁰²

Tak, jako v mnoha prozaických ztvárněních období druhé světové války, i zde vstupuje do popředí přátelství jako jedna z mála hodnot, které si člověk mohl ubránit i proti nepřízni doby. V Čechurově vyprávění je to přátelství naprosto odlišných chlapců, kteří dohromady tvořili silný celek. V motivické rovině stojí v popředí ještě dobrodružství, tajemství a napětí. Tímto se kniha úspěšně řadí mezi dobrodružnou četbu zejména pro chlapce /jak napovídá např. popis zbraní, slovní a tělesné potyčky při nedorozumění/. Dojem tajemna umocní ilustrace, jejichž autorem je Milan Fibiger. Jsou černobílé a většinou ponuré.

V poměrně čtivém, výstižném a jednoduchém vyprávění nenajdeme dialektismy a to i přes to, že se děj odehrává v oblasti se silným dialektem. Jazyk je pouze spisovný, a

---

¹⁰² REISSNER, M.: *Příběh z poválečného léta*. Ladění, 2000, roč. 4, č. 4, s. 13.

to i v přímé řeči chlapců. Věty jsou především jednoduché, souvětí se objevuje málo. Jazyková vrstva je úměrná k věkové hranici čtenářů, pro které je kniha určena, tj. deset let. Autor často volí popis jak prostředí, tak situace. „*Především si opatřili čtyři elektrické svítilny, pro každého jednu, a vybavili je zbrusu novými bateriemi. Vladimír jim ukázal, jak si mají vyrobit ze starého řemenu jakousi šikmou šerpu, aby se na ni dala připevnit svítilna ve výši prsou tak, že svítí pořád pěkně dopředu a nekomihá se. Obě ruce přitom zůstávají volné.*“¹⁰³

Celé vyprávění se nese v duchu „foglarovek“ a čtenářova pozornost je stále upoutávána, protože se každou kapitolou posouvá blíže k cíli spolu s hrdiny příběhu. I když Luboš není vypravěčem, má čtenář možnost sledovat všechny jeho myšlenky. Setkáváme se tedy s personální vyprávěcí situací. Nuceně mohou působit formulace morálních zásad většinou z úst Valdyho, kterého ostatní vnímají jako vůdce party. Jde například o upřesnění rozdílu mezi slovy strach a opatrnost. Shrnutí z Valdyho úst zní takto: „*S takovými slovy, jako je odvaha, strach a podobně, si dávejte bacha kluci. Ona někdy jedna a táž věc se může nazývat odvaha, ale taky hloupost. To záleží na tom, proč se riskuje. Zrovna tak je to s rozdílem mezi strachem a opatrností.*“¹⁰⁴

V závěru knihy je dle mého názoru příliš vyhrocen konflikt, během kterého proti sobě stojí dvě nerovné strany: chlapci spolu se psem Bojasem na straně jedné a několik nacistů, kteří mají zbraně a neváhají je proti chlapcům použít, na straně druhé. Tento střet nepřezije pes a Pinda je při něm zraněn. Jako zásah z nebes je okamžitý příjezd jednotek SNB. Jakkoliv může tento závěr působit kýčovitě, je nasnadě považovat knihu za poutavý příběh, který čtenáři umožní spolu s hlavními postavami stát se na chvíli detektivem a skládat část po částí mozaiku tajné šifry.

---

¹⁰³ ČECHURA, R.: *Šifra z katakomb*. 1. vyd, Praha: Albatros, 2000, s. 74 s.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 121.

4. TVORBA TEREZÍNSKÝCH DĚTÍ

Stejně jako kreslíř a grafik Bedřich Fritta měli možnost i další obyvatelé Terezína vyjadřovat svoje pocity, postřehy a vzpomínky kresbou nebo poezií či prózou. Byla to jedna z mála možností vyjadřování a využilo ji také několik z patnácti tisíc židovských dětí, které byly v Terezíně za druhé světové války vězněny. Soubor textů terezínských dětí zahrnoval básně, krátké prózy nebo denní zápisy. Nedochovalo se jich mnoho, ale díky zlomku, který zůstal jako svědectví, má člověk možnost posoudit míru důležitosti a závažnosti poselství těchto literárních prací.

Zpočátku bylo nacistické vedení Terezína shovívavé k tvůrčí činnosti „vězňů“ jen zpola. Později, kdy bylo terezínské ghetto propagováno jako vzor, měla umělecká tvorba větší svobodu. Díla, ať už výtvarná nebo literární, která zobrazovala každodenní skutečnost, ale vznikala tajně. Skutečný rozsah prací dnes již nelze zjistit. I když tato literatura nevznikala intencionálně pro děti a mládež a nikdo z tvůrců nepředpokládal, že se jejich umělecké pokusy stanou známé po celém světě, jsou dokumentem o životě židovských dětí za války. A vedle prozaických příběhů o druhé světové válce od současných autorů stojí jako opravdové zpovědi, které jsou autentické a bez možnosti je jakkoliv pro dětské čtenáře upravit. Jsou to důkazy toho, že válka nerozlišovala mezi dětmi a dospělými. Dotýkala se všech bez rozdílu. Hodnota zlomku literárních děl terezínských dětí tkví v jeho jedinečnosti, což vyváží i diskutovatelnou uměleckou hodnotu u některých z nich.¹⁰⁵

Setkáme se s názory, že díky podmínkám, které s sebou nacistická okupace a následný život v ghettu přinesly, děti dříve dospěly. Jejich texty se jeví tak, jako by na svět pohlížely očima dospělých. Neměly ale na výběr, byly svědky nelidského zacházení stejně tak jako jejich dospělí spoluobytelé – spoluvězni. Situaci, kdy bylo v ghettu všeho nedostatek, potvrzuje mimo jiné také materiál, na který byla literární tvorba zachycována: vytržené listy ze sešitů, kousky papírů z balíků, stvrzenky na prádlo apod. Činnost terezínských dětí je rozčleněna na individuální tvorbu, tzn. např. básně nebo deníky, díky kterým se autoři vyrovnávali s krutou realitou každodenního života

---

¹⁰⁵ FRANKOVÁ, A. – POVOLNÁ, H.: *Motýla jsem tu neviděl*. 2. vyd. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2006, s. 84.

v ghettu¹⁰⁶, a na tvorbu kolektivní, která měla poučit nebo pobavit ostatní, tzn. dětské časopisy či divadelní hry. Všeobecně platným fenoménem, který se týká literatury, je menší časová náročnost při psaní poezie. Terezínské děti věděly, že jsou dennodenně ohrožovány možností odcestovat s transporty dále na východ. Z tohoto důvodu básnická tvorba převládala nad prozaickou. V poezii se často tematicky opakuje každodennost terezínského života. Autoři zapisují svoje dojmy a pocity. I přes nízký věk jsou schopni vnímat vlastní pozici člověka vyřazeného ze společnosti. Zima, hlad, špína, nemoci a hlavně smrt, to jsou určující rysy života v ghettu a také hlavní motivy poetické tvorby. Ta často znamená dialog. Autor hledá východisko ze špatné životní situace, oslovuje někoho imaginárního, pasuje se do role mluvčího skupiny.

Velmi zdařilým a odvážným počinem je vydávání literárního časopisu *Vedem*, který vycházel v letech 1942 – 1944. Jeho tvorba byla výhradně v rukou chlapců z bloku L 417. Ti se starali nejen o obsahovou, ale i o formální stránku. Každé číslo zahrnovalo básně, eseje, povídky, vtipy a také kresby. Předčítání z něj byla událost konaná vždy páteční večer. V roce 1944 existence časopisu končí, většina jeho tvůrců byla transportována do Osvětimi. Zhruba osm set stran časopisu se ale uchovalo až do osvobození. Některé texty byly otiskovány v exilovém časopise *Svědectví* a v Československu vyšla jejich samizdatová verze. Jmenovitě z redakce časopisu stojí za zmínku mladík Petr Ginz (*1928 – †1944). Je to jedna z nejvýraznějších postav, které časopis *Vedem* spojoval. Vykonával funkci šéfredaktora. Zahynul v Osvětimi ve věku patnácti let. V knize *Je mojí vlastní hradba ghett?* je zachycen jeho život tak, jak jej mají ve vzpomínkách lidé jemu blízcí – sestra, matka nebo kamarádi z Terezína.

V předmluvě výše zmíněné knihy její autor V. Havel hovoří o tvorbě terezínských dětí jako o touze po umění. Umělecké vyjadřování sebe sama je povětšinou chápáno jako samozřejmost. Ale na tomto konkrétním případě si můžeme uvědomit, že kdykoliv může nastat situace, kdy i možnost literárně či jinak tvořit bude brána jako dar. Pokud pomineme ostatní pozitiva a jedinečnost těchto textů, měly by v dnešní době také přimět čtenáře jakékoliv věkové kategorie k zamyšlení nad malicherností některých dnešních problémů. Kniha samotná je výborným sběratelským počinem. Její název je citace verše

---

¹⁰⁶ Viz deník čtrnáctileté Evy Ginzové, sestry Petra Gince, ve kterém jsou zaznamenány zážitky z Terezína. Úryvek z deníku v KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, K. J. – ORNEST, Z.: *Je mojí vlastní hradba ghett?* 1. vyd. Praha: Aventinum, 1995, s. 72 - 75.

z básně čtrnáctiletého Hanuše Hachenburga. O jeho mimořádném nadání, které ale nemělo možnost rozvíjet se a uplatňovat, svědčí několik dochovaných básní publikovaných právě ve zmiňované knize.

„Co jsem?

Ke kterému patřím z národů?

Já děcko bloudící?

Je mojí vlastní hradba ghett,

či země zrající,

spějící, malá spanilá,

jsou Čechy vlastní, svět? “¹⁰⁷

Rukopis knihy byl v roce 1978 vydán jako samizdat. Oficiální vydání na počátku sedmdesátých let bylo totiž zamítnuto. Základem obsahu jsou autentické texty a kresby, které tvořily jednotlivá čísla časopisu *Vedem*. Originál je uložen v Památníku Terezín a dochoval se, protože Zdeněk Taussig jako jeden z mála z chlapeckého kolektivu bloku L 417, zůstal v Terezíně až do osvobození a ukryl zhruba osm set stran časopisu v terezínské kovárně, kde pracoval jeho otec. Tyto původní texty jsou prokládány rozhovory autorů či jejich vzpomínkami na své známé z Terezína a na Terezín vůbec. Oba dva autoři – Z. Ornest a K. J. Kotouč – byli totiž také na několik let obyvateli domova 1 v bloku L 417. Doprovodné texty jsou velmi nostalgické a snadno vzbudí lítost. Jsou psány pamětníky, autory publikovaných textů, kteří mají stále v živé paměti terezínské zážitky.

Dochované texty terezínských dětí nepatří mezi beletrii, jde o historický písemný pramen. Autentičnost i specifčnost dokážou vyburcovat představivost dnešních dětí a vyvolat v nich určitou míru pokory. I přes sebelepší způsob zpracování tématu druhé světové války v prozaické LPDM nevyzní dílo nikdy tak pravdivě. V tomto případě se ale srovnává nesrovnatelné. Prameny jsou jedinečné. Sbírká textů je jasným dokladem o nemožnosti rozvinout talent mladých nadějných lidí kvůli nepřízni doby.

Se stejným záměrem vznikla i kniha *Motýla jsem tu neviděl*, jejíž podtitul zní *Dětské kresby a básně z Terezína*. Stejně jako u předchozí zmíněné knihy i zde název

---

¹⁰⁷ KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, K. J. – ORNEST, Z.: *Je mojí vlastní hradba ghett?* 1. vyd.

Praha: Aventinum, 1995, s. 15.

vyplýval z dochovaných veršů dětských obyvatel Terezína, konkrétně Pavla Friedmanna, kterému nebylo dopřáno dožít se konce války. Zemřel v roce 1944.

...

na sedmý týden tu žiji

ghettoisiert

mí mě tu našli

pampelišky tu na mne volají

i bílá větev v dvoře kaštanu

motýla jsem tu neviděl

ten tenkrát byl poslední

motýli tady nežijí

*v ghettu.*¹⁰⁸

Celý soubor vznikl na základě knihy *Dětské kresby na zastávce smrti – Terezín 1942-1944* z roku 1959 pod vedením H. Volávkové. Předmluvu napsal J. Weil už k prvnímu vydání. On sám pocházel ze zámožné židovské rodiny a nástup do transportu odmítl. Poté se musel skrývat a nakonec jej při dopadení zachránila lest – zfingoval sebevraždu skokem do Vltavy.

Oba dva soubory textů terezínských dětí mají velmi zásadní roli: jsou souhrnným přehledem dochovaných literárních a výtvarných prací. V knize *Motýla jsem tu neviděl* ale bohužel nenajdeme doprovodné texty a co se týče literatury, setkáme se tu jen s poezií. Jako doprovodný text mohou být sice považovány ediční poznámky k jednotlivým ukázkám na konci knihy /např. datum narození a úmrtí autora, podoba ukázky v originále apod./, ale jsou pouze kusé. Právě u souboru takového charakteru, jaký má zmíněná kniha, by bylo vhodné alespoň stručné uvedení.

Tato kapitola vytváří vhodný prostor pro zmínku o Haně Bradyové, dívce, která byla po nějakou dobu obyvatelkou terezínského ghetta. Její osud se podobal tolika jiným lidem, kteří svým životem zaplatily za konečné řešení židovské otázky, nicméně Hanin příběh se veřejně známým stal až po roce 1998, kdy byl náhodně nalezen její kufr. Japonský ústav pro výzkum holocaustu začal s pátráním a výsledkem byl

---

¹⁰⁸ FRANKOVÁ, A. – POVOLNÁ, H.: *Motýla jsem tu neviděl*. 2. vyd. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2006, s. 7.

zrekonstruovaný příběh rodiny Bradyů tak, jak jej převyprávěl Hanin bratr žijící v Kanadě, Jiří Brady. Ten zaujal až do té míry, že byl podle něj natočený dokument a napsána kniha z pera kanadské rozhlasové publicistky Karen Levineové *Hanin kufřík* (v originálu z roku 2002 *Hana's Suitcase*). O oblíbenosti svědčí vydání v několika desítkách zemí. Kniha má dvě dějové linie: kromě osudu Hany a Jiřího, kteří byli po deportaci rodičů odvezeni z Nového Města na Moravě, kde tehdy vyrůstaly, do Terezína, jde ještě o líčení osudů rodiny Bradyových od počátku dvacátého století.

5. ZASTOUPENÍ HISTORICKÉ PRÓZY S TEMATIKOU DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY V LPDM V ČÍTANKÁCH PRO DRUHÝ STUPEŇ ZŠ

Čítanky jako součást učebních materiálů literární výchovy by měly obsahovat ukázky, které žáky mohou inspirovat při výběru knihy a které by měly spadat do kontextu průřezových témat RVP pro ZŠ. Zaměřila jsem se na texty týkající se druhé světové války v intencionální i v neintencionální rovině v rámci LPDM v čítankách nakladatelství Fraus, Alter, SPN, Nová škola, Prodos, Scientia, Fortuna a Fragment pro šestý, sedmý, osmý a devátý ročník ZŠ.

5.1 Čítanky pro šestý ročník

U čítanek určených šestým třídám ZŠ je obecně platné, že se v rámci historie, v návaznosti na dějepis jako vyučovací předmět, zaměřují spíše na mytologii, starověké říše a s ohledem na národní dějiny pak na českou mytologii. Konkrétně čítanka nakladatelství Fraus je zaměřená zejména na české dějiny. Ukázky z knih o historii jsou rozčleněny do několika kapitol, např. „Otec vlasti“, kde jsou zařazeny texty týkající se osobnosti Karla IV., „Učitel národů“ o J. A. Komenském nebo „Národ sobě“, kde je zařazena např. ukázka z knihy J. Johna *Rajský ostrov*. Čítanka z nakladatelství Nová škola zahrnuje ukázky týkající se světových dějin a jsou obsahem kapitol např. „Svět před miliony let“, „Naši prapředci“, „Ve starověkém Řecku“ nebo „Ve starověkém Římě“. Čítanka nakladatelství Scientia zahrnuje historické ukázky v kapitole „Cesta zpátky“, čítanka nakladatelství Fragment pak v kapitole „Příběhy z dávných dob“. V obou jmenovaných nechybí např. ukázky od E. Petišky z knihy *Staré řecké báje a pověsti*. U čítanky z nakladatelství Prodos se setkáme s klasickým rozčleněním textů podle literárních žánrů či druhů.

Ukázky z knih, které se dotýkají období druhé světové války, jsou zařazeny do čítanek nakladatelství Alter, SPN a Fortuna. V první jmenované jde o text z knihy *Říkali mi Leni* od Z. Bezděkové. Ukázka je pětistránková a je v ní zachycen úvod samotné knihy. Leni popisuje svět, jenž ji obklopuje – školu, do které chodí, svoji německou rodinu, úvahy o válce a Bohu. Stejně tak jako u ostatních textů se neseťkáme se žádným úvodem, který by ukázku, potažmo celou knihu, čtenářům blíže představil. Není zde

naznačena ani jakákoliv možnost rozboru daného textu. Žáci si tedy mohou názor na knihu vytvořit sami jen na základě vlastního dojmu z ukázky. Neintencionální text zachycující dobu druhé světové války je ukázka z knihy I. Borské *Příběh staršího bratra*. Zachycuje osud Josefa Čapka, staršího bratra Karla Čapka, v době německé okupace. Jen na okraj bych dodala, že texty v této čítance nejsou uspořádány do systému kapitol. V čítance nakladatelství SPN je próza pro děti a mládež zobrazující druhou světovou válku zastoupena stejnou ukázkou jako v čítance předchozí /z knihy *Říkali mi Leni*/. Úvodem k ní je krátký odstavec, který naznačí děj knihy, aby mohli čtenáři lépe pochopit následující řádky. V závěru je pak formou otázek námět na rozbor textu. Ukázka je zařazena do kapitoly „Dětskýma očima“. Její název koresponduje se zařazením této knihy mezi prózy s dětským hrdinou, který nahlíží svět ze svého úhlu pohledu. Mimo tento jsou další prozaické historické texty začleněny do kapitoly „Staré příběhy z Čech a Moravy“ nebo „Z dávných věků“. Jediná kniha, jejíž ukázka byla zařazena do čítanky pro šestý ročník a která zároveň patří mezi primární literaturu uvedenou v této práci, je kniha H. Bořkovcové *Zakázané holky*. Nalezneme ji v čítance nakladatelství Fortuna v kapitole „Příběhy o nás a pro nás“. Jsou v ní zachyceny pocity hlavní hrdinky, která zjistí, že její nejlepší kamarádka a celá její rodina musely nastoupit do transportu a že se už nikdy neuvidí. Čtenář není do děje nijak uveden, je možné, že záměrně. I přesto je na konci položeno několik otázek, které žáky vybízejí k zamýšlení se nad otázkou židovského národa, pocity strachu a nad vlastnostmi statečných.

5.2 Čítanky pro sedmý ročník

Se stejným rozvržením ukázek jako u čítanek vydaných jednotlivými nakladatelstvími pro šestý ročník se u setkáme i u čítanek pro sedmý, osmý a devátý ročník. Čítanka nakladatelství SPN zahrnuje celkem tři ukázky z díla Oty Pavla. Jsou z knih *Smrt krásných srnců* a *Jak jsem potkal ryby*. Právě parafráze druhé zmíněné knihy je název celé kapitoly, která zahrnuje příběhy o lidech – „Jak jsem potkal lidi“. S ukázkou ze stejné knihy se setkáme i v čítance nakladatelství Fragment. Kromě ní se druhé světové války dotýká také text z knihy *Děti s cedulkou* od E. Pergnera a Z. K. Slabého. Ukázka „Rajské jablíčko“ se obrací k osudu Lidic, které byly roku 1942 vypáleny. Otázky na konci textu nabádají žáky k zamýšlení se nad významy slov jako

např. zlo, válka, krutost, smutek, touha nebo strach. Době těsně poválečné je věnována ukázka „Diktátor je zbytečný“ od Z. Svěráka z knihy *Obecná škola*. V úvodu ukázky je odkaz také na filmové zpracování této knihy. Také v této čítance jsou zmíněné ukázky zařazené nikoliv do kapitoly věnující se historické tematice, ale do kapitoly „Příběhy psané životem“. Ota Pavel a jeho kniha *Smrt krásných srnců* posloužila jako inspirace také pro čítanku z nakladatelství Scientia. Jde o povídku „Kapři pro Wehrmacht“. Jako jediná čítanka pro sedmý ročník zahrnuje ukázku z knihy *Deník Anny Frankové*, což jsou autentické záznamy židovské dívky dospívající za druhé světové války, ale dočasně odtržené od válečné reality. Do obsahu čítanky z nakladatelství Prodos je zařazena ukázka „Bářino dědictví“ z knihy *Bára Z. Psůtkové*. Tato ukázka se ale náznačnou dobou, ve které se příběh odehrává, vyhýbá. Je zařazena do kapitoly „Nad stránkami románů“.

5.3 Čítanky pro osmý ročník

Nakladatelství Fraus do čítanky pro osmý ročník zařadilo celou kapitolu, která se zabývá osudy Židů zejména za druhé světové války, s názvem „Šoa“. Od L. Fukse, autora sice nežidovského původu, ale věnujícího se v literatuře výhradně židovské tematice, je zde ukázka z knihy povídek *Mí černovlasí bratři*, „Kchonyho cesta do světa“. Od J. Škvoreckého jsou to ukázky dvě – „Příběh o kukačce“ a „Rebeka“, obě z knihy *Sedmiramenný svícen*. Dále v této kapitole najdeme úryvek povídky „Brutus“ z knihy *Psí život* a „Zákazy“ z knihy *Žihaná kniha* od J. Orteny. Objeví se tu také vzpomínka na Petra Ginze, mladého židovského chlapce, který byl jednou z osob organizujících vydávání časopisu *Vedem* v terezínském ghettu /viz kapitola č. 4/. Jde o ukázku z knihy *Deník mého bratra* od Ch. Pressburgerové, Petrovy sestry. Navíc jsou tu také ukázky jeho výtvarné práce. Na konci celé kapitoly je pro inspiraci uvedeno několik dalších děl nebo zdrojů týkajících se osudu židů. Čítanka z nakladatelství Scientia zahrnuje ukázky týkající se druhé světové války v kapitole „Chvála odlišnosti i porozumění“, a to „Nemůžeme zapomenout“ ze stejnojmenné knihy C. Nečase a „Zákazy“ ze *Žihané knihy* J. Orteny /stejná jako v Čítance 8 z nakladatelství Fraus/. Jádrem první zmíněné je vzpomínka Romky A. Ištvánové na koncentrační tábor v Ravensbrücku. Čítanka nakladatelství Fragment obsahuje dvě literární ukázky inspirované válkou: „Ostře sledovaný vlak“ z knihy *Ostře sledované vlaky* B. Hrabala o diverzní akci hlavního

hrdiny, při které zahyne, a „Vyšší princip“ J. Drdy o stanném právu vyhlášeném po atentátu na říšského protektora R. Heydricha.

5.4 Čítanky pro devátý ročník

U čítanek určených devátým třídám je ukázek o období druhé světové války o poznání více. Tento fakt souvisí se zařazením válečného konfliktu do tematického plánu dějepisu pro deváté třídy. Nakladatelství Fortuna pojalo čítanku zároveň i jako učebnici literární výchovy. Kapitola „Kolik tváří okupace“ je souhrnem textů o osudech lidí, kteří prožili druhou světovou válku. Jsou sem zařazeny ukázky z knih *Reportáž psaná na oprátce* J. Fučíka, *Zbabělci* J. Škvoreckého, *Ostře sledované vlaky* B. Hrabala, *Pan Theodor Mundstock* L. Fukse, *Smrt krásných srnců* O. Pavla, *Nemilovaná (Z deníku sedmnáctileté Perly Sch.)* A. Lustiga, *Oblak a valčík* F. Peroutky a *Trampoty pana Humbla* V. Neffa. V závěru je shrnutí celé kapitoly formou otázek, které se týkají všech ukázek. Doba okupace je nastíněna také v ukázce „Prima sezóna“ ze stejnojmenné knihy J. Škvoreckého, a to v čítance nakladatelství Fragment. Od stejného autora pak najdeme v čítance nakladatelství Scientia ukázkou z knihy *Zbabělci* spolu s ukázkami z knih *Modlitba pro Kateřinu Horowitzovou* A. Lustiga, *Spalovač mrtvol* L. Fukse a *Zlatí úhoři* O. Pavla. Kapitola nese název „Mnohohlas světa a života“. Státní pedagogické nakladatelství vybralo do čítanky ukázkou „Nebeští jezdci“ ze stejnojmenné knihy Filipa Jánského o osudech Čechů, kteří za druhé světové války sloužili u RAF. Čítanky nakladatelství Prodos a Fraus mají pro texty o druhé světové válce vymezeno více prostoru. U první jmenované najdeme tyto texty v kapitolách „Čteme z české literatury“ /*Vyšší princip* J. Drdy, *Ať žije republika* J. Procházky, *Zbabělci* J. Škvoreckého, *Romeo, Julie a tma* J. Otčenáška/ a „Literatura jako paměť společnosti“ /*Smrt si říká Engelchen* L. Mňačka, *Deník Anny Frankové*/. U druhé jmenované čítanky jsou texty shrnuty do nejdůležitější pojmenované kapitoly: „O té druhé válce“. Opět se některé ukázky opakují /*Ostře sledované vlaky*, *Vyšší princip*/, jiné se objevují jedině v této čítance /„Nejmladší z lidických mužů“ z knihy *Každý své břímě* F. Křeliny o domnělém spojení Lidic s Londýnem, „Atentát“ z faktografické knihy *Atentát na Reinharda Heydricha* M. Ivanova a „Slavný pes“ z knihy povídek *Bláznivý regiment* J. Weisse/.

6. ZÁVĚR

Produkce literatury reflektující druhou světovou válku se, co se týče kvantity, po roce 1989 ve stavu stagnace nenachází. Mějme na mysli, že autoři historické prózy mohou čerpat z nepřeberného množství námětů. Druhá světová válka je jedním z nich. Během osmnácti let je to přinejmenším deset próz, ve kterých se odráží různý autorský přístup. Typické pro současné prózy pro děti a mládež vystihující dobu druhé světové války je využití vlastních vzpomínek, tedy míra autobiografie.¹⁰⁹ Pokud opomeneme knihy s autentickými texty¹¹⁰, doba zhruba padesáti let, která od skončení války uběhla, se podepsala na objektivitě autorů v přístupu k prožitým událostem a vzpomínkám.

Obrovský přínos znamenají knihy *Perličky dětství* a *O chlapci, který se nestal číslem*. Jak už bylo řečeno v kapitolách, které se těmto prózám věnují, vymykají se ostatním z toho důvodu, že obsahují autentické prameny. První jmenovaná je dle mého názoru cennější, protože zde jde o písemné prameny přímo a bezprostředně zachycující dobu a pocity. Není tím snížena úroveň výtvarných počinů ve druhé jmenované, ale protože jde o práci věnující se literatuře, má pro ni psané slovo větší vypovídající hodnotu. Právě tyto dvě knihy mají nejbližší k literární tvorbě dětí v Terezíně, kterou zmapovali předně M. R. Křížková, Z. Ornest a K. J. Kotouč. Není intencionální literaturou pro děti a mládež, ale i přesto patří do českého písemnictví. Její prvotní charakteristikou je, že se jedná o dobový dokument. S odstupem několika desítek let dosahuje vysoké umělecké hodnoty a postu nezastupitelnosti a výjimečnosti. Protože zachycuje život dětí v době druhé světové války, je zařazena do této práce. Specifikem zůstává, že autory tohoto pozastavení se nad životem, jsou právě samy děti.

Ve čtenářích zůstane daleko hlubší dojem z příběhu, který nepřekypuje snahou zachovat v textu prostor pro fakta. Pro ně je dostatek místa v dějepisných učebnicích. Jedním z úkolů prózy pro děti a mládež s jakoukoliv historickou tematikou je zapojit vlastní názorovou iniciativu čtenáře, aby za předpokládané znalosti historické epochy mohl díky knize porozumět lidským osudům ovlivněným charakterem doby, a posoudit její přínos z hlediska hierarchie hodnot člověka. Ukazuje čtenáři, že to, co se kdysi stalo,

---

¹⁰⁹ Srovnej např. BOŘKOVCOVÁ, H.: *Zakázané holky*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1995. 205 s.;

PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1997. 191 s.; GISSINGOVÁ, V.: *Perličky dětství*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1992. 188 s.

¹¹⁰ GISSINGOVÁ, V.: *Perličky dětství*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1992. 188 s.

mělo nějaký konkrétní průběh. Snaha nenápadně vkládat fakta o době mezi zážitky hlavní postavy je patrná v knize *Bára Z. Psůtkové*. I když má faktografie v jejím podání daleko k učebnicovým textům, je v něm trocha nucenosti, s jakou doprovází hrdinčiny pocity popis a charakter doby. Vysvětlením může být autorčino přesvědčení, že tyto pasáže mohou čtenáři pomoci zorientovat se v příběhu. Nicméně poučit není primární funkcí beletrie. S podobným rysem se setkáme i u knihy A. Rýgla *Výjimečný stav*. Ten však vkládá názory a myšlenky dospělého člověka, které se blíží svým charakterem filozofování o životě, do úst dospívajícího chlapce. Je dost dobře možné, že jim čtenář nebude zcela rozumět.

Přesah do prózy dobrodružné se objevil u J. Kesslerové, R. Čechury nebo u A. Raška. Záliba v dobrodružné literatuře u čtenářů mladšího i staršího školního věku knihám těchto autorů nahrává.¹¹¹ V knize *Pod svícnem tma* je nutné přihlídnout k věkové hranici, pro kterou je kniha určena. I přesto, že je ale rozuzlení očekávatelné, cesta k němu, kterou autorka zvolila, je zajímavá. Svůj úkol upoutat tak bezesporu příběh splnil. U Raška je dobrodružných příběhů hned několik, jde vlastně o řetězec příhod party chlapců. Je složité se v nich orientovat, ale ve čtenáři tím spíše může zanechat dojem, že takto také mohl vypadat život dětí za války. Byl sice jiný, o mnoho věcí ochuzený, ale přesto svým způsobem hodnotný, protože byl dobrodružný. Nejvíce patrné jsou prvky dobrodružné literatury v knize *Šifra z katakomb* R. Čechury. Čtenář má možnost pasovat se do role člena party a všechna dobrodružství prožívat s hlavními hrdiny z pozice jednoho z nich.

Jako zajímavý hodnotím literární počín I. Remundy. Jádrem jeho knihy jsou dva poměrně náročné náměty: druhá světová válka a přátelství mezi obyčejným zdravým chlapcem a jeho handicapovaným kamarádem. Přestože kniha nepatří k průkopnickým dílům po stránce umělecké, podařilo se jí vystihnout myšlenku, že i zdánlivě nerovné přátelství může být silné a hodnotné.

---

¹¹¹ Srovnej GENČIOVÁ, M.: *Zamyšlení k problému historismu v literatuře pro děti a mládež*. Zlatý máj, 1989, roč. 34, č. 2, s. 66-70.; TOMAN, J.: *Polistopadové proměny dětského čtenáře*. Zlatý máj, 1997, roč. 41, č. 3, s. 132-134.

O umělecké hodnotě knihy *Zakázané holky* hovoří jednak veskrze kladné recenze¹¹², ocenění v anketě Zlatá stuha a také zastoupení v čítankách pro druhý stupeň ZŠ.

Po zhodnocení LPDM, která zobrazuje osudy dětí za druhé světové války v jednotlivých údobích českých dějin od roku 1945, se jako zjevný zdá vliv politické situace na způsob nazírání dětského hrdiny. Zpolitizovaná kultura se snaží vtisknout čtenáři do paměti paradigma, dle kterého se má dítě chovat a jednat. Je tedy dán jednoznačný postup ve smyslu uchopení charakteru dětského hrdiny – hrdina je takový, jaký by měl být, nikoliv jaký skutečně je. Po roce 1989 se od vzorů upouští, kniha je pro děti takové, jaké skutečně jsou, a o nich.

Rozdílnost mezi prózou s dívčí hrdinkou a prózou s chlapeckým hrdinou se potvrdila z hlediska čtenářských zájmů, které se zhruba od deseti let diferencují. U knih s dívčí hrdinkou se setkáváme s typickými dívčími zájmy (hra s panenkami – Kesslerová, Gissingová, rozprava o mužských hvězdách stříbrného plátna – Psůtková, hra na princezny – Bořkovcová. Naopak hrdina – chlapec často zažívá situace, které upoutají dobrodružným charakterem a probudí ve čtenáři chuť vyzkoušet je: vydat se do světa na zkušenou, chytání ryb bez povolení – Rašek, hledání tajných podzemních chodeb – Mráček, Čechura, rvačka se členy Hitlerjugend – Remunda a asi nejnebezpečnější aktivity u Rýgla – krádež zbraně nebo léků v nemocnici. Tvrzení, že některé knihy nejsou určeny dívkám nebo naopak chlapcům, není samozřejmě absolutní a bezvýhradné. Záleží samozřejmě na zájmech čtenáře. Ať už s vhodnou pomocí či sám při výběru knihy dojde k závěru, s jakým typem literárního hrdiny by se chtěl ztotožnit a konfrontovat s ním svoje životní zkušenosti a postoje.

V čítankách pro druhý stupeň ZŠ nalezneme ukázky ze dvou knih, které jsou zařazeny mezi prozaickou LPDM o druhé světové válce vydanou po roce 1989. Jde o ukázky z knihy *Bára Z.* Psůtkové /Čítanka 7, Prodos/ a *Zakázané holky* H. Bořkovcové

---

¹¹² Viz DITMAR, R.: *Život jako stav obležení*. Nové knihy, 1995, č. 29, s. 7.; DITMAR, R.: *4x z doby německé okupace*. Zlatý máj, 1995, roč. 39, č. 3, s. 36-37.; NYKLOVÁ, M.: *Dvakrát z Albatrosu*. Tvar, 1995, roč. 6, č. 17, s. 21.

/Čítanka 6, Fortuna/. Nepatří však do oddílů, které obsahují ukázky z děl o historii. Snaží se spíše žákům podat svědectví doby pomocí příběhů o mladých lidech, kterým válka ovlivnila život. Obecně platné je tvrzení, že textů o druhé světové válce nalezneme nejvíce v čítankách pro deváté třídy. Jak bylo v kapitole tomu věnované poznamenáno, je zde nutná návaznost na probíranou dějepisnou látku. Právě v čítankách pro devátý ročník je takovým ukázkám věnován dostatek prostoru. Nejčteněji zastoupeným autorem ukázek, které se doby druhé světové války dotýkaly, je Ota Pavel. Objevuje se celkem v pěti čítankách a na výběr jsou ukázky zejména z knih *Jak jsem potkal ryby* a *Zlatí úhoři*. Ne v každé ukázce je patrná narážka na válku. Spíše má čtenářům rozkrýt příběh chlapce a jeho rodiny, která žila svůj život takřka plnohodnotně i za druhé světové války.

Vyhrocená situace za druhé světové války je pro dnešní děti téměř abstraktní pojem. Nejvhodnější cestou, jak ji přiblížit do konkrétní roviny, je předložit jim příběhy jiných tak, aby se dokázali ztotožnit s jejich hlavními hrdiny a dovedli ocenit zdánlivé samozřejmosti dnešní doby.

7. SEZNAM LITERATURY:

Primární literatura:

Knížní publikace:

BOŘKOVCOVÁ, H.: *Soukromý rozhovor*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. 206 s.

BOŘKOVCOVÁ, H.: *Zakázané holky*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1995. 205 s.

ČECHURA, R.: *Šifra z katakomb*. 1. vyd. Praha: Albatros, 2000. 184 s.

FRANKOVÁ, A. – POVOLNÁ, H.: *Motýla jsem tu neviděl*. 2. vyd. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2006. 89 s.

GISSINGOVÁ, V.: *Perličky dětství*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1992. 188 s.

KESSLEROVÁ, J.: *Pod svícnem tma*. 1. vyd. Třebíč: Arca JiMfa, 1997. 129 s.

KLÍMA, I. – FRITTA, B.: *O chlapci, který se nestal číslem*. 1. vyd. Praha: Židovské muzeum, 1998. 56 s.

KŘÍŽKOVÁ, M. R. – KOTOUČ, K. J. – ORNEST, Z.: *Je mojí vlastní hradba ghett?* 1. vyd. Praha: Aventinum, 1995. 207 s.

MRÁČEK, M.: *V čase štěňat*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1989. 123 s.

PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1997. 191 s.

RAŠEK, A.: *Handyho dlouhé dobrodružství*. Praha: Argo, 1995. 218 s.

REMUNDA, I.: *Bryčka probiskupa. Pápěrka, já a ti ostatní*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1996. 113 s.

RÝGL, A.: *Výjimečný stav*. 1. vyd. Praha: Marsyas, 1995. 206 s.

Čítanky:

BRADÁČOVÁ, L.: *Čítanka 6*. 1. vyd. Všeň: Alter, 1998. 183 s.

ČEŇKOVÁ, J. a kol.: *Čítanka pro 6. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1995. 167 s.

ČEŇKOVÁ, J. a kol.: *Čítanka pro 7. ročník základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1996. 182 s.

ČEŇKOVÁ, J. a kol.: *Čítanka pro 8. ročník základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1998. 142 s.

DOROVSKÁ, D. – ŘEŘICHOVÁ, V.: *Čítanka 6*. 1. vyd. Olomouc: Prodos, 1998. 207 s.

DOROVSKÁ, D. – ŘEŘICHOVÁ, V.: *Čítanka 7*. 1. vyd. Olomouc: Prodos, 1999. 190 s.

- DOROVSKÁ, D. – ŘEŘICHOVÁ, V.: *Čítanka 8*. 1. vyd. Olomouc: Prodos, 2000. 191 s.
- DOROVSKÁ, D. – ŘEŘICHOVÁ, V.: *Čítanka 9*. 1. vyd. Olomouc: Prodos, 2001. 191 s.
- HANZOVÁ, M. – ŽÁČEK, J.: *Čítanka pro 8. ročník základní školy a tercie víceletého gymnázia*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 1998. 246 s.
- HANZOVÁ, M. – ŽÁČEK, J.: *Čítanka pro 9. ročník základní školy a kvartu víceletého gymnázia*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 1999. 327 s.
- HORÁČKOVÁ, M. – REZUTKOVÁ, H.: *Čítanka 8*. 1. vyd. Všeň: Alter 2000. 213 s.
- JANÁČKOVÁ, Z. – FEJFUŠOVÁ, M.: *Čítanka pro 6. ročník ZŠ*. 1. vyd. Jedlí: Nová škola, 2007.
- LEDERBUCHOVÁ, L. – BERÁNKOVÁ, E.: *Čítanka pro šestý ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2003. 224 s.
- LEDERBUCHOVÁ, L. – BERÁNKOVÁ, E.: *Čítanka pro 7. ročník základní školy a sekundu víceletého gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2004. 215 s.
- LEDERBUCHOVÁ, L. – STEHLÍKOVÁ, M.: *Čítanka pro 8. ročník základní školy a tercie víceletého gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2005. 224 s.
- LEDERBUCHOVÁ, L. – STEHLÍKOVÁ, M.: *Čítanka 9 pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2006. 232 s.
- LÍSKOVCOVÁ, M. – REZUTKOVÁ, H.: *Čítanka 9*. 1. vyd. Všeň: Alter, 2001. 205 s.
- MĚCHUROVÁ, A. a kol.: *Čítanka 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 1997. 234 s.
- MĚCHUROVÁ, A. a kol.: *Čítanka pro 7. ročník ZŠ a sekundu osmiletého gymnázia*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 1998. 243 s.
- NEZKUSIL, V.: *Literární výcgo va pro 9. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1996. 183 s.
- SOUKAL, J.: *Čítanka 6*. 3. vyd. Praha: SPN, 2007. 208 s.
- SOUKAL, J.: *Čítanka 7*. 3. vyd. Praha: SPN, 2007. 207 s.
- SOUKAL, J.: *Čítanka 8*. 3. vyd. Praha: SPN, 2008. 223 s.
- SOUKAL, J.: *Čítanka 9*. 3. vyd. Praha: SPN, 2008. 219 s.
- ŠRUT, P. – LUKEŠOVÁ, B.: *Čítanka 6*. 1. vyd. Praha: Scientia, 1999. 198 s.
- ŠRUT, P. a kol.: *Čítanka 7*. 1. vyd. Praha: Scientia, 2000. 199 s.
- ŠRUT, P. a kol.: *Čítanka 8 pro osmý ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: Scientia, 2001. 175 s.

ŠRUT, P. a kol.: *Čítanka 9 pro devátý ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: Scientia, 2003. 198 s.

Sekundární literatura:

Knižní publikace:

ČEŇKOVÁ, J. a kol.: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006. 171 s.

DOKOUPIL, B.: *Čas člověka, čas dějin: poznámky k vývoji české historické prózy 1966-1986*. 1. vyd. Praha: Čs. spisovatel, 1988. 90 s.

DOKOUPIL, B.: *Česká historická próza po roce 1945*. 1. vyd. Brno: Cerm, 1994. 14 s.

DOKOUPIL, B.: *Člověk v zrcadle dějin : "historizující" postupy v naší současné historické próze*. 1. vyd. Praha: Academia, 1980. 12 s.

DOKOUPIL, B.: *Český historický román 1945-1965*. 1. vyd. Praha: Čs. spisovatel, 1987. 265 s.

HUTAŘOVÁ, I. – HANZOVÁ, M.: *Současní čeští spisovatelé knih pro děti a mládež*. 1. vyd. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání – Divize nakladatelství TAURIS, 2003. 155 s.

CHALOUPKA, O. a kol.: *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1985. 480 s.

CHALOUPKA, O. – NEZKUSIL, V.: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1979. 148 s.

CHALOUPKA, O. – VORÁČEK, J.: *Kontury české literatury pro děti a mládež*. 2. vyd. Praha: Albatros, 1984. 539 s.

JANOUSEK, P. a kol.: *Dějiny české literatury 1945 – 1989 /I. – IV./*. 1. vyd. Praha: Academia, 2007-2008.

JANOUSEK, P. a kol.: *Slovník českých spisovatelů od roku 1945 /I., II./*. 1. vyd. Praha: Brána, 1998.

KUBÍČEK, T.: *Vypravěč: Kategorie narativní analýzy*. 1. vyd. Brno: Host, 2007. 240 s.

MACHALA, L.: *Panorama české literatury*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1994. 547 s.

POLÁČEK, J.: *Průhledy do české literatury 20. století*. 1. vyd. Brno: CERM, 2000. 307 s.

SIEGLOVÁ, N.: *Próza s dívčí hrdinkou*. 1. vyd. Brno: Cerm, 2000. 19 s.

- TOMAN, J.: *Současná česká literatura pro děti a mládež (tvorba 90. let 20. století)*. 1. vyd. Brno: Cerm, 2000. 31 s.
- URBANOVÁ, S.: *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 2003. 363 s.
- URBANOVÁ, S.: *Metamorfózy dětské literatury. Přehled české literatury pro děti od r. 1945 po současnost*. 1. vyd. Olomouc: Votobia. 1999. 191 s.
- URBANOVÁ, S.: *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století: (reflexe české tvorby a recepce)*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 2004. 457 s.
- URBANOVÁ, S. – ROSOVÁ, M.: *Žánry, osobnosti díla (Historický vývoj žánrů české literatury pro mládež)*. 3. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2002. 236 s.
- VAŘEJKOVÁ, V.: *Próza s dívčí hrdinkou*. 1. vyd. Ostrava: Scholaforum, 1995. 23 s.

Studie a články v časopisech a sbornících:

- BAROKOVÁ, J.: *Válka v dětské literatuře*. Ladění, 2005, roč. 9, č. 2, s. 33.
- BERÁNEK, J.: *Za zrcadlem Hany Bořkovcové*. Katolický týdeník, 2004, roč. 15, č. 30, s. 8.
- BÍLIK, R.: *Historické vedomie a detský čitateľ*!. Zlatý máj, 1989, roč. 34, č. 5, s. 258-261.
- DITMAR, R.: *Bářino válečné dospívání*. Zlatý máj, 1997, roč. 41, č. 3, s. 122-123.
- DITMAR, R.: *Deník Věry Diamantové*. Zlatý máj, 1993, roč. 37, č. 2, s. 104.
- DITMAR, R.: *4x z doby německé okupace*. Zlatý máj, 1995, roč. 39, č. 3, s. 36-37.
- DITMAR, R.: *Válka, knihy – a my, děti*. Zlatý máj, 1995, roč. 39, č. 2, s. 17-18.
- DITMAR, R.: *Trochu idealizace*. Nové knihy, 1995, r. 35, č. 23, s. 11.
- DITMAR, R.: *Život jako stav obležení*. Nové knihy, 1995, r. 35, č. 29, s. 7.
- DITMAR, R.: *Doba zrání*. Nové knihy, 1995, r. 35, č. 30, s. 9.
- (dit): *Nebezpečné dobrodružství klukovské party*. Nové knihy, 2000, r. 40, č. 38, s. 27.
- GENČIOVÁ, M.: *Zamyšlení k problému historismu v literatuře pro děti a mládež*. Zlatý máj, 1989, roč. 34, č. 2, s. 66-70.
- HAMANOVÁ, R.: *Téma německé okupace a 50.let v současné próze pro děti a mládež*. In *Současnost literatury pro děti a mládež II*. Liberec: Technická univerzita, 1998.
- IZ- : *Tak se žilo*. Nové knihy, 1997, roč. 37, č. 30, s. 11.
- IZ-: *Babiččino vyprávění*. Nové knihy, 1997, roč. 37, č. 33, s. 11.
- KOLAŘÍK, K.: *Dětská literární tvorba v Terezíně*. Ladění, 2004, roč. 8, č. 2, s. 9-13.
- LUKAVEC, J.: *Dvě vzdálené slupky cibule*. Literární noviny, 2004, roč. 15, č. 33, s. 9.

- NOVOTNÝ, V.: *Předúnorové dívenky*. Mladá fronta Dnes, 1992, roč. 3, č. 72, s. 14.
- NOVOTNÝ, V.: *Svěživotopisná perlička*. Nové knihy, 1992, r. 32, č. 36, s. 3.
- NYKLOVÁ, M.: *Dvakrát z Albatrosu*. Tvar, 1995, roč. 6, č. 17, s. 21.
- (PAL): *Válka, která neskončila*. Lidové noviny, 1992, roč. 5, č. 208, s. 13.
- PETŘÍČEK, M.: *Dětství a doba*. Literární noviny, 1994, roč. 5, č. 7, s. 7.
- PINCOVÁ, Z.: *Za pěkné vysvědčení dobrou knihou*. Slovo, 1998, roč. 90, č. 15, s. 8.
- POLÁČEK, J.: *Příběh z nacistické okupace*. Ladění, 1997, roč. 1, č. 2, s. 11.
- PROVAZNÍK, J.: *Literatura pro české děti v posledním desetiletí*. Duha, 2002, roč. 16, č. 1, s. 7-13.
- REISSNER, M.: *Příběh z poválečného léta*. Ladění, 2000, roč. 4, č. 4, s. 12-13.
- REISSNER, M.: *Tommy, chlapec z Terezína*. Ladění, 1999, roč. 3, č. 1, s. 15-16.
- REISSNER, M.: *Příběh dívky, která se nevrátila*. Ladění, 2004, roč. 8, č. 2, s. 14-15.
- ROUS, L.: *Ti prašivý Němci*. Práce, 1992, roč. 48, č. 267, s. 5.
- SASKOVÁ, T.: *V čase štěňat*. Zlatý máj, 1990, roč. 34, č. 1, s. 53.
- SLABÝ, Z. K.: *Rudá hvězda padla*. Zlatý máj, 1995, roč. 39, č. 1, s. 42-43.
- ŠIMŮNEK, J.: *Bárin příběh*. Slovo, 1997, roč. 89, č. 240, s. 8.
- ŠIMŮNEK, J.: *Příběh o Zakázaných holkách*. Svobodné slovo, 1995, roč. 87, č. 214, s. 8.
- TOMAN, J.: *Polistopadové proměny dětského čtenáře*. Zlatý máj, 1997, roč. 41, č. 3, s. 132-134.
- URBANOVÁ, S.: *Proměny literatury pro děti a mládež v letech 1945-1948*. Zlatý máj, 1997, roč. 41, č. 3, s. 134-135.
- VAŘEJKOVÁ, V.: *Ve znamení návratů*. Ladění, 1997, roč. 1, č. 4, s. 11-12.
- ZH-: *Mladým čtenářkám*. Svobodné slovo, 1992, roč. 48, č. 190, s. 5.